

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA   Katedra sociálnej práce

SOCIÁLNA OPORA AKO VÝZNAMNÁ SÚČASŤ ŽIVOTA ADOLESCENTA

Košice 2023

Magdaléna HOVANOVÁ

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra sociálnej práce

Sociálna opora ako významná súčasť života adolescenta

Magdaléna HOVANOVÁ

Košice 2023

Táto vedecká monografia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Sociálna opora ako významná súčasť života adolescenta

Vedecká monografia

Autorka: Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.

*Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta,
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Recenzenti:

prof. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

*Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce,
Trnavská univerzita v Trnave*

doc. Mgr. et Mgr. Kateřina Mikulcová, Ph.D.

Katedra sociálnej práce, Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 – CC BY NC ND
(„Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne – Nespracováajte“)

Umiestnenie: <https://unibook.upjs.sk>

Dostupné od: 22.5.2023

ISBN 978-80-574-0198-8 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0199-5 (e-publikácia)

DOI <https://doi.org/10.33542/SOA-0199-5>

ÚVOD

Konstrukt sociálnej opory vznikol ako odpoveď na vysvetlenie popisu vzťahov, ktoré spájali sociálne faktory, najmä vzťahové faktory, so zdravím a blahobytom. Odkedy sa objavili kľúčové diela, výskumníci urobili významný pokrok v skúmaní podstaty a rozmerov sociálnej opory aj vďaka tomu, že boli vyvinuté rôzne meracie nástroje a skúmali sa tak viaceré dimenzie sociálnej opory.

Sociálna opora ako taká môže ovplyvňovať zdravie a pohodu, predovšetkým prostredníctvom jej významného vplyvu na sociálne siete jedinca. Značná časť výskumov napríklad preukázala vyššiu mieru chorobnosti medzi osobami, ktoré zažili zmeny zamestnania, školy, sťahovanie, rozvod rodičov a smrť dôležitej osoby. Všetky tieto udalosti zahŕňajú narušenie existujúcich sociálnych vzťahov. Koncept sociálnej opory je dôležitý, pretože môže poskytnúť integratívne vysvetlenie daných zistení. Sociálnou oporou adolescentov sa v podmienkach Slovenskej republiky zaoberalo viacero autorov (napríklad: Koubeková 2006, Dobříková, Lekárová 2010; Halachová, Žiaková 2014; Rusnáková, Čerešníková 2015; Kalina 2015; Šramková 2018; Šeboková 2018; Žolnová 2019; Vašková, Lovašová 2019; Hovanová, Mitrová 2020).

Sociálna opora ako súčasť sociálneho prostredia klientov sociálnej práce je veľmi významná a prínosná, uľahčuje zvládanie konkrétnych nepriaznivých situácií. Obzvlášť v kontexte vývinového obdobia adolescencie, ktoré je špecifickým obdobím rozličných zmien, kedy je typickým utváranie vlastnej totožnosti, osamostatňovanie sa od rodičov, nadväzovanie významných vzťahov s rovesníkmi a inými dospelými.

Zaoberať sa sociálnou oporou adolescentov je nevyhnutné aj z dôvodu zmeny v spoločnosti, pretože stúpa počet jednorodičovských rodín, znižuje sa počet detí v rodinách, zvyšuje sa zaneprázdnenosť rodičov a aj nárokov kladených na deti. Navyše vo výraznej miere zasahuje do toho aj zvyšujúci sa stres v rodine, školskom prostredí, voľnočasových aktivitách, rizikové správanie adolescentov, presun sociálnych vzťahov z reálneho prostredia do virtuálneho (aj s „pomocou“ celosvetovej pandémie COVID). V dôsledku týchto a mnohých ďalších skutočností sa mení štruktúra a kvalita podporných vzťahov adolescentov. Aj z týchto dôvodov je nevyhnutné zaoberať sa skúmaním miery zdrojov aj druhov sociálnej opory, aby mohli byť operacionalizované nové východiská pre prácu s cieľovou skupinou adolescentov.

Cieľom predkladanej monografie je upriamiť pozornosť čitateľa na nezastupiteľný význam sociálnej opory pre adolescentov. A keďže sa jedná o mnohodimenzionálny konštrukt, poukázať na možnosti náhľadov na jednotlivé dimenzie (podrobnejšie sa venuje dimenzii druhov a dimenzii zdrojov) v teoretickej rovine, ale aj ponúknuť autorské posúdenie psychometrických vlastností slovenskej

verzie dvoch dotazníkov merajúcich zdroje a druhy sociálnej opory (MOS-SK a MSPSS-SK), ktoré doposiaľ neboli v slovenských podmienkach validizované.

Monografia sa venuje sociálnej opore ako mnohodoménovému konštruktú. Je zasadená do sociálneho prostredia adolescenta a pokúša sa popísať sociálnu oporu na viacerých úrovniach. Samotná monografia je štruktúrovaná do troch hlavných častí. V prvej sa zaoberá teoretickým vymedzením a prepojením sociálno-ekologickej teórie v kontexte sociálneho prostredia adolescentov, pretože tá sa javila v aplikatívnej rovine pre prax sociálnej práce ako najvhodnejšia. Ekologická teória fokusuje svoju pozornosť na význam širokej siete sociálnej opory pri riešení individuálnych problémov jedincov. V kontexte monografie sa zameriava na oblasť interakcie medzi sociálnymi systémami a ich sociálnym prostredím v procese adaptácie. Okrem toho sa monografia venuje aj novej teórii „Push-pull“, ktorá sa orientuje na motiváciu adolescenta ku konkrétnemu správaniu aj v rámci svojej sociálnej skupiny. Faktory „push“ – tlačíť, vychádzajú z aktuálnej situácie klienta a motivujú smerom navonok (faktory sociálneho, rodinného prostredia). Naopak „pull“ - ťahať faktory vychádzajú z cieľového miesta (radikálnej myšlienky, ideológie, skupiny) a motivujú jedinca ku sociálnemu správaniu. V nadväznosti na sociálnu oporu môže byť značným rizikom pre adolescentov s nízkou mierou sociálnej opory práve snaha o jej adekvátne naplnenie, napríklad prostredníctvom rizikovej skupiny rovesníkov, čo by mohlo pôsobiť ako „pull“ faktor nútiaci ich v tejto skupine zotrvať a prispôbiť sa rizikovým pravidlám, čo by jednoznačne viedlo k negatívnym dôsledkom.

V druhej časti monografie sú ponúknuté viaceré teoretické ukotvenia sociálnej opory, ktoré boli postavené na začiatku na najznámejšom členení od autorov Likeyho, Cohena (2000) (Teória sociálnej opory ako nárazníka v boji so stresom, Teória sociálneho konštruktú a Teória podporných sociálnych vzťahov). Tieto teórie sociálnej opory možno vzťahovať aj na cieľovú skupinu adolescentov, pretože adolescenti sa prirodzene orientujú na svoje sociálne okolie pri riešení každodenných ako aj životných problémov (rôzne závažných sociálnych interakcií, existenčných problémov, ...) a tým môže sociálna opora pôsobiť aj ako nárazník v boji so stresom a taktiež byť podporným systémom pri získavaní optimálnej miery sebaúcty (ktorej nadobúdanie je najchýlostivejšie v období adolescencie). No najmä, všetky tieto mechanizmy spájajú koncepty sociálnej opory so zdravím a prispievajú k pozitívnemu hodnoteniu a podporujú aktívne zvládanie stresujúcich udalostí.

Keďže sociálnu oporu adolescentov možno členiť podľa rôznych hľadísk (napríklad podľa toho, akým spôsobom naplnia potreby jedinca, aká je účinná a kvalitná, ako ju vníma príjemca), bola tretia časť monografie venovaná možnostiam merania sociálnej opory v kontexte naplnenia dvoch, z troch dimenzií sociálnej opory adolescentov podľa autorky Vietze (2011) (zdroje sociálnej opory adolescentov a druhy sociálnej opory adolescentov). Táto časť monografie je najrozsiahlejšia, pretože obsahuje aj autorský výskum zameraný na overovanie psychometrických vlastností vybraných

metodik práve pre naplnenie týchto dvoch dimenzií. Tento výber konceptu, s ktorým sme ďalej pracovali bol jednoznačne podmienený potrebou viacdimeziového merania sociálnej opory pre nevyhnutné určenie mechanizmu, akým sociálna opora funguje. Druhy sociálnej opory môžu byť obzvlášť dôležité pre pochopenie toho, ako sociálna opora tlmí účinky nežiadúcich sociálnych situácií. Zároveň je ale potrebné vedieť, od akých jednotlivých zdrojov je daná sociálna opora adolescentom poskytovaná. Práve preto monografia ponúka literárny prehľad druhov a zdrojov sociálnej opory, ako aj už spomínané autorské validizačné spracovanie a overovanie psychometrických vlastností dvoch vybraných metodik merajúcich **druhy sociálnej opory** - *Social Support Survey* (MOS) – (Sherbourne, Stewart 1991) a **zdroje sociálnej opory** - *Multidimensional Scale of Perceived Social Support* (MSPSS) - (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988). Autorsky validizované metodiky boli vybraté hlavne pre ich krátkosť, zrozumiteľnosť pre cieľovú skupinu adolescentov. V slovenských podmienkach tieto metodiky doposiaľ neboli validizované a aj pre ďalšie výskumné účely sme pokladali za dôležité zistiť ich psychometrické vlastnosti. V rámci autorského empirického zisťovania boli metodiky overované prostredníctvom exploračnej, neskôr konfirmačnej faktorovej analýzy a následne boli vytvorené ich modely. V súlade so štatistickou praxou v je možné obidva dotazníky MOS-SK aj MSPSS-SK považovať za vhodné pre ďalšie výskumné zisťovania v skupine slovenských adolescentov.

Autorka si plne uvedomuje význam eliminácie rodových stereotypov a rešpektuje dôležitosť používania rodovo citlivého jazyka. Hovoriac vo všeobecnosti, pre prehľadnosť textu však využíva mužský rod pojem sociálny pracovník, klient, adolescent, mysliac však oba rody.

Magdaléna Hovanová

OBSAH

Teórie v kontexte sociálneho prostredia adolescentov	9
Sociálno-ekologická teória v kontexte sociálnej opory	9
Push-pull teória v kontexte sociálnej opory	17
Sociálna opora adolescentov	20
Teórie sociálnej opory	22
Odvrátená strana sociálnej opory	29
Meranie sociálnej opory adolescentov	32
Druhy sociálnej opory	38
<i>Validizácia dotazníka sociálnej opory MOS –SK .....</i>	<i>40</i>
Zdroje sociálnej opory	55
<i>Validizácia dotazníka sociálnej opory MSPSS – SK .....</i>	<i>62</i>

TEÓRIE V KONTEXTE SOCIÁLNEHO PROSTREDIA ADOLESCENTOV

Na všetky konštrukty v oblasti sociálneho prostredia dospelujúceho od sociálnej opory, cez sociálnu sieť po sociálny kapitál sa dá pozerat' ako na komplexný proces odvíjajúci sa v ekologickom kontexte. Tento proces zahŕňa transakcie medzi ľuďmi a ich sociálnym prostredím, vrátane aktívneho vývoja pri zachovávaní zdrojov tejto podpornej siete. Ekologická perspektíva umožňuje komplexnejšie porozumenie procesom a významnosti sociálnej opory v živote jedinca, ako i významnosti pre sociálnu prácu s ním. Práve preto bude popísaná pri vymedzení teórií, z ktorých vychádza sociálna práca v rámci svete klienta – adolescenta. Okrem toho bude v rámci kapitoly popísaná aj nová teória Push-pull, ktorá sa orientuje na motiváciu jedinca ku konkrétnemu správaniu aj v rámci sociálnej skupiny. Toto poznanie motivácie je dôležité pre prax sociálnej práce.

SOCIÁLNO-EKOLOGICKÁ TEÓRIA

Sociálno-ekologická teória patrí k východiskovým teóriám predstavovanej práce, nakoľko nevníma jedinca ako samostatnú bytosť, ktorá je v procese sama so sebou a sama o sebe, ale jedinca, v kontexte interakcií medzi ním a prostredím, kde sa navzájom ovplyvňujú. V sociálnej práci, ale aj iných spoločenských vedách bola ekologická teória aplikovaná pre takmer každú oblasť od kriminality mladistvých, cez prácu s deťmi a ich rodinou, po rôzne ďalšie druhy rizikového správania. Život adolescenta je zakomponovaný do viacerých, vzájomne sa prelínajúcich environmentálnych kontextov. Preto kontext, v ktorom funguje, nemožno oddeliť od samotného jednotlivca. Aj z tohto dôvodu sa javí ekologická teória ako najpopisnejšia pre svet adolescenta.

Pre úvod je však dôležité definovať samotnú ekologickú teóriu, ktorá je odvodená od ekologických myšlienok o zložitých vzťahoch medzi žijúcimi organizmami, v tomto prípade ľuďmi a ich prostredím (Germain, Gitterman 1995). Pojem „ekológia“ znamenal interdisciplinárne vedecké štúdium životných podmienok organizmov v interakcii navzájom aj s okolím. Neskôr sa objavilo nové chápanie spojenia medzi vedou o ekológii a disciplínou, akou je sociálna práca, ktorej cieľom je podporovať zdravé a vzájomne závislé transakcie medzi osobami a ich prostredím. (Ungar 2002) Samotná ekologická perspektíva vychádza z krehkej rovnováhy a prepojenosti jednotlivých systémov. Naznačuje, že zmeny v jednom systéme môžu vyvolávať rozmanité reakcie v inom systéme. Ich vývoj je však spätý s vlastnosťami prostredia, ktoré ich za každých okolností obklopuje. (Levícká a kol. 2012) V rámci ekologických teórií jedinec, ktorý bol dovtedy len súčasťou systému, je umiestnený do jeho stredu, kde súčasne ovplyvňuje všetky systémy ako i všetky systémy ovplyvňujú jeho (Espelage, Swearer 2004). Táto

perspektíva sa zaoberá vzťahmi medzi ľuďmi a ich interpersonálnym a organizačným prostredím.

Ekosystém je charakterizovaný obsahom relatívne samostatných prvkov. V rámci ekosystému sú prostredníctvom neustálych interakcií medzi členmi vytvárané vnútorné väzby, no i väzby navonok voči prostrediu. Preto sa definujú vzájomné vzťahy medzi prvkami ako neustála závislosť. Konkrétna sociálna práca sa tak v tomto kontexte definuje ako činnosť, ktorá sa zaujíma o procesy výmeny. Za ekosystém bude teda považovaný človek, ktorý sa nachádza vo svojom konkrétnom širšom prostredí a má na neho väzby, vstupuje do vzájomných interakcií s inými členmi tohto prostredia, prípadne s prostredím samotným. Každá zložka v ekosystéme ovplyvňuje ostatné zložky a je nimi taktiež spätne ovplyvňovaná. (Levická a kol. 2012) Sociálna práca by mala reflektovať práve zmenu a modifikáciu kvality transakcií medzi systémami a prostredím ich obklopujúcim. Taktiež je dôležitá sociálna opora v komplexe jej druhov zo strany sociálnych pracovníkov práve pre kvalitu spomínaného prostredia, aby bolo schopné obsiahnuť jednotlivé systémy, ktoré sú na ňom závislé. (Mátel, Hardy 2013)

Aplikácia ekológie na človeka v prostredí sociálnej práce zahŕňa perspektívu jedinca vo vzájomnej interakcii s fyzickým, sociálnym a kultúrnym prostredím. Fyzické prostredie predstavuje prírodný svet, ako aj svet vytvorený človekom. Sociálne prostredie zahŕňa interakcie s priateľmi a rodinou, sociálne a komunitné siete, ako sú napríklad rovesníci, spolužiaci či kolegovia. Taktiež sem patrí aj členstvo alebo zapojenie sa do organizácií alebo komunit, ktoré formujú spôsob, akým prostredie funguje a riadi (napríklad prostredníctvom politickej, právnej, ekonomickej štruktúry). Kultúrny aspekt prostredia zahŕňa hodnoty, normy, presvedčenia a jazyk, ktoré formujú názory, perspektívy a očakávania jedinca. (Gitterman 2009)

Gordon (in Levická a kol. 2012) preto úlohu sociálnej práce zosummarizoval do siedmich bodov ponúkajúcich jej súvislosť s ekologickou perspektívou.

- 1) Dvojitá perspektíva v sociálnej práci, kedy sa súčasne orientuje na jedinca ako systém i jedinca prostredie.
- 2) Sociálna práca je realizovaná na rozhraní medzi systémom jedinca a jeho prostredím.
- 3) V rámci hraníc systému dochádza k transakcii medzi systémom jedinca a prostredím.
- 4) Ekosociálna teória orientujúca sa i na copingové stratégie systému jedinca, ktoré v procese transakcie využíva.
- 5) Zmena interakciu pri transakcii nastáva tak v systéme ako i prostredí.
- 6) Cieľom transakcie je zlepšovať súčasne systém aj prostredie, pretože čím je prostredie lepšie, tým môže kladnejšie vplývať na ostatné systémy, ktoré sú na ňom závislé.

- 7) Pre napredovanie je nevyhnutné, aby dochádzalo k trvalej redistribúcii entropie medzi prostredím a organizmom.

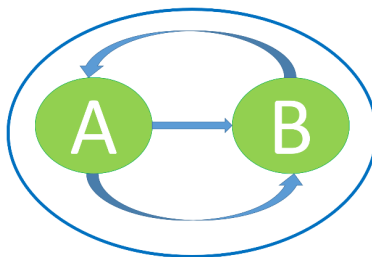
Pre porozumenie ekologickej teórie v sociálnej práci je nevyhnutné definovať aj základné predpoklady, z ktorých táto teória vychádza. Tie v piatich bodoch pomenovala autorka Teater (2010).

1. Celý systém je väčší ako súčet jeho častí

System je pozostávajúci z niekoľkých vzájomne prepojených prvkov a/alebo podsystemov, ktoré spolu pôsobia a vytvárajú funkčný celok. Každý z týchto prvkov a/alebo podsystemov má svoj účel a nie sú konštruované náhodne. Zároveň aj jedinec by mal byť vnímaný ako celok pozostávajúci z biologických, fyziologických a psychosociálnych prvkov, ktoré spolu pôsobia. Pri posudzovaní jedinca by sa tieto prvky nemali vnímať izolovane.

2. Časti systému sú vzájomne prepojené a závislé

Zmena alebo pohyb v jednej časti systému spôsobí zmenu alebo pohyb v iných častiach systému. Napríklad pri uvažovaní o párovom vzťahu ako systéme by sa akcie a správanie jedného podsystemu - osoby A, mali vnímať vo vzťahu k činnostiam a správaniu druhého podsystemu - osoby B. A následne osoba B vníma vo vzťahu k činnostiam a správaniu k osobe A. Obrázok 1 ilustruje, ako podsystemy párového systému interagujú a vzájomne sa ovplyvňujú.

Obrázok 1 - Ilustrácia prepojenia a vzájomnej závislosti systémov (Teater 2010)

3. Systém je buď priamo alebo nepriamo ovplyvnený inými systémami

Jedincov ako systém priamo alebo nepriamo ovplyvňujú ich rodiny, priatelia, zamestnávateľia, spoločnosť. Niektoré vplyvy môžu byť priame, napríklad matka vedome vplyva na svoje dieťa, aby nedochádzalo k jeho rizikóvemu správaniu. Iné vplyvy môžu byť nepriame, ako napríklad zníženie príjmu rodiny, čo obmedzuje množstvo tovarov a služieb, ktoré si môže klient pre svoj bežný život dovoliť. Preto

by sa okrem pochopenia a hodnotenia interakcie a vplyvu prvkov a subsystémov systému mali zväžiť vonkajšie systémy, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú systém.

4. Všetky systémy majú hranice

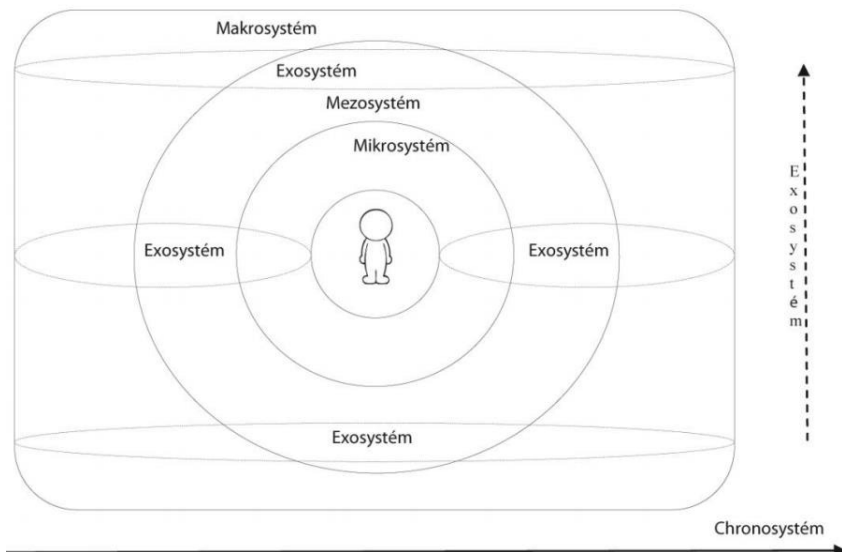
Každý systém má hranicu, ktorá ho odlišuje od iných systémov, hoci v niektorých situáciách sa môžu hranice prekrývať. Napríklad rodinné systémy, ktoré sa prekrývajú, ako je subsystém matka-dcéra a súrodenecký subsystém. Hoci každý systém má hranice, sú priepustné v rôznych bodoch. Závisí to od toho, do akej miery je systém otvorený alebo uzatvorený. Otvorený systém je predvídateľnejší a reflektujúci na zmeny a vývoj. Uzavretý systém je menej priepustný a odolný voči vonkajším vplyvom a radšej zostane statický.

5. Všetky systémy musia udržiavať homeostázu alebo udržiavať ustálený stav

To sa dosahuje tak, že systém udržiava vnútornú rovnováhu alebo rastie a rozvíja sa v snahe dosiahnuť ciele. Systémy môžu následne niekedy pociťovať nerovnováhu alebo zažívať bloky v snahe ich dosiahnuť a to je to, čo sociálni pracovníci s najväčšou pravdepodobnosťou pozorujú, keď klienti vyhľadávajú pomoc práve sociálnej práce. Cieľom je vrátiť systém do homeostázy a/alebo rovnovážneho stavu.

V kontexte cieľovej skupiny adolescentov, pre ktorú je tvorený vzťahový rámec tejto monografie je teoretický predpoklad, že ich správanie je formované radom kontextových systémov, vrátane rodiny, rovesníkov, romantických vzťahov, školy. Ako už bolo načrtnuté, adolescent sa nachádza v centre týchto systémov. Jeho priamy kontakt s rodinou, rovesníkmi a školou zahŕňa **mikrosystém**. Ide o vzťah jedinca s jedným úzkym systémom. Pokiaľ je správanie dieťaťa ovplyvňované rodinnou, školskou klímou, či inými sociálnymi vzťahmi potom táto interakcia je považovaná za **mezosystém**. Spolupráca učiteľov a rodičov, sociálnych pracovníkov a rodičov sú príkladom mezosystému. **Exosystém** je sociálny kontext, s ktorým adolescenti nemajú priamy kontakt, ale ktorý je ovplyvňovaný nepriamo prostredníctvom mikrosystému. Možno sem zaradiť napríklad politiku vzdelávacieho systému, ktorá nastavuje preventívne i intervenčné kroky v súvislosti s rôznymi typmi rizikového správania, taktiež sa môže medzi jednotlivými systémami v závislosti od vplyvu, intenzity a účinnosti pohybovať (čo naznačuje i Obrázok 2 v smere vertikálnom). **Makrosystém** zahŕňa vplyvy na adolescentov celého posudzovaného prostredia, ako sú kultúrne hodnoty, spoločenské postoje, zvyky ale i zákony. Nakoniec to celé uzatvára **chronosystém**, ktorý pôsobí priamo na adolescenta prostredníctvom vonkajších udalostí (napríklad: prechod zo školy do školy) alebo vnútorných udalostí (napríklad: celkový vývin adolescentov po telesnej i emocionálnej stránke). Tieto udalosti majú priamy vplyv na mikrosystém a mezosystém

a vplyv týchto systémov pôsobí nepriamo prostredníctvom makrosystému. (Bauman, Cross, Walker 2013) Celý tento model reprezentuje Obrázok 2.

Obrázok 2 - Jedinec ako centrum systémov (autorka)

Tiež je možné v kontexte vyššie spomínaného modelu **jedinca ako centra systémov** vnímať jedinca ako osobu, ktorá ovplyvňuje a zároveň je ovplyvňovaná prostredím, v ktorom sa pohybuje. Z tohto pohľadu je tvorcom a reaktorom svojho vlastného vývoja, keď sa pohybuje v rámci rôznych spoločenských kontextov v osobnom a historickom čase (spomínaný chronosystém). Autori Connell a Augelli (1988) vidia ako ústredný v tomto chápaní proces vzájomnej interakcie jedinca a fyzického prostredia. Taktiež vzájomné pôsobenie prostredia a vnútorných procesov jedinca (nakoľko všetky biologické, psychologické a sociálne systémy navzájom súvisia). Na tomto mieste je nevyhnutné spomenúť, že práve sociálne interakcie a optimálna sociálna opora sú pre priaznivý vývin adolescenta kľúčové. Sociálna opora môže byť nezávislým ukazovateľom pre široké mechanizmy rastu, zmeny a vzájomnej závislosti v správaní, ktoré zahŕňajú emocionálne aj inštrumentálne domény. Príkladom procesualnej zmeny sociálnej opory počas života dieťaťa ak rodič ako prvú oporu sprostredkuje novorodencovi teplo náruče, keď plače; neskôr trpezlivo svojmu dieťaťu pomáha s domácimi úlohami; keď príde už ako adolescent so zraneným srdcom, chápano ho vypočuje a v dospelosti mu v rámci svojich možností poskytne pomoc so starostlivosťou

o deti. Poskytovanie sociálnej opory je vzájomné a aj dieťa je schopné poskytovať určité druhy sociálnej opory svojim rodičom (napríklad keď rodičovi prinesie čaj a deku v čase choroby; keď si privyrába, aby rodine finančne vypomohol; keď je ochotné venovať sa rodičovi, aby pochopil ako sa pracuje s novým telefónom, ...). Možno teda povedať, že ak je v rámci mikrosystému dobre nastavený proces poskytovania sociálnej opory, tak aj dieťa na základe vzájomného ovplyvňovania je schopné prijímať a hlavne ďalej poskytovať sociálnu oporu mikrosystému, v ktorom funguje. Toto celé prebieha v chronosystéme.

Základným konceptom ekologického modelu je, že správanie jedinca má viacero úrovní vplyvov, často vrátane intrapersonálnych (biologických, psychologických), interpersonálnych (sociálnych, kultúrnych), organizačných, komunitných, fyzického prostredia a politiky. Predpokladá sa, že ekologické modely poskytujú komplexné rámce na pochopenie viacerých a vzájomne sa ovplyvňujúcich determinantov správania. Ešte dôležitejšie je, že ekologické modely možno použiť na vývoj komplexných intervenčných prístupov, ktoré sa systematicky zameriavajú na mechanizmy zmeny na každej úrovni vplyvu. (Sallis, Owen, Fisher 2008)

Základom v ekologickej perspektíve je pojem sociálne prostredie a sociálna sieť. Pri uvažovaní o praktických spôsoboch sociálnej práce sa práca zameriava na možnosti sociálnych pracovníkov ovplyvňovať sociálne prostredie jedincov a taktiež na rozvoj ich priaznivej sociálnej siete (v prípade tejto monografie reprezentované sociálnou oporou). Nevyhnutným predpokladom je správna identifikácia problémov v sociálnom okolí klientov a navrhnutie vhodných foriem ich nápravy.

Do oblasti ekologických perspektív je radený i tzv. „life model“ (životný model), ktorý sa líši od prístupov založených na klinických procesoch, zameraných na sanáciu osobných deficitov a namiesto toho, je namierený na životné procesy zamerané na:

- snahu o dosiahnutie vyrovnaných, napredujúcich jedincov, pokračujúcich v osobnostnom raste, využívajúcich svoj potenciál;
- zmenu prostredia, podľa potreby tak, aby bola udržaná jeho podpora v najvyššej možnej miere (na čo je nevyhnutné upriamiť pozornosť v rámci tejto monografie);
- súlad v zvyšovaní úrovne tak jedinca, ako i jeho životného prostredia vhodného pre jedincov, rodiny s deťmi, skupiny a komunity. (Espelage, Swearer 2004)

Germain (1979) life model prakticky aplikuje do možností, ktoré majú v praxi sociálni pracovníci. Zdôrazňuje dôležitosť a úlohu sociálnych sietí, do ktorých jedinci (klienti) patria. Je potrebné brať do úvahy nielen potenciál klientov samotných, ale i potenciál týchto sietí. Sociálna práca je široko využiteľná i tam, kde takéto siete absentujú, prípadne existuje nesúlad medzi potrebami klienta a možnosťami siete, v

najhoršom prípade, kde sieť spôsobuje problémy klienta. Tu má sociálna práca za úlohu umožniť prístup k bezpečnej sociálnej sieti, iniciovať vznik siete, alebo napomôcť aktivizovať a rozvinúť potenciál existujúcich sietí.

I keď sa tento model nazýva „life model“, nie je myslený ako model v technickom slova zmysle, ale prax vzoru životných procesov. Preto jeho starší termín bol “life-modeled practice” (Život podľa vzoru praxe). (Germain, Gitterman 1995) V rámci spomínanej praktickej roviny boli pomenované tri oblasti, na základe ktorých môžu byť vyvolané poruchy v rovnováhe prispôsobovania sa na:

- 1) udalosti svojimi dôsledkami meniace život (vývinovo podmienené zmeny ako puberta, rodičovstvo, choroba, smrť blízkej osoby, krízy, zmeny statusu),
- 2) situácie s výrazným tlakom z prostredia (chýbajúca ochrana pred životnými rizikami, podmienky pre život, prírodné udalosti, fungovanie spoločnosti),
- 3) interpersonálne procesy (komunikačné a vzťahové problémy v manželstve, rodine, práci,..). (Gitterman, Germain 2008; Gitterman, Knight, Germain 2021)

Germain a Gitterman (1995) taktiež predpokladajú, že všetky organizmy na to aby prežili, sú prirodzene motivované k ovplyvňovaniu ich životného prostredia. Tieto jednotlivé skúsenosti s prostredím prebiehajú nepretržite od ranného detstva a nahromadené skúsenosti efektívne smerujú k vytváraniu kompetencií jedinca. Toto je dôležitý poznatok pre sociálnych pracovníkov, nakoľko motivácia vzájomného ovplyvňovania prostredia a jedinca, prebieha i v situáciách, kedy je tmený životnými okolnosťami. Práve tu je úlohou sociálnych pracovníkov mobilizovať jedinca tak, ako i jeho sociálne prostredie ku kompetenciám, aby nepriaznivé životné udalosti boli účinne odstraňované. Jedným z vhodných nástrojov pre tento účel je napríklad efektívna sociálna opora, tvorená dostupnosťou a kvalitou sociálnych väzieb. Táto sociálna opora je prospešná pre celkovú pohodu človeka, pretože má významnú ochrannú úlohu (Hoekstra-Weebers et al. 2001), zároveň však často býva nedostupná alebo nedostatočná v náročných životných situáciách klientov sociálnej práce (Tischler, Rademeyer, Vostanis 2007). Cieľom sociálnej práce podľa Germain (1979) z ekologického pohľadu je zameranie praxe na neustále zlepšovanie transakcie medzi jedincami a prostredím so zámerom posilňovať adaptačné schopnosti a zlepšovať prostredie pre všetkých, ktorí v ňom fungujú. Pre celkovú nápravu je potrebný profesionálny zásah so súborom intervencií v oblasti životného prostredia i intervencií v oblasti transakcií medzi jedincami a prostredím.

Podľa Wendeta (1990, in: Levická 2020) ekologické teórie upozorňujú na potrebu venovať pozornosť rovnomerne vonkajším aj vnútorným faktorom, pretože záujmom

sociálnej práce majú byť kultúrne, etické politické a pragmatické aspekty ľudského spolužitia. Preto popísal deväť hlavných kategórií ekosociálnej teórie.

1. **Domácnosť a spôsob života** – zahŕňajúci komplexnosť každodenného života so všetkými prekážkami a obmedzeniami. Predpokladá existenciu kompetencií jedinca na manažovanie každodenného života a v prípade ich nedostatku je to práve sociálna práca, ktorá ich má pomáhať rozvíjať.
2. **Ekologické bilancovanie** – obsahuje nedostatky (ale aj dostatky) súvisiace s problematikou zabezpečovania nárokov a potrieb jedinca premietajúcej sa do oblastí spolužitia v rodine, či širšej sociálnej skupine.
3. **Samoorganizácia** – prejavujúca sa hlavne v spoločenskej samoorganizácii prostredníctvom hospodárskych, politických a kultúrnych činností.
4. **Životná situácia** – popísaná v rámci štyroch dimenzií (životný príbeh, perspektíva, vnútorný svet, okolie).
5. **Polia a kompetencie** – kde pole poskytuje životný priestor a pre jednotlivca predstavuje výsek zo sociálnej reality.
6. **Zdroje** – zahŕňajú predovšetkým interpersonálne vzťahy v rámci ktorých má jedinec priestor pracovať so schopnosťou zaobchádzať s konkrétnymi vzťahmi ako zdrojmi.
7. **Premáhanie, riešenie, zvládanie** – predstavujúce práve stratégiu sociálnej práce vychádzať a pracovať so silou jedinca, rodín a skupín.
8. **Opora** – vykonávaná v rodine prostredníctvom sociálnych inštitúcií formou informačnej a inštrumentálnej opory pre posilňovanie spôsobilostí pre samoorganizované zvládanie života kompenzujúce individuálne slabosti jedinca.
9. **Sieťovanie** – má úroveň dvojaký význam a to konštruktívne siete (významné, pomáhajúce) a siete zaťažujúce (oslabujúce).

Z pohľadu sociálnej práce pri posudzovaní jedinca je potrebné súčasne zohľadňovať štyri faktory: 1. povahu životných problémov, na ktorých sa má pracovať, 2. očakávania, ktoré má klient, 3. jeho silné stránky a obmedzenia, spolu 4. s oporou a medzerami v prostredí. Hodnotenie rodiny sa zameriava na možnosti zmeny interakcie medzi jedincom, rodinou a prostredím. Podobne aj tam, kde sú v živote klienta dôležité rovesnícke alebo pracovné skupiny, môže byť tiež dôležité posúdiť zmeny interakcie práve s týmito skupinami. (Payne 2014) Napríklad, ak sa členovia rodiny správajú radikálne a vedú k týmto postojom, hodnotám a správaniu aj svoje deti, je potrebné aby sociálny pracovník pracoval s celou rodinou a nie iba s adolescentom, inak by bolo

riešenie problému neefektívne. Toto všetko však závisí od situácie a prostredia, v ktorom sa adolescent nachádza.

Kritikou ekologickej teórie je, že niektoré z hlavných pojmov, ako je homeostáza a stabilita systému, sa môžu použiť na presadzovanie myšlienok o tom, že sociálne systémy zostávajú rovnaké alebo konštantné a nemenia sa, čo je vážnym problémom pri riešení otázok pomoci klientom. Stabilita môže byť použitá ako ospravedlnenie pre represívne systémy a udržiavanie dominantnej paradigmy. Ak sa však ekologická perspektíva aplikuje správne, poskytuje silný rámec pre pochopenie systémov a sociálnych problémov. Ekologická teória okrem iných ľudských javov poskytuje sociálnej práci rámec, pomocou ktorého možno študovať, sledovať a predpovedať sociálne pohyby a sociálne zmeny. (Rotabi 2007)

Účelom ekologickej teórie je informovať o vývoji komplexných intervenčných prístupov, ktoré môžu systematicky zacieliť mechanizmy zmeny na niekoľkých úrovniach vplyvu. Očakáva sa, že zmena správania bude maximalizovaná, keď prostredie podporuje zdravé rozhodnutia, keď sú sociálne normy a sociálna opora silné. (Sallis, Owen, Fisher 2008) Od svojho začiatku sa ekologická teória venovala významu širokej siete sociálnej opory pri riešení individuálnych problémov. V tomto kontexte sa orientoval na oblasť interakcie medzi sociálnymi systémami a ich sociálnym prostredím v procese adaptácie. V ekologicky orientovanej sociálnej práci sa pod slovom adaptácia rozumie aktivita zameraná na zmenu prostredia a to vrátane jeho zámény (odchod do úplne nového prostredia), alebo k zmene samého klienta, prípadne klienta a jeho prostredia súčasne. Zároveň je potrebné, aby bola dosiahnutá rovnováha medzi potrebami klienta (systému) a možnosťami, ktoré mu jeho sociálne prostredie ponúka pre ich uspokojenie. Vzťah medzi klientom a jeho prostredím môže byť priaznivý (výsledok dobrej adaptácie), podporujúci rozvoj, ako aj dobré sociálne fungovanie klienta a jeho prostredia. Taktiež môže byť aj nepriaznivý, ktorý bráni práve rozvoju a sociálnemu fungovaniu klienta, alebo jeho prostredia. Jedným z typických prvkov ekologického prístupu je analýza rovnováhy medzi protektívnymi a rizikovými faktormi. (Levická a kol. 2012) V rámci toho má sociálny pracovník, pomáhať klientovi adaptovať sa na zmenu a zároveň mu pomáha aj pri jeho integrácii do novej, vhodnej sociálnej siete.

PUSH-PULL TEÓRIA V KONTEXTE SOCIÁLNEJ OPORY

Na tomto mieste je vhodné spomenúť aj prepojenie s teóriou push-pull, ktorá pôvodne vychádzala z marketingového konceptu komunikácie, ale je možné ju uplatniť aj v rámci iných odborov vrátane sociálnej práce. Táto teória sa orientuje na motiváciu jedinca a už v minulosti bola spájaná napríklad v kontextmi migrácie alebo rizikového správania. V rámci dvoch oblastí push-pull, motivačný faktor „push“ (tlačiť) vychádza

z aktuálnej situácie a motivuje smerom navonok (faktory sociálneho, rodinného prostredia). Naopak „pull“ (ťahat) faktory vychádzajú z cieľového miesta (radikálnej myšlienky, ideológie, skupiny) a motivujú jedinca ku konkrétnemu správaniu. (McAulay, Zeitz, Blau 2006) V súvislostiach tejto monografie je sociálne prostredie adolescenta a mieru jeho sociálnej opory možné objasniť aj z pohľadu push-pull teórie. Pretože v období adolescencie je pre jedinca veľmi dôležité, aby mal vo svojom okolí niekoho blízkeho, s kým by mohol zdieľať pocity, zážitky. Významnou súčasťou života sú rovesníci, vďaka ktorým je naplnená potreba niekam patriť. Pokiaľ je adolescent sociálne začlenený, má dostatočnú mieru sociálnej opory a je spokojný so svojím životom, nemusí napĺňať tieto potreby iným spôsobom a na iných miestach (napríklad vo virtuálnom prostredí). Ak však táto potreba nekoreluje s dostatočne poskytovanou sociálnou oporou, hľadá nové možnosti ako si tieto nedostatky vo svojom živote môže saturovať (môže to byť napríklad kyberpriestor, ktorým sa snaží túto skutočnosť zvrátiť). Prostredníctvom sociálnych sietí si hľadá jedinca či skupinu, kde by mal pocit, že je vypočutý a aj za cenu, že dané osoby nepozná alebo prejavy ich správania sú patologické. Snaha o dosiahnutie adekvátnej sociálnej opory a žiadúcej sociálnej začlenenosti v rámci takejto rizikovej skupiny by pre adolescenta mohlo pôsobiť ako „pull“ faktor (ťahat) nútiaci ho v nej zotrvať a prispôbiť sa pravidlám a zvyklostiam, čo by jednoznačne viedlo k negatívnym dôsledkom.

Ukázalo sa, že sociálna opora podporuje školskú angažovanosť a iné prosociálne správanie, chráni dospievajúcich pred depresiami a inými problémami duševného zdravia, taktiež obmedzuje delikvenciu a iné problémové správanie. Sociálna opora zabraňuje kriminalite a donucovacím silám (pull), ktoré nútia (alebo zastrášujú) jedinca konať zo strachu alebo úzkosti. Sociálna opora však môže byť aj nestála, čo znamená, že jedinec nemôže závisieť alebo sa spoliehať na oporu, a táto nepredvídateľnosť môže mať negatívne dôsledky na správanie (push). Je to najmä v prípade, ak adolescent kompenzuje čerpaním nelegitímnych zdrojov opory. Vo všeobecnosti platí, že vysoká miera sociálnej opory má viaceré výhody, vrátane podpory sebakontroly, nízkej úrovne hnevu a silných sociálnych väzieb, ktoré následne prispievajú k prosociálnemu správaniu a menšiemu počtu problémov s duševným zdravím a kriminálnym správaním. (Kort-Butler 2018) Možno povedať, že ak systém priamo implikuje pozíciu človeka v sociálnej štruktúre prostredia, ktorá významne determinuje distribúciu životných šancí, a tou sú väzby a putá, ktoré jedinca sociálne a kultúrne vzťahujú k svojmu spoločenskému kontextu, poskytujú tieto väzby významy a orientácie pre životné voľby (Lubelcová 2014). Práve sociálna opora, môže byť tou, ktorá usmerňuje voľby konania a dáva im zmysel, preto je dôležité, aby sociálny pracovník poznal zdroje sociálnej opory adolescenta, ale zároveň aby ovládal kedy a aký druh sociálnej opory je nevyhnutné pre adolescentov zabezpečiť.

Pre sociálnu prácu to predpokladá výraznú príležitosť zamerania sa na úroveň začlenenia jedincov najmä v rovesníckych školských či iných skupinách, kde by bola napĺňaná práve táto potreba. Zároveň je nevyhnutné komplexne sa zaoberať životnou situáciou, v ktorej sa títo mladí ľudia nachádzajú (stav v rodine, ekonomická situácia, zdravotný stav, psychický stav, sociálne začlenenie, potenciálne ich pozícia na pracovnom trhu, v škole atď.) a vnímať ich špecifickú. Intervencia teda nie je nevyhnutne zameraná, ako to vníma ekologická teória, na daný problém alebo klientsky systém, ale po kompletnom multisystémovom hodnotení sa môže zamerať na systém, ktorý problém zmierni a vytvorí potrebnú zmenu.

SOCIÁLNA OPORTA ADOLESCENTOV

Adolescencia je obdobie v živote mladého človeka, ktoré je plné zmien, potreby osamostatňovania sa od rodičov, preberania zodpovednosti za vlastné rozhodovanie, preferencii intenzívnych zážitkov, ale aj obdobie prvých romantických lások. Je definované ako dynamicky sa vyvíjajúci konštrukt stojaci na psychologickom, sociálnom, časovom a kultúrnom zreteli (Curtis 2015). Jeho začiatok je približne v šestnástom roku života a koniec je ovplyvnený individuálnou variabilitou asi v dvadsiatomprvom roku života (Kopčanová, Kopányiová, Smiková 2016). Dochádza tu ku komplexnej premene osobnosti adolescenta v oblastiach od fyzickej, cez psychickú po sociálnu (Končeková 2014).

Sociálna opora vychádza z úzkej prepojenosti jedinca a jeho sociálneho okolia popísanej v rámci sociálno-ekologickej teórie stručne predstavenej v predchádzajúcej časti. Zaoberať sa sociálnou oporou práve adolescentov, ktorým je venovaná táto monografia, je potrebné aj pre objasnenie a pochopenie spôsobov, akými ovplyvňuje ich pohodu, zdravie a každodenné zvládanie situácií. Počas svojej cesty k dospelosti sú vystavovaní rôznym problémom, môžu prežívať rôzne stresujúce zážitky, ako napríklad: rozvod rodičov, smrť v rodine, problémy spojené so zdravím, ekonomickou neistotou v rodine. Hlavnými zdrojmi stresu v adolescencii však nie sú len veľké krízy, ale každodenné problémy súvisiace so školou, so vzťahmi s rodičmi, priateľmi, spolužiakmi. (Belea, Calauz 2019) Za menej závažné možno označiť aj zaoberanie sa fyzickým vzhľadom, výberom oblečenia, finančnými zdrojmi (vreckovým), klamstvami, prokrastináciou povinností, náplňou voľnočasových aktivít.

Zaoberať sa sociálnou oporou adolescentov je dôležité napríklad aj z pohľadu psychoanalytickej teórie Eriksona, nakoľko významne napomáha pri pochopení zdravého vývinu adolescenta v kontexte práve prekonávania už spomínaných veľkých aj každodenných kríz. Navyše zasahujú do toho aj konfúzie identity, respektíve vznik negatívnej identity, kedy je pre adolescentov dôležité utvárať vlastné rozhodnutia, spolupodieľať sa na živote v spoločnosti, no zároveň vzrastá uvedomovanie si zodpovednosti, obávajú sa chýb, ktorých sa môžu dopustiť. Práve preto zohráva významnú úlohu potreba niekam patriť, potreba k niekomu patriť, byť súčasťou skupiny. To podľa Eriksonovej teórie je definované ako cnosť - vernosť. (Čerešník, Banárová 2021)

Sociálna opora adolescentov je tak ako u dospelých, pomerne široký pojem označujúci pomoc či už vyžiadajú alebo pasívne prijatú, ktorá zahŕňa rôzne druhy sociálnej opory od rôznych zdrojov. Je poskytovaná prostredníctvom sociálnych kontaktov a sociálnej interakcie, buď tvárou v tvár (face to face) alebo prostredníctvom iného mechanizmu, ako je telefón alebo počítač (Vietze 2011). V úvode je ale potrebné ponúknuť definičné ukotvenie sociálnej opory vo všeobecnej rovine. Následne budú ponúknuté už jednotlivé časti a špecifiká sociálnej opory v prepojenosti s vývinovým obdobím adolescencie.

Väčšina výstupov sociálnej opory prebiehala od 70tych rokov a v našich podmienkach začiatkom 90tych rokov 20 storočia (Křivohlavý 2001, 2009; Mareš 2001; Kožený, Tišanská 2003; Kebza, Šolcová 1990; Šolcová 1999; Krupoun 2012). Práca týchto autorov je však uznávaná aj v súčasnosti a teoretické východiská všetkých prác venujúcich sa sociálnej opore sa k ním neustále vracajú.

Vo všeobecnosti je možné sa stretnúť s tromi hlavnými smermi zaoberajúcimi sa sociálnou oporou. *Sociologický* stavia na diagnostike sociálnych vzťahov a sociálnych sietí jedinca, *psychologický* sa zaoberá subjektívnym vnímaním a subjektívnym hodnotením sociálnej opory jedincom a tretí je *komunikačno-interakčný*, pri ktorom sa hodnotí priebeh, prijímanie a využívanie sociálnej opory (Roy 2011).

Všeobecné definíčné vymedzenie sociálnej opory prešlo značným procesom, keď v samotných počiatkoch bola sociálna opora definovaná ako počet ľudí, s ktorými jedinec komunikuje, počet organizácií, ku ktorým jedinec patrí, a počet príbuzných žijúcich v určitej geografickej oblasti. Až neskôr sa začali brať do úvahy aj kvalitatívne dimenzie, ktoré opisujú významy spojené s takýmito interakciami. (Connell, Augelli 1988) Pojem sociálna opora je široký, multidimenzionálny a komplexný konštrukt zachytávajúci podporné mechanizmy sociálneho prostredia a interakcie človeka (Zhou, Li, Wei, Yin, Liang, Zhang, Kou, Hao, You, Li, Zhuang 2015; Nausheen, Gidron, Peveler, Moss-Morris 2019). Je to prirodzený aspekt života jedinca a jej potreba sa môže meniť pod vplyvom situácií, do ktorých sa každodenne dostáva (Barrera 2000). V rámci toho napomáha uvedomeniu si jedinca, že druhí sú pripravení v prípade potreby pomôcť, vytvára pocit sociálnej istoty, ktorá uľahčuje podstupovanie rizika. Taktiež dôležitou súčasťou je aj povzbudzovanie jedinca k pokusu riešiť problém samostatne (Sarason, Sarason 2013), pretože sociálnu oporu možno označiť aj ako vzťahovú oporu prostredia, v ktorom jedinec žije. Následne sa zvyšuje aj jeho odolnosť voči stresu a chuť zdolať životné neúspechy a krízy. (Křivohlavý 2009) Sociálna opora sa týka interaktívneho procesu, v ktorom jedinec vníma alebo prežíva, že je milovaný a cenený, pričom sa cíti byť účastníkom sociálnej siete vzájomnej pomoci a záväzkov (Tomás, Gutiérrez, Pastor, Sancho 2020). Možno povedať, že sociálna opora je uvedomenie si, že druhí sú pripravení pomôcť a vytvára pocit sociálnej istoty, ktorá uľahčuje podstupovanie rizika. (Šolcová, Kebza 1990) Taktiež sociálnu oporu možno označiť aj ako vzťahovú oporu prostredia, v ktorom adolescent žije a tým sa zvyšuje jeho odolnosť voči stresu a chuť zdolať aj životné neúspechy a krízy. Súčasťou je uspokojovanie základných sociálnych potrieb človeka, medzi ktoré patrí potreba niekam patriť, byť milovaný a uznávaný, potreba bezpečia a identity. (Šramková 2018)

Je nutné rozlišovať štruktúry a procesy podporného systému u adolescentov. Sociálna integrácia a izolácia sa týka existencie a množstva osobných väzieb, zatiaľ čo sociálna sieť je štruktúra vzťahov (hustota, reciprocita) ako aj samotná štruktúra sociálnej opory. Od týchto štruktúrnych konštruktov je nutné odlišiť relačný obsah, odkazujúci na funkčnú kvalitu a povahu väzieb. Sociálna opora je len jedným z takýchto obsahov. (Nestmann, Hurrelmann 2012)

TEÓRIE SOCIÁLNEJ OPORY

Sociálna opora je jav vysoko komplexný a uchopiteľný v rôznych dimenziách poukazujúcich na rôzne významné sféry a roviny sociálneho života jedinca. Tieto dimenzie tvoria základ teórií a modelov sociálnej opory. Sociálnu oporu možno členiť podľa rôznych hľadísk, napríklad podľa toho, akým spôsobom naplňa potreby jedinca, aká je účinná a kvalitná, ako ju vníma príjemca. Aj v kontexte sociálnej opory adolescentov je možné plne vychádzať z najznámejšieho členenia teórií sociálnej opory, ktoré ponúkajú autori Likey, Cohen (2000) a sú to tri perspektívy:

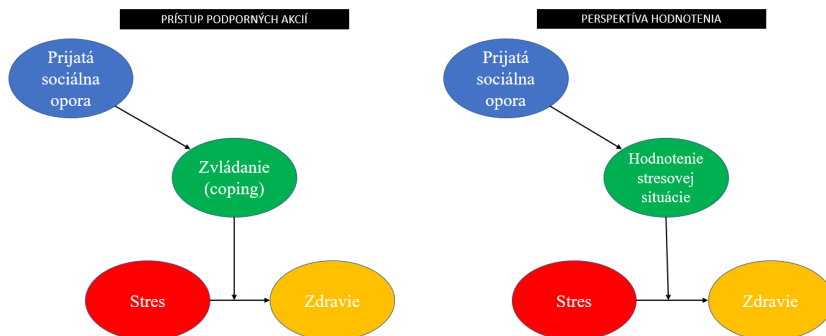
- teória sociálnej opory ako nárazníka v boji so stresom (*The Stress and Coping Perspective*),
- teória sociálneho konštraktu (*The Social Constructionist Perspective*),
- teória podporných sociálnych vzťahov (*The Relationship Perspective*).

Křivohlavý (2001) ešte dopĺňa teórie, ktoré sa môžu obsahovo na určitých miestach prekrývať spoločne s vyššie uvedenými teóriami:

- teória opornej siete a jej vplyv na zdravie členov tejto siete,
- teória pripútania – attachmentu,
- teória sociálnej opory ako zdravie podporujúceho faktora.

Teória sociálnej opory ako nárazníka v boji so stresom

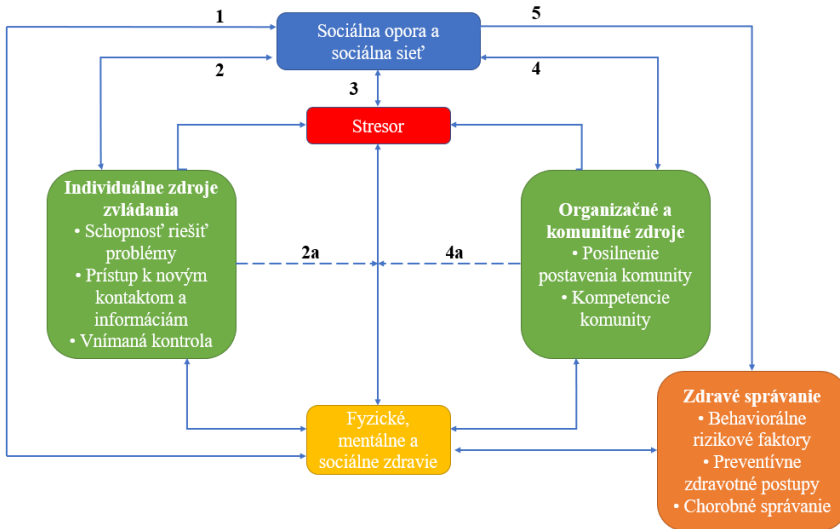
Najvýznamnejší teoretický pohľad na sociálnu oporu predpokladá, že sociálna opora znižuje účinky stresujúcich životných udalostí na zdravie (pôsobí ako nárazník stresovej situácie - prijatá opora zlepšuje zvládanie, čím sa zmierňuje vzťah medzi stresom a zdravotnými výsledkami) buď prostredníctvom podporných akcií iných (napr. rady, uistenie - ovplyvňujú hodnotenie stresových situácií, čo tlmí účinky stresu na zdravotný stav) alebo presvedčenia, že sociálna opora je jedincovi kedykoľvek k dispozícii. Predpokladá sa, že **podporné akcie** posilňujú zvládanie záťaže, zatiaľ čo **vnímanie dostupnej sociálnej opory** vedie k hodnoteniu potenciálne ohrozujúcej situácie ako menej stresujúcej. (Likey, Cohen 2000) Celé to ilustruje Obrázok 3.

Obrázok 3 - Teória sociálnej opory ako nárazníka v boji so stresom (Likey, Cohen 2000)

Na tomto mieste v súvislostiach sociálnej opory a zdravia ponúkame ešte podobný, no omnoho podrobnejší model, ktorý popísali autorky Heaney a Israel (2008), kde spojili mechanizmy, prostredníctvom ktorých môžu mať sociálna opora a sociálne siete pozitívny vplyv na fyzické, duševné a sociálne zdravie (Obrázok 4). Model zobrazuje sociálnu oporu ako východiskový bod alebo iniciátora kauzálneho toku smerom k zdravotným výsledkom. V skutočnosti mnohé zo vzťahov majú recipročný vplyv (napríklad zdravotný stav ovplyvní mieru, do akej je jedinec schopný udržiavať a

Obrázok - 4 Koncepčný model vzťahu sociálnej opory k zdraviu (Heaney, Israel 2008)

mobilizovať sociálnu sieť). Cesta s číslom 1 predstavuje predpokladaný priamy vplyv sociálnej opory a sociálnych sietí na zdravie. Naplnením základných ľudských potrieb intimity, pocitu spolupatričnosti a uistenia o vlastnej hodnote ako osoby môžu podporné väzby zlepšiť pohodu a zdravie bez ohľadu na úroveň stresu. Cesty s číslami 2 a 4 predstavujú predpokladaný vplyv sociálnej opory na individuálne zdroje zvládania a zdroje komunity (napríklad sociálna opora a sociálne siete môžu zlepšiť schopnosť adolescenta získať prístup k novým kontaktom a informáciám, identifikovať tak a riešiť problémy). Ak poskytovaná opora pomáha znižovať neistotu a nepredvídateľnosť alebo pomáha dosiahnuť požadované výsledky, potom sa posilní pocit osobnej kontroly nad špecifickými situáciami a životnými oblasťami. Potenciálne účinky sociálnej opory na organizačné a komunitné kompetencie sú menej známe. Posilnenie sociálnych sietí a zlepšenie výmeny sociálnej opory však môže zvýšiť schopnosť komunity získavať zdroje a riešiť problémy. Niekoľko intervencií na komunitnej úrovni ukázalo, ako sa zámerné budovanie sietí a posilňovanie sociálnej opory v rámci komunít spája so zvýšenou kapacitou a kontrolou komunity. Zdroje na úrovni jedinca aj komunity môžu mať priame účinky na zlepšenie zdravia a môžu tiež znížiť negatívne účinky na zdravie v dôsledku vystavenia sa stresorom. Cesta číslo 3 naznačuje, že sociálna opora a sociálne siete môžu ovplyvniť frekvenciu a trvanie vystavenia sa stresoru. Cesta číslo 5 odráža potenciálne

účinky sociálnej opory na zdravé správanie. Prostredníctvom medziľudských výmen v rámci sociálnej siete sú jedinci ovplyvňovaní a podporovaní v takom správaní ako je zdravý životný štýl, dodržiavanie liečebných režimov, postup pri hľadaní pomoci, odvykanie od fajčenia a chudnutie.

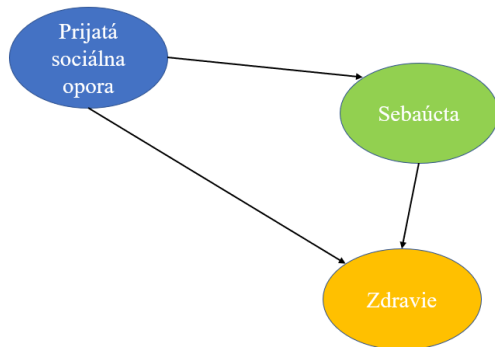
V tejto súvislosti možno hovoriť aj o zdrojoch zvládania rôznych záťažových situácií, ktoré nejakým spôsobom ovplyvňujú, alebo uľahčujú procesy zvládania. Rozoznávajú sa vnútorné a vonkajšie zdroje zvládania. Práve k vonkajším patrí sociálna opora, ako súbor medziľudských vzťahov, ktoré jedincovi zabezpečujú pozitívny citový zväzok, praktickú pomoc, radu, ale aj informácie o stresore a pod. (Medved'ová 2004) Coping býva najčastejšie popisovaný v súvislosti so situáciami, v ktorých jedinec čelí záťaži prevyšujúcej jeho kapacitu. Sociálna opora sa pri klasifikácii stratégií zvládania radí medzi stratégie zamerané na problém, v ktorom sa jedinec koncentruje na svoj vnútorný stav prežívania. (Krupoun 2012) Podľa Levickej (2007) sociálna opora pri sociálnej práci s klientom funguje v dvoch líniách. V prvej ide o priamu podporu klienta a v druhej ide o jeho posilnenie schopností zvládnuť záťažové situácie. Pomáha klientovi riešiť aktuálny problém, ale učí ho zvládať tento problém aj v budúcnosti. V týchto prípadoch platí, že rovnako ako nízka miera sociálnej opory, tak aj miera vysoká môžu viesť k znižovaniu schopnosti klienta zvládať záťažové situácie. Mareš (2001) popisuje možné vzťahy medzi zvládaním záťaže a sociálnou oporou:

1. sociálna opora pomáha zvládať záťaž,
2. zvládanie vplýva na sociálnu oporu,
3. sociálna opora a záťaž sa neovplyvňujú navzájom,
4. sociálna opora a záťaž sa ovplyvňujú navzájom a súčasne sú ovplyvňované aj ďalšími faktormi.

Perspektíva sociálneho konštruktú

Táto teória vychádza z predpokladu, že ľudské vnímanie sveta neodráža konečnú realitu. Namiesto toho ľudia konštruujú svoje teórie a koncepty o svete, ktoré odrážajú ich sociálny kontext. Jedince (ja) a sociálny svet okolo neho považuje za zložito prepojený systém, ktorý je v podstate nemožné formálne oddeliť. Hlavná myšlienka je, že jedinec má stabilné presvedčenie o opore druhých. V porovnaní s jedincami s nízkou úrovňou vnímanej sociálnej opory, jedinci s vysokou úrovňou by mali interpretovať rovnaké správanie iných ako viac podporujúce, venujú podpornému správaniu iných viac pozornosti a dokážu o percipovanej sociálnej opore vypovedať rýchlejšie a ľahšie. Táto perspektíva nazerá na sociálnu oporu ako na prejav podporného správania v bežnom živote človeka, ktorý nepôsobí iba vtedy, keď jedinec zažíva ťažkú situáciu alebo stres, ale v každodenných v sociálnych interakciách. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že

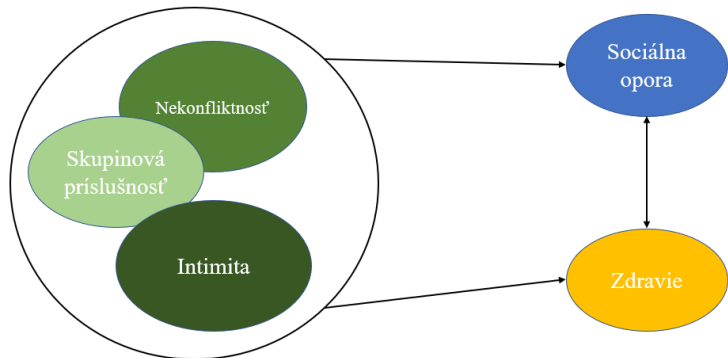
táto perspektíva vníma sociálnu oporu ako podporu sebaúcty jedinca, čo vedie k priamo k jeho zdravému fungovaniu. (Likey, Cohen 2000; Rusnáková, Čerešníková 2015)

Obrázok 5 - Teória sociálnej opory ako perspektíva sociálneho konštruktú (Likey, Cohen 2000)

Teória podporných sociálnych vzťahov

Tretia perspektíva podľa autorov Likey, Cohen (2000) popisuje, že existuje len málo teoretických vysvetlení, prečo by mali vzťahové konštruktú, ako je spoločnosť, intimita, nízky konflikt a pripútanosť viesť k emocionálnemu a fyzickému blahu. Tieto mechanizmy spájajú koncepty sociálnej podpory so zdravím a zahŕňajú zvyšovanie sebaúcty, prispievajú k pozitívnemu hodnoteniu a podporujú aktívne zvládanie stresujúcich udalostí. Je to primárne z dôvodu, že väčšinu ľudskej histórie prežitie záviselo od integrácie jedinca do sociálnej skupiny. Ľudia v izolácii boli pravdepodobne rýchlo zjedení inými zvieratami, zabití inými ľuďmi alebo vyhladovaní. Takmer istú smrť teda predznamenávalo, že človek nie je akceptovaný sociálnou skupinou, alebo že sociálna skupina mu v prípade potreby nepríde na pomoc. Z toho vyplývajú skutočnosti, že izolácia v rámci teórie podporných sociálnych vzťahov je silne spojená s nižšou mierou sebaúcty a kontroly a so zvýšenou úrovňou negatívneho vplyvu. Sociálna opora a zdravie sú preto výsledkom takých charakteristík vzťahovej siete človeka ako sú prieniky intimity, nekonfliktnosti a príslušnosti k skupine.

Obrázok 6 - Teória podporných sociálnych vzťahov (Likey, Cohen 2000)

Sociálnu oporu možno definovať na základe rôznych aspektov, ktoré zahŕňajú rozsah, v akom sa zdroje a opora poskytujú aj prijímajú (reciprocita), do akej miery je vzťah charakterizovaný citovou blízkosťou (intenzitou alebo silou), postavením, v akom sa vzťah nachádza vloženým do formálnej organizačnej alebo inštitucionálnej štruktúry (formality) a rozsah vzťahu, ktorý plní rôzne funkcie (zložitosť) (Heaney, Israel 2008).

Jedným z hľadísk, na základe ktorého je možné členiť sociálnu oporu vystupuje z pozície úrovne rozsahu sociálnej opory, ktorá je definovaná od najširšieho kontextu k najužšiemu.

- 1. Makroúroveň** – zahŕňa spoluúčasť na aktivitách najbližšej komunity, resp. celospoločenskú formu pomoci (sociálna a ekonomická podpora osobám, ktoré sa ocitli v nežiaducej situácii). Možno tu hovoriť o sociálnej politike danej krajiny, pretože na makroúrovni sa meria sociálna opora prostredníctvom štátnych prevodových platieb (napr. pomoc pre nezaopatrené deti), štátne výdavky na sociálne programy, ako je zdravotníctvo a školstvo, alebo súkromné charitatívne dary a dobrovoľníctvo. V podmienkach Slovenskej republiky to možno chápať ako komplex pozostávajúci z troch základných systémov: sociálneho poistenia, štátnej sociálnej podpory a sociálnej pomoci. Sociálna opora môže pôsobiť na zmiernenie škodlivých účinkov ďalšie faktory na makroúrovni spojené ekonomickou nerovnosťou. Štátna sociálna opora bola tiež spájaná s nižšou úrovňou anómie. Existujúce výskumy naznačujú, že komunity s vyššou mierou

občianskej angažovanosti ich obyvateľov majú nižšiu miery kriminality mladistvých.

2. **Mezouroveň** – tvorí rozsah ale aj kvalita štruktúry a podporných funkcií celej sociálnej siete jednotlivca. So sociálnou oporou môže jedinec počítať v rámci svojej sociálnej skupiny (napr. pomoc spolužiakov svojmu spolužiakovi, pomoc športového klubu /tímu svojmu členovi).
3. **Mikrouroveň** – spadá sem kvalita najbližších vzťahov, celková pomoc pomoc poskytnutá od najužšieho sociálneho okolia (pomoc matky dieťaťu, vzájomná pomoc najbližších priateľov, pomoc medzi partnermi). (Křivohlavý 2009; Kort-Butler 2018)

Na saturáciu potreby opory jedinca v jeho sociálnom prostredí je možné nazerat' aj prostredníctvom základných podôb sociálnej opory (Cramer, Henerson, Scott 1997; Lakey, Cohen 2000; Křivohlavý 2001; Denis, Callahan, Bouvard 2015):

- **vyhľadávaná sociálna opora** – prijímateľ sociálnej opory vysiela signály potreby pomoci (verbálne aj neverbálne), preto je potrebné aby bol poskytovateľ sociálnej opory senzitívny voči týmto signálom. Nie vždy sa ale prijímateľovi sociálna opora v požadovanej forme a miere aj dostane;
- **ponúkaná sociálna opora** – poskytovateľ sociálnej opory preukazuje svoju ochotu pomôcť (poskytovateľom môže byť tak rodič ako aj rovesník, učiteľ, sociálny pracovník, psychológ, ale aj sused), je tak na prijímateľovi či ju prijme, alebo nie. Môže sa stať, že sa dospievajúci dostane do takej situácie, že nevie o podpornom systéme, ktorý by mohol využiť a tak ostáva v nežiadúcej situácii sám;
- **poskytovaná sociálna opora** – poskytovateľ sociálnej opory priamo vykonáva aktivity na poskytnutie sociálnej opory. Táto sociálna opora nemusí byť vždy len pre prijímateľa žiadúca a podporná - **obťažujúcej sociálnej opore**, ako možno nazvať práve tento druh však bude venovaná samostatná časť;
- **získaná sociálna opora (anticipovaná)** – miera sociálnej opory, ktorú prijímateľ reálne od rôznych zdrojov aj obdrží a vníma to aj tak;
- **očakávaná sociálna opora (percipovaná)** – vedomie, že opora je k dispozícii, keď ju jedinec potrebuje, presvedčenie, že existujú osoby, ktoré sú pripravené mu v prípade potreby pomôcť. Jedinci s vysoko vnímanou oporou veria, že sa môžu spoľahnúť na svoju rodinu a priateľov, že sú pripravení im poskytnúť kvalitnú pomoc v čase, keď to bude nutné. Táto pomoc môže zahŕňať počúvanie, ponuku iného pohľadu na problém,

poskytovanie špecifickej pomoci (napríklad pomoc s domácimi úlohami, ...) alebo obyčajné trávenie času so osobou, ktorá pomoc potrebuje. Autorky Igbolo, Salami a Uzochukwu (2017) uvádzajú, že dôvody oddeliteľnosti vnímanej a prijímanej opory stále nie sú vyriešené. Hoci existujú aj iné vysvetlenia týchto rozdielov, miery vnímanej opory môžu mať svoj pôvod v skorých rodinných transakciách. Rodinné transakcie zahŕňajú procesy ako starostlivosť, náklonnosť a pozitívne zapojenie, ktoré vytvárajú základ pre podporné relačné schémy. Tým pádom je táto opora zvyčajne stabilná v priebehu času (aj napriek zmenám sociálnych okolností). Hlavným predpokladom je, že akonáhle si človek vytvorí stabilné presvedčenie o podpore druhých, každodenné myšlienky o sociálnej opore sú zatižené tak, aby zodpovedali týmto predchádzajúcim presvedčeniam. V porovnaní s ľuďmi s nízkou úrovňou vnímanej podpory by ľudia s vysokou úrovňou mali interpretovať rovnaké správanie ako podpornejšie, mali by mať lepšiu pamäť na podporné správanie, venovať väčšiu pozornosť podpornému správaniu a byť schopní premýšľať o podpore ľahšie a rýchlejšie. Hoci „objektívne“ charakteristiky sociálneho sveta majú vplyv na vnímanú podporu, vnímaná podpora je silnejšie ovplyvnená impresionistickým chápaním osobnostných charakteristík podporovateľov zo strany príjemcov opory ako prostredníctvom skutočnej opory, ktorá je poskytovaná.

ODVRÁTENÁ STRANA SOCIÁLNEJ OPORY

Sociálna opora pochádza z osobnej siete rodiny, priateľov a iných dôležitých osôb. Pre jedinca má dve základné roviny:

- a) vnímanie, že existuje dostatočný počet dostupných ľudí, na ktorých sa môže obrátiť v čase potreby,
- b) miera jeho spokojnosti s dostupnou sociálnou oporou.

Tieto dva faktory sa navzájom líšia v závislosti od individuality osobnosti jedinca, nakoľko niektorí ľudia môžu potrebovať veľké množstvo dostupných zdrojov pre dostatočnú mieru sociálnej opory aby sa cítili podporovaní, zatiaľ čo iným môže stačiť iba jeden dostupný zdroj a je to pre nich tak v poriadku. O tom pojednávala monografia doposiaľ, no v poslednom čase sa čoraz viac dostáva do popredia okrem kvality sociálnej opory aj jej efektívnosť. V mnohých doposiaľ spomínaných štúdiách je popisovaná pozitívna a protektívna strana sociálnej opory. Je však dôležité tento multidimenzionálny konštrukt vnímať komplexnejšie, kedy sa prejavujú aj jeho negatívne súvislosti. Ide predovšetkým o situácie, kedy napríklad sociálna opora vytvára závislosť alebo neumožňuje jedincovi samostatne riešiť svoju situáciu napriek svojej kompetentnosti.

To, že jedinec dostáva pomoc môže viesť k negatívnym reakciám:

- ak je v rozpore s jeho predstavou o vlastnej autonómii,
- ak ohrozuje jeho sebaúctu,
- ak je v rozpore so svojou sociálnou rolou „muža a ženy“ (muži predsa nepotrebujú pomoc,...),
- ak mu hrozí diskreditácia,
- ak mu navodzuje pocity bezmocnosti,
- ak nezodpovedá jeho potrebám. (Šolcová 1999)

Nie každá sociálna opora, ktorá je poskytovaná, je vnímaná ako pozitívna. Takže aj keď môže byť sociálna opora od poskytovateľa pozitívna, môže byť príjemcom vnímaná naopak ako negatívna. Môže to tak byť buď preto, že objektívny výsledok poskytnutej sociálnej opory je negatívny, alebo príjemca opory ju vníma negatívne. Napríklad ak dôjde ku *konfliktu*, sociálna opora sa mu javí ako negatívna, nevyžiadaná, nepochopená. Taktiež to môže byť z dôvodu, že nie je pripravený sociálnu oporu *akceptovať*, preto sa jej príjem javí ako negatívny alebo nie je pripravený *prijímať* poskytnutú oporu. (Hupcey 1998)

- **Poskytovaná sociálna opora je pozitívna, jedinec ju vníma pozitívne**, avšak v konečnom dôsledku nie je pre neho prínosom (Křivohlavý 2001) - pomoc, ktorá prijímateľovi berie možnosť osobného vyrovnávania sa so stresovou situáciou v dôsledku nadmiery sociálnej opory (napríklad u adolescentov, ktorým rodičia poskytujú neprimeranú starostlivosť, riešia za nich všetky problémy a tým ich oberajú o možnosť osobného rastu, nastavovania si vlastných primeraných stratégií riešenia situácií).
- **Poskytovaná sociálna opora je pozitívna, ale prijímateľ ju vníma negatívne** (napríklad ak adolescent je povzbudzovaný k tomu aby prestal fajčiť, čo môže byť pozitívnym činom, ale on to tak nemusí vidieť, pretože je pre neho motivácia akceptácie v rámci rovesníckej skupiny silnejšia a „nevyžiadaná“ sociálnu oporu vníma ako obťažujúcu).
- **Poskytovaná sociálna opora je negatívna, ale prijímateľ ju vníma pozitívne** (napríklad poskytovateľ sociálnej opory podporuje negatívne sociálne správanie adolescenta, ako je užívanie alkoholu, rizikové správanie, radikalizácia, ..., čo predstavuje presný opak predchádzajúceho bodu).

Pri negatívnych účinkoch sociálnej opory možno hovoriť aj o **ne-recipročnej opore**, v rámci ktorej je možné rozlišovať dva typy (1. jedinec poskytuje viac sociálnej opory ako sa mu dostáva; 2. jedinec dostáva viac sociálnej opory ako sám recipročne

poskytuje) (Hupcey 1998). Prvý prípad nastáva vtedy, keď adolescent poskytuje viac sociálnej opory ako sám prijíma. Napríklad počas rozvodu rodičov preberie na seba podpornú úlohu pre jedného z rodičov, pričom ten je natoľko pohltený svojim prežívaním, že zabúda na to, kto je rodič a kto dieťa. Pre adolescenta je dlhodobo náročné udržiavať poskytovanie takejto sociálnej opory. Druhý prípad je, keď adolescent dostáva viac sociálnej opory ako sám poskytuje. To vyvoláva negatívne pocity práve v poskytovateľovi sociálnej opory.

MERANIE SOCIÁLNEJ OPORY ADOLESCENTOV

Spočiatku bola sociálna opora chápaná aj meraná ako jednorozmerný konštrukt. Predpokladalo sa, že jedinci majú buď vysokú mieru opory, alebo ju majú nízku, prípadne žiadnu. Aj v rámci výskumu sociálnej opory pre deti a mládež boli v minulosti dlhú dobu realizované jednodimenzionálne dotazníkové zbery. Avšak tento jednosmerný prístup slúžil viac menej na zamieňanie vnímania opory a stresu. Napríklad nízke hodnotenie miery sociálnej opory dieťaťa, v prípade, že bola poskytovaná od rodiča (najmä ak bola meraná v deň, keď mu rodič vyčítal zlú známku v škole, alebo neporiadok v izbe), nemusí byť jej presným ukazovateľom. Je dôležité aby metódy zisťujúce mieru sociálnej opory adolescentov sa zaujímali nielen o sieťové štruktúry, ale aj relačný obsah a procesy, subjektívne interpretácie zainteresovaných (Nestmann, Hurrelmann 2012). Z toho dôvodu je potrebné zistiť nielen to, z akého zdroja sociálna opora adolescenta pochádza, ale je nutné zistiť aj druh sociálnej opory. A tak monografia ponúka predstavenie validizácie slovenskej jazykovej mutácie dvoch rôznych metódik merania sociálnej opory, ktoré sa v konečnom dôsledku významovo dopĺňajú. Vzišlo to z potreby merať jej odlišné zložky, nakoľko sa potvrdzovali nízke vzájomné korelácie medzi divergentnými indikátormi podobných konceptov. Nemožno preto hovoriť napríklad v prípade emocionálnej opory ako o „sociálnej opore“ alebo merať hmotnú oporu a používať pritom rovnaké označenie. (Connell, Augelli 1988) Pri skúmaní sociálnej opory je potrebné nazeráť na jednotlivé dimenzie v kontexte jej konceptualizácie, ale aj zisťovania úrovne jej miery. Tieto dimenzie vymedzil už Tardy (1985) a to na:

- dimenziu smeru „*direction*“, či sa jedná o prijímateľa alebo poskytovateľa sociálnej opory;
- dimenziu dostupnosti „*disposition*“, či je pre prijímateľa sociálna opora dostupná;
- dimenziu rozlišovania medzi popisom „*description*“ a hodnotením „*evaluation*“ sociálnej opory;
- dimenziu obsahu „*content*“, čiže druhov sociálnej opory (instrumentárna, informačná, emocionálna a hodnotiaci);
- dimenziu siete „*network*“, alebo zdrojov sociálnej opory.

Iný pohľad pre možnosti merania sociálnej opory vychádza z troch kategórií, kde možno zaradiť:

- sieťový model, ktorý sa zameriava na sociálnu integráciu jedinca do skupiny a vzájomnú prepojenosť osôb v rámci tejto skupiny,
- model prijatej opory, ktorý sa zameriava na to, čo daná osoba skutočne dostala alebo o čom uviedla, že dostala,
- vnímaný model opory, ktorý sa zameriava na oporu, o ktorej sa osoba domnieva, že je dostupná, ak by ju potrebovala. (Sarason, Sarason, Pierce 1990)

Dimenzie sociálnej opory adolescentov rozpracovala aj autorka Vietze (2011), kde hovorí o troch odlišných dimenziách:

- a) zdrojoch sociálnej opory (napr. rovesník, rodič, učiteľ),
- b) druh sociálnej opory (napr. emocionálna, materiálna, ...),
- c) kvalite sociálnej opory (napr. či dospievajúci považuje sociálnu oporu za užitočnú, ľahko pochopiteľnú, ...).

Nasledujúca časť bude venovaná možnostiam merania sociálnej opory adolescentov vo vybraných dimenziách. Pre úvod bude ponúknutý iba stručný prehľad najpoužívanejších metodík pre meranie sociálnej opory, ktorými je ale možné merať aj sociálnu oporu u adolescentov. Taktiež je ponúknutých aj niekoľko metodík venujúcich sa špeciálne meraniu sociálnej opory práve pre adolescentov. Primárne sa ale bude kapitola venovať dvom metodikám, kde bude ponúknutá ich validizácia slovenskej jazykovej mutácie, overenie ich psychometrických vlastností, reliability a prispôbenie tak na slovenské podmienky pre adolescentov. Konkrétne tieto metodiky budú zastrešovať dimenziu obsahu a dimenziu siete podľa prvého popisu dimenzií od autorky Tardy (1985). Pri zohľadnení dimenzií od autorky Vietze (2011), ktorá vychádza zo sociálnej opory práve adolescentov ide o dimenziu zdrojov sociálnej opory a druhov sociálnej opory.

Najznámejšie metodiky pre meranie sociálnej opory

Väčšina metodík je orientovaná práve na dimenziu smeru a to konkrétne prijímateľa sociálnej opory, doplnené sú vždy ale aj o ďalšiu dimenziu. Napríklad dimenziou dostupnosti sa zaoberá dotazník sociálnej opory *Social Support Questionnaire (SSQ)* (Sarason at al. 1983 in: Sarason, Sarason, Pierce 1990), ktorý meria vnímanú sociálnu oporu a spokojnosť s touto oporou prostredníctvom dvoch verzií a to dlhšej (27 položiek) alebo kratšej verzie (6 položiek *SSQ6*). Každá položka hodnotí dve časti (počet dostupných osôb, na ktoré sa môže jedinec obrátiť v čase núdze v rôznych situáciách a mieru spokojnosti jedinca s vnímanou oporou dostupnou v konkrétnej situácii). Tento

dotazník sa ukazuje ako spoľahlivý aj pre skupinu adolescentov, čo preukazuje viacero výskumov (napríklad: Meehan et al. 1993; Bal et al. 2003, Mukhtar, Mahmood 2018).

Dimenziou obsahu sociálnej opory, inak povedané meranie druhov sociálnej opory sa venuje viacero metodík. Dotazník *The Social Support behaviors scale (SS-B)* (Vaux et al. 1987 in: Pardeck 1989) meria rôzne druhy sociálnej opory (emocionálnu oporu, socializačnú, hmotnú oporu, finančnú oporu, inštrumentálnu oporu). Jeho nevýhodou je však, že má 45 položiek. Do tejto dimenzie možno zaradiť aj v rámci monografie ďalej podrobnejšie popisovaný dotazník sociálnej opory *Social Support Survey (MOS)* (Sherbourn, Steward 1991). Je krátky, viacfaktorový a pôvodne merajúci sociálnu oporu u pacientov. Neskôr sa však ukázalo, že spoľahlivo meria sociálnu oporu aj pri iných cieľových skupinách. Z pôvodných 50 položiek a zisťovaných piatich dimenzií (emocionálna opora, informačná opora, pozitívna sociálna interakcia, inštrumentálna opora a láskavá (afektívna) opora), bol dotazník zredukovaný na 19 položiek a štyri dimenzie (emocionálna, informačná opora; pozitívna sociálna interakcia, dostupnosť niekoho na zábavu; inštrumentálna opora; afektívna opora). Aj tento dotazník sa ukázal ako spoľahlivý pre meranie sociálnej opory u adolescentov, čo preukázali napríklad výskumy Garcíia-Justiniano et al. (2022), Casale et al. (2019), Guan et al. 2013. V rámci dimenzie obsahu sa v súčasnosti stále viac dostáva do popredia aj „nový“ druh sociálnej opory – online sociálna opora, ktorá s využitím prvej metodiky svojho druhu *Online Social Support Scale (OSSS)* (Nick, Cole, Cho, Smith, Carter, Zelkowitz 2019) sýti štyri základné druhy sociálnej opory (emocionálna opora, sociálna spoločnosť, informačná opora a inštrumentálna opora). Tento dotazník bol vyvinutý a priamo validizovaný pre cieľovú skupinu adolescentov.

Dimenziu siete zastrešujú zdroje sociálnej opory, ako napríklad najznámejší a v monografii taktiež popisovaný dotazník *Multidimensional Scale of Perceived Social Support - MSPSS* (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988) merajúci vnímanú sociálnu oporu od podporného systému, do ktorého sú radení rodičia, priatelia a výnimočná osoba. Tomuto dotazníku, jeho validizácii a overovaniu jeho psychometrických vlastností bude taktiež venovaná pozornosť v rámci tejto podkapitoly. Niekoľko výskumov taktiež potvrdzuje, že je vhodný pre cieľovú skupinu adolescentov (napríklad: Laksmita et al. 2020; Rizwan, Aftab 2009; Kalina 2015; Kaur, Beri 2019;) Zdroje sociálnej opory detí a dospievajúcich meria *Child and Adolescent Social Support Scale – CASS* (Malecki et al. 1999 in: Malecki, Demaray 2002), ktorý skúma mieru zdrojov sociálnej opory rodičov, učiteľov, spolužiakov, kamarátov a iných ľudí v škole. Výskumov merajúcich sociálnu oporu adolescentov s využitím tejto metodiky je taktiež niekoľko ako príklady možno spomenúť českú verziu tohto dotazníka od Mareša, Ježeka, Tomášeka 2005. Taktiež ho vo svojich výskumoch využili aj Šeboková (2018), Žolnová (2019) Albayrak et al. (2018), Ahouanse et al. (2022), Ogurlu et al. (2016). Dotazník je naozaj často využívaný, avšak pre svoj značný rozsah (60 položiek rozdelených do dvoch faktorov – frekvencia výskytu opory so 6 bodovou likertovou škálou a dôležitosť opory pre jednotlivca s 3

bodovou likertovou škálou) je časovo náročný. Dotazník pre dospievajúcich *Student Social Support Scale – SSSS* (Nolten 1994) so 60timi položkami meria druhy sociálnej opory od rodičov, spolužiakov, učiteľov a blízkych priateľov. Jeho nevýhodou je však jeho dĺžka. Stupnica sociálnej opory pre deti *Social Support Scale for Children – SSSC* (Harter 1985) je 24-položková hodnotiaci škála, ktorá hodnotí vnímanie sociálnej opory deťmi pomocou štyroch subškál, ktoré zodpovedajú zdrojom opory (t. j. rodič, učiteľ, spolužiak a priateľ). Od detí sa žiada, aby si prečítali dva výroky a rozhodli sa, ktorý z nich sa im viac podobá. Jeho nevýhodou je taktiež časová náročnosť. Druhy sociálnej opory merajúci je dotazník *Interpersonal Support Evaluation List (ISEL)* (Cohen, Hoberman 1983), ktorý má 40 položiek pre všeobecnú populáciu a meria štyri subškály (hmotná opora, príslušnosť, opora sebaúcty a hodnotenie). Existuje však aj 48 položková verzia pre študentov vysokých škôl. Autori (Cohen, Mermelstein, Kamarck, Hoberman 1985) pracovali aj na skrátenej verzii tohto dotazníka *Interpersonal Support Evaluation List - shortened version*, ktorá má 12 položiek a tri rôzne subškály určené na meranie dimenzií vnímanej sociálnej opory (hodnotiaci sociálna opora, príslušná opora, hmotná opora). Okrem toho je možné merať aj význam a dôležitosť vnímanej sociálnej opory napríklad dotazníkom *Sense of Support Scale – SSS* (Dolbier, Steihardt 2000).

Postupy pri validácii metodík MOS-SK a MSPSS-SK

V nasledujúcej časti budú vymedzené spoločné postupy pre validizáciu oboch v monografii popisovaných metodík. Viacdimenzionálne meranie sociálnej opory je nevyhnutné na určenie mechanizmu akým sociálna opora funguje. Druhy sociálnej opory môžu byť obzvlášť dôležité pre pochopenie toho, ako sociálna opora tlmí účinky nežiadúcich sociálnych situácií. Zároveň je ale potrebné vedieť od akých jednotlivých zdrojov je daná sociálna opora poskytovaná. Z tohto dôvodu v nasledujúcej časti bude ponúknutý literárny prehľad druhov a zdrojov sociálnej opory, ako aj autorské validizačné spracovanie a overovanie psychometrických vlastností dvoch metodík merajúcich zdroje sociálnej opory - Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) a druhy sociálnej opory - Social Support Survey (MOS). Metodiky boli vybraté najmä pre ich krátkosť a celkovú zrozumiteľnosť aj pre cieľovú skupinu adolescentov. V slovenských podmienkach tieto metodiky neboli doposiaľ validizované a aj pre ďalšie výskumné účely sme pokladali za dôležité zisťovať ich psychometrické vlastnosti. Pre overovanie metodík bol použitý totožný výskumný súbor, ako aj totožný dotazník pre identifikáciu konkurenčnej validity, preto budú popísané v úvode spoločne obe metodiky. Výskumné nástroje MSPSS-SK a MOS-SK v slovenskej jazykovej mutácii, prešli štandardným prekladateľským procesom certifikovanými prekladateľmi, vrátane nezávislého spätného prekladu.

Všetky štatistické procedúry boli realizované prostredníctvom dostupného štatistického softwaru (štatistický program SPSS v. 25 a AMOS v. 25). Pre overovanie faktorovej štruktúry MOS -SK aj MSPSS-SK bola využitá konfirmačná faktorová analýza

(Xia, Yang 2019) v súlade s pôvodnou metodikou (Sherbourne, Stewart 1991; Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988). Súčasne boli použité aj doplnkové štatistické metódy (výpočty Cronbach's alpha, korelačných koeficientov (v rámci rozloženia vzorky išlo o neparametrické premenné), a výpočty deskriptívnych charakteristík (aritmetického priemeru, štandardnej odchýlky, mediánu).

Pre overovanie psychometrických vlastností dotazníkov a overovanie konkurenčnej a diskriminačnej validity boli využité metodiky Social Support Survey MOS (Sherbourne, Stewart 1991) Multidimensional Scale of Perceived Social Support MSPSS (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988), merajúce rôzne dimenzie sociálnej opory a SELSA-S (DiTomasso, Spinner 1993) pre zisťovanie miery osamelosti.

- *Dotazník sociálnej opory (MOS- Social Support Survey)* autoriek Sherbourne a Stewart (1991) zisťuje úroveň druhov sociálnej opory. Je relatívne krátky, viacfaktorový Dotazník obsahuje 19 položiek a štyri dimenzie (*emocionálna, informačná opora* položky - 3, 9, 16, 19, 4, 8, 13, 14, 17; *pozitívna sociálna interakcia* 7, 11, 18 – dostupnosť niekoho na zábavu; *inštrumentálna opora* 2, 5, 12, 15; *láskavá (afektívna) opora* 6, 10, 20 – poskytnutie lásky).
- *Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS)* (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988) pôvodne tvorilo 24 položiek s možnosťou odpovedí prostredníctvom 5 bodovej Likertovej škály, avšak po opakovaných faktorových analýzách bol autormi modifikovaný. Súčasný pozostáva z 12 položiek rozdelených do dimenzií zdrojov sociálnej opory (*rodina* – položky: 3, 4, 8, 11; *priatelía* – položky: 6, 7, 9, 12 a *výnimočná osoba* – položky: 1, 2, 5, 10) a meria očakávanú sociálnu oporu prostredníctvom 7 bodovej Likertovej škály (1- úplne nesúhlasím, 7- úplne súhlasím). Predstavuje stručný, ale komplexný a ľahko pochopiteľný nástroj.
- Dotazník *Social Emotional Loneliness Scale Adolescent's SELSA-S* (DiTomasso, Spinner 1993) je skrátenou, 15 položkovou verziou pôvodného dotazníka SELSA pre identifikáciu osamelosti prostredníctvom troch subškál (romantické vzťahy; rodina; sociálne vzťahy). Respondenti vyjadrujú súhlas s položkami prostredníctvom 7-bodových škál Likertovho typu (1 silne nesúhlasím; 7 silne súhlasím), pričom jednotlivé položky sú formulované ako pozitívne tak negatívne. Pôvodná metodika dosahuje dobré hodnoty vnútornej konzistencie jednotlivých subškál prostredníctvom Cronbach's alpha (romantické vzťahy 0,87; rodina 0,89; sociálne vzťahy 0,90) (DiTomasso, Brannen, Best 2004).

Obidva dotazníky boli overované na výskumnej vzorke študentov stredných škôl pochádzajúcich z Košického a Prešovského kraja. Pri výbere konkrétnych stredných škôl boli **prísne zohľadnené kritériá reprezentatívnosti výskumného súboru**. To znamená, že boli náhodne vyžrebované stredné školy zo zoznamu všetkých stredných škôl bez ohľadu na zriaďovateľa, ktoré boli následne požiadané o účasť na výskume. Jediné obmedzenie, pre ktoré bol zoznam ešte pred samotným žerbovaním redukovaný bolo, aby to boli školy výlučne s vyučujúcim jazykom slovenským (nie napríklad maďarským), aby bolo zaručené, že budú študenti rozumieť významu všetkých otázok a taktiež aby boli eliminované prípadné kultúrne špecifiká. Následne, po dohode s riaditeľmi jednotlivých stredných škôl, kde bol prediskutovaný účel, obsah a súhlas s výskumom, bol určený termín realizácie výskumu. Samotná administrácia výskumného nástroja prebiehala pod vedením administrátora osobne v čase vyučovania, bez účasti iného pedagóga. Možnosť na zapojenie sa do výskumu bola pre študentov dobrovoľná a mali preto slobodnú možnosť voľby.

Výskumnú vzorku pre obidva v monografii popisované a validizované dotazníky tvorili teda adolescenti, študenti stredných škôl (N = 303), navštevujúci druhý a tretí ročník (2. ročník = 61,4 %; 3. ročník = 38,6 %). Vekový priemer všetkých respondentov bol 17,36 rokov (SD = 0,8125; Min - Max = 16 – 21; Med(x) = 17). V kontexte rodu tvorilo výskumný súbor 60,1% dievčat (chlapci n = 38,9%), čo však kopíruje aj štruktúru počtu žien a mužov v populácii (www.scitanie.sk) a možno teda povedať, že tento pomer neskresľuje výsledky ani neovplyvňuje reliabilitu výskumných nástrojov. Z hľadiska zamerania stredoškolského štúdia 38,6% respondentov bolo študentov gymnázií a 61,4% respondentov študentov iných typov stredných škôl (kam boli spoločne zaradené stredné odborné školy a obchodné akadémie).

Tabuľka 1 - Priemery, smerodajné odchýlky a odhady spoľahlivosti pre každú zo subškál a súčet dotazníkov MSPSS-SK, SELSA a MOS-SK

		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>alfa</i>
MSPSS - SK	<i>výnimočná osoba</i>	5,82	1,39	1,00	7,00	0,920
	<i>rodina</i>	5,53	1,46	1,00	7,00	0,918
	<i>priatelía</i>	5,27	1,48	1,00	7,00	0,924
SELSA	<i>romantické vzťahy</i>	3,78	1,81	1,00	7,00	0,794
	<i>rodina</i>	2,48	1,39	1,00	6,80	0,865
	<i>sociálne vzťahy</i>	2,66	1,19	1,00	5,80	0,787
MOS-SK	<i>pozitívna sociálna a emocionálna interakcia</i>	4,24	0,73	1,18	5,00	0,927
	<i>inštrumentálna opora</i>	4,22	0,88	1,00	5,00	0,819
	<i>inštrumentálna opora</i>	4,46	0,65	2,00	5,00	0,791

DRUHY SOCIÁLNEJ OPORY

Jednotlivým druhom sociálnej opory sa venovalo množstvo autorov (napríklad: House 1981; Křivohlavý 2009, Sherbourne, Stewart 1991; Rodríguez, Cohen 1998; Kožený, Tišanská 2003), ktorí medzi základné štyri druhy radia inštrumentálnu, informačnú, emocionálnu a hodnotiacu oporu. Je nevyhnutné dodať, že hoci tieto štyri druhy opory možno koncepčne odlišiť, vzťahy ktoré poskytujú jeden typ, často poskytujú aj iné typy, čo komplikuje študovať ich empiricky ako samostatné konštrukty.

Inštrumentálna opora (hmotná opora) – je to konkrétna forma pomoci zameraná hlavne na finančnú stránku, zabezpečenie rôznych materiálnych potrieb, vybavenie potrebných záležitostí (napríklad sprevádzanie ku lekárovi, na úradoch alebo pomoc s každodennými povinnosťami, ...), poskytovanie spätnej väzby. Primárne je zameraná na praktické problémy. Tento druh sociálnej opory je poskytovaný v prevažnej miere v odbornej rovine pomáhajúcim profesionálom (napríklad sociálnym pracovníkom), ale aj neprofesionálom v rámci medziľudskej pomoci. Je dôležité rozlišovať, kedy je tento druh opory potrebný využiť, pretože môže alebo nemusí mať priaznivý vplyv v závislosti od jeho vhodnosti pre danú situáciu a osobu. Napríklad kompenzačná pomôcka pre slabozrakého adolescenta je vysoko potrebná v prípade jeho integrácie do výučbového procesu, no nepomôže mu veľmi pri problémoch so zaradením sa medzi svojich rovesníkov. Možno ale povedať, že adekvátna hmotná sociálna opora je nástrojom, bazálnou podmienkou pre takéhoto adolescenta aby sa začlenil do bežného života.

Informačná opora – zahŕňa pomoc pri definovaní, pochopení a zvládaní problémov, môže mať formu poradenstva od pracovníkov pomáhajúcich profesií, ale aj laikov, ponuky podpory pri hodnotení, zdieľania nových perspektív alebo poskytovania odkazov na nové zdroje. Pri tomto druhu sociálnej opory je nevyhnutné zistiť (vedieť), aká je konkrétna jeho „objednávka“ (jeho potreby a predstavy). Informačná opora je úzko spojená s poskytovaním rád a odporúčaní v kontexte poskytovania informácií o dostupnosti, existencii ďalších zdrojov pomoci (napríklad: poskytovanie základného poradenstva). V období adolescencie je dôležité, aby v prípade potreby jedinci vedeli hľadať dôveryhodný zdroj informačnej opory, čo žiaľ v súčasnosti v rámci aktívneho a až príliš instantného života na sociálnych sieťach a súčasne nízko nastavenom kritickom myslení je nefľahké. Práve v rámci tohto druhu sociálnej opory sa otvára široký potenciál pre miesto sociálnej práce s deťmi a mládežou, kde je potrebné neustále sa približovať svetu klienta a jeho potrebám. Pre jej kvalitu a najmä efektivitu je súčasne potrebné poskytovať im informačnú oporu na dostupných miestach (tak reálnych ako aj virtuálnych). Tým sa otvára aj pre sociálnu prácu nová otázka možnosti online sociálnej opory.

Emocionálna opora – vyjadruje empatické porozumenie, pozitívnu sociálnu interakciu, ktorá ponúka súčinnosť a dostupnosť jedincov. Je to poskytovanie emocionálnej blízkosti, prijatia, lásky, vypočutia a porozumenia. Tento druh sociálnej opory posilňuje sebadôveru jedinca, v nepriaznivých situáciách redukuje jeho úzkosť a strach, motivuje ho k zvládnutiu. Napríklad rodina je pre adolescentov stále najbližším miestom zabezpečujúcim pocit bezpečia, dôvery a poskytuje emocionálnu oporu prostredníctvom porozumenia a povzbudenia. Priatelia sú pre adolescentov ale tiež dôležitým zdrojom emocionálnej opory pretože poskytujú pocit spolupatričnosti, empatie a porozumenia, pretože sú situačne spolu najbližšie. Emocionálna opora nemusí byť poskytovaná nevyhnutne v období nepriaznivej situácie jedinca, ale je dôležitá aj pre zábavu a uvoľnenie, hlavne pri cieľovej skupine adolescentov. Práve pre určitú intimitu v týchto vzťahoch je poskytovaná práve blízkymi osobami ako sú priatelia, rovesníci.

Láskavá opora (afektívna) – väčšinou je popisovaná v rámci emocionálnej opory avšak autorky Sherbourne, Stewart (1991) poskytovanie láskavej (afektívnej) opory definovali ako samostatný druh sociálnej opory. Práve v období adolescencie nadobúda svoj význam aj pri nadväzovaní prvých romantických vzťahov, kedy už poskytovanie lásky a náklonnosti od rodičov nie je postačujúce a túto rolu preberajú na „ďalšom levely“ aj romantickí partneri.

Hodnotiacia opora – jej poskytovanie jedinec vníma primárne spôsobom, ako sa k nemu správajú ostatní v podobe úcty, rešpektu, slovného ocenenia a akceptácie. Jedincovi je poskytovaná hodnotiacia opora a snaha o to, aby sám seba vnímal pozitívne, čo podporuje aj jeho sebadôveru a schopnosť riadiť život podľa svojej vôle (autoregulácia).

Pre sociálneho pracovníka je dôležité poznať mechanizmy jednotlivých druhov sociálnej opory v rámci konkrétnej nežiadúcej sociálnej udalosti, nakoľko práve tie určujú ako sa klient - adolescent dokáže so situáciou z krátkodobého ale aj dlhodobého hľadiska vyrovnáť. Rovnaký stresor, nežiadúca sociálna situácia vyvoláva viacero potrieb, ktoré musia byť uspokojené a ktoré sa zároveň v priebehu času a situácie menia. Ako príklad možno uviesť stratu zamestnania rodiča. V kontexte inštrumentálnej opory sú rodičia tí, ktorí zabezpečujú finančnú istotu rodiny a v prípade straty zamestnania sa táto finančná istota stráca a je možné, že napríklad adolescent nebude môcť pokračovať v navštevovaní obľúbeného krúžku, nebude si môcť zadovážiť z jeho pohľadu potrebné veci. To je prepojené s jeho sociálnym statusom, ktorý je práve v adolescencii silne naviazaný na materiálne veci. V tejto situácii je preto dôležité aby bola primerane zapojená informačná a emocionálna opora. Informačná opora by mala byť práve vo vysokej miere zo strany rodičov, pretože adolescent aj keď ho chce rodič chrániť, mal by vedieť čo sa v rodine deje, aké sú ďalšie možnosti, koľko možno bude trvať daná situácia,

ako by mohol adolescent prispieť k zmierneniu dôsledkov nepriaznivej situácie. Rodič by mal, aj keď je to pre neho neľahké, poskytovať aj v tomto prípade adolescentovi emocionálnu oporu pre stabilný pocit istoty a bezpečia. Emocionálnu oporu ale môžu v tomto prípade rovnako dobre poskytovať aj priatelia a to hlavne vtedy, ak pre nepriaznivú finančnú situáciu sa objavujú v domácom prostredí adolescenta hádky rodičov. V prípade, že je dobre zvládnutá emocionálna a informačná opora, je situácia ako aj orientácia sa v nej pre adolescenta omnoho zvládnuteľnejšia. Potreby každého druhu sociálnej opory sa môžu v priebehu času meniť.

Validácia dotazníka sociálnej opory MOS - SK

Dotazník sociálnej opory (MOS- Social Support Survey) autoriek Sherbourne a Stewart (1991) bol navrhnutý skupinou Rand and Medical Outcomes Study a slúži na zisťovanie úrovne sociálnej opory. Je krátky, viacfaktorový a pôvodne merajúci sociálnu oporu u pacientov. Neskôr sa však ukázalo, že spoľahlivo meria sociálnu oporu aj pri iných cieľových skupinách. Z pôvodných 50 položiek a zisťovaných piatich dimenzií (emocionálna opora, informačná opora, pozitívna sociálna interakcia, inštrumentálna opora a láskavá (afektívna) opora), bol dotazník zredukovaný na 19 položiek a štyri dimenzie (*emocionálna, informačná opora* položky - 3, 9, 16, 19, 4, 8, 13, 14, 17; *pozitívna sociálna interakcia* 7, 11, 18 – dostupnosť niekoho na zábavu; *inštrumentálna opora* 2, 5, 12, 15; *láskavá (afektívna) opora* 6, 10, 20 – poskytnutie lásky). Psychometrické parametre pôvodného dotazníka (N = 2987) boli spoľahlivé s Cronbachovým alfa 0,97 pre celkovú stupnicu a 0,91 - 0,96 pre jednotlivé faktory. Dotazník meria sociálnu oporu prostredníctvom päť bodovej Likertovej škály (1 nikdy; 2 málokedy; 3 občas; 4 väčšinou; 5 neustále). Súčasťou dotazníka je aj prvá otázka, ktorá jednorazovo zisťuje počet blízkych priateľov a blízkych rodinných príslušníkov. Dotazník validizovali spoločne s otázkami orientujúcimi sa na celkové fyzické a emocionálne zdravie jedinca (Stewart, Ware 1992). Medzi emocionálne zdravie zaradili napríklad osamelosť ($r = - 0,67$; $p < 0,01$), funkčnú rodinu ($r = 0,53$; $p < 0,01$), funkčné manželstvo ($r = 0,56$; $p < 0,01$).

Faktorová štruktúra slovenskej jazykovej verzie metodiky MOS-SK bola overovaná prostredníctvom exploračnej a následne konfirmačnej faktorovej analýzy. Keďže ide o prvý slovenský preklad, ktorý bol takýmto spôsobom overovaný, prebehla v prvej fáze exploračná faktorová analýza samostatne, bez ovplyvnenia štruktúrou pôvodného dotazníka, či iných jazykových verzií. Následne boli výsledky exploračnej faktorovej analýzy komparované so štruktúrou pôvodnej metodiky ako i inými jazykovými verziami a potvrdzované prostredníctvom konfirmačnej faktorovej analýzy. V zhode s českou jazykovou verziou (Kožený, Tišanská 2003) bol ako prijateľný model

zvolený trojfaktorovou štruktúrou. Slovenská jazyková verzia tejto metodiky bola po exploračnej faktorovej analýze s uvedenou českou štruktúrou totožná.

Exploračná faktorová analýza bola realizovaná rotáciou VARIMAX s Kaiserovou normalizáciou. Pred samotnou realizáciou bola overovaná homogenita súboru a bola posudzovaná adekvátnosť vzťahov medzi jednotlivými položkami v korelačnej matici. Na základe výsledkov testov vhodnosti dát pre faktorovú analýzu a homogenicity ($KMO = 0,935$; $\chi^2 = 2940,53$; $df = 171$; $p < 0,001$) a po posúdení korelačnej matice (Tabuľka 2) bola realizovaná faktorová analýza považovaná za objektívnu.

Tabuľka 2 – Korelačná matica položiek dotazníka sociálnej opory MOS-SK

	položka 2	položka 3	položka 4	položka 5	položka 6	položka 7	položka 8	položka 9	položka 10	položka 11	položka 12	položka 13	položka 14	položka 15	položka 16	položka 17	položka 18	položka 19	položka 20
položka 2	1,000																		
položka 3	0,511	1,000																	
položka 4	0,450	0,661	1,000																
položka 5	0,393	0,438	0,411	1,000															
položka 6	0,349	0,395	0,332	0,323	1,000														
položka 7	0,440	0,511	0,535	0,445	0,521	1,000													
položka 8	0,380	0,508	0,531	0,385	0,412	0,662	1,000												
položka 9	0,439	0,693	0,649	0,365	0,410	0,584	0,652	1,000											
položka 10	0,440	0,546	0,459	0,376	0,538	0,546	0,514	0,640	1,000										
položka 11	0,367	0,518	0,459	0,409	0,426	0,602	0,572	0,600	0,645	1,000									
položka 12	0,496	0,342	0,400	0,493	0,291	0,419	0,411	0,358	0,301	0,319	1,000								
položka 13	0,434	0,458	0,440	0,318	0,465	0,424	0,413	0,455	0,447	0,446	0,400	1,000							
položka 14	0,491	0,576	0,559	0,393	0,410	0,657	0,549	0,593	0,527	0,569	0,392	0,518	1,000						
položka 15	0,540	0,457	0,465	0,468	0,320	0,478	0,480	0,484	0,429	0,448	0,540	0,443	0,557	1,000					
položka 16	0,456	0,564	0,558	0,302	0,422	0,478	0,514	0,654	0,467	0,508	0,340	0,523	0,473	0,508	1,000				
položka 17	0,518	0,503	0,599	0,397	0,403	0,471	0,557	0,643	0,430	0,530	0,450	0,517	0,569	0,585	0,726	1,000			
položka 18	0,412	0,461	0,454	0,354	0,213	0,445	0,410	0,475	0,378	0,572	0,356	0,360	0,560	0,389	0,456	0,558	1,000		
položka 19	0,455	0,474	0,561	0,371	0,409	0,509	0,538	0,576	0,496	0,571	0,373	0,512	0,637	0,561	0,577	0,673	0,629	1,000	
položka 20	0,311	0,332	0,355	0,213	0,621	0,473	0,395	0,452	0,571	0,490	0,245	0,363	0,415	0,350	0,454	0,423	0,294	0,464	1,000

V prvom kroku bolo prístupné k identifikovaniu počtu potenciálnych faktorov prostredníctvom analýzy sutinového grafu, ale i analýzy rozptylu, kde boli identifikované tri potenciálne faktory ($\lambda = 9,576; 1,290; 1,043$). Tie vysvetľujú 62,68 % spoločnej variability. Toto riešenie vykazuje korektné nasýtenie položiek jednotlivých faktorov (Tabuľka 3).

Tabuľka 3 - Faktorové nasýtenie dotazníka MOS-SK

	Faktory MOS-SK		
	F1 - Pozitívna sociálna a emocionálna interakcia <small>(Emocionálna opora a Pozitívna sociálna interakcia)</small>	F2 - Láskavá opora	F3 - Inštrumentálna opora
<i>položka 9</i>	0,742		
<i>položka 18</i>	0,732		
<i>položka 17</i>	0,721		
<i>položka 19</i>	0,709		
<i>položka 4</i>	0,695		
<i>položka 16</i>	0,694		
<i>položka 3</i>	0,650		
<i>položka 14</i>	0,629		
<i>položka 11</i>	0,599		
<i>položka 8</i>	0,566		
<i>položka 13</i>	0,408		
<i>položka 6</i>		0,830	
<i>položka 20</i>		0,796	
<i>položka 10</i>		0,680	
<i>položka 7</i>		0,531	
<i>položka 12</i>			0,825
<i>položka 5</i>			0,704
<i>položka 15</i>			0,640
<i>položka 2</i>			0,619

Korelácie medzi faktormi a jednotlivými položkami boli vo všetkých prípadoch štatisticky veľmi vysoko signifikantné, ako aj všetky korelácie medzi jednotlivými faktormi (Tabuľka 4). Faktorové rozloženie v pôvodnom prijatom dotazníku od autoriek Sherbourne a Stewart (1991) bolo rozdelené do štyroch faktorov *emocionálna, informačná opora* položky - 3, 9, 16, 19, 4, 8, 13, 14, 17; *pozitívna sociálna interakcia* 7, 11, 18 – dostupnosť niekoho na zábavu; *inštrumentálna opora* 2, 5, 12, 15; *láskavá*

(afektívna) opora 6, 10, 20 – poskytnutie lásky. V slovenskej verzii dotazníka bol faktor *emocionálna opora* (spoločne už v pôvodnom prijatom dotazníku zlúčený s faktorom *informačná opora*) zlúčený s *pozitívnu sociálnu interakciu*. Rozdiel oproti pôvodnému dotazníku je v položke 7, ktorá sa pýta respondentov na to, či majú Niekoho, s kým im je dobre. Jej zaradenie je možné obsahovo akceptovať ale aj v rámci faktoru *láskavá opora*, kam bol faktorovou analýzou zaradený. Pôvodný faktor *inštrumentálna opora* (hmotná opora) je totožný aj so slovenskou verzou.

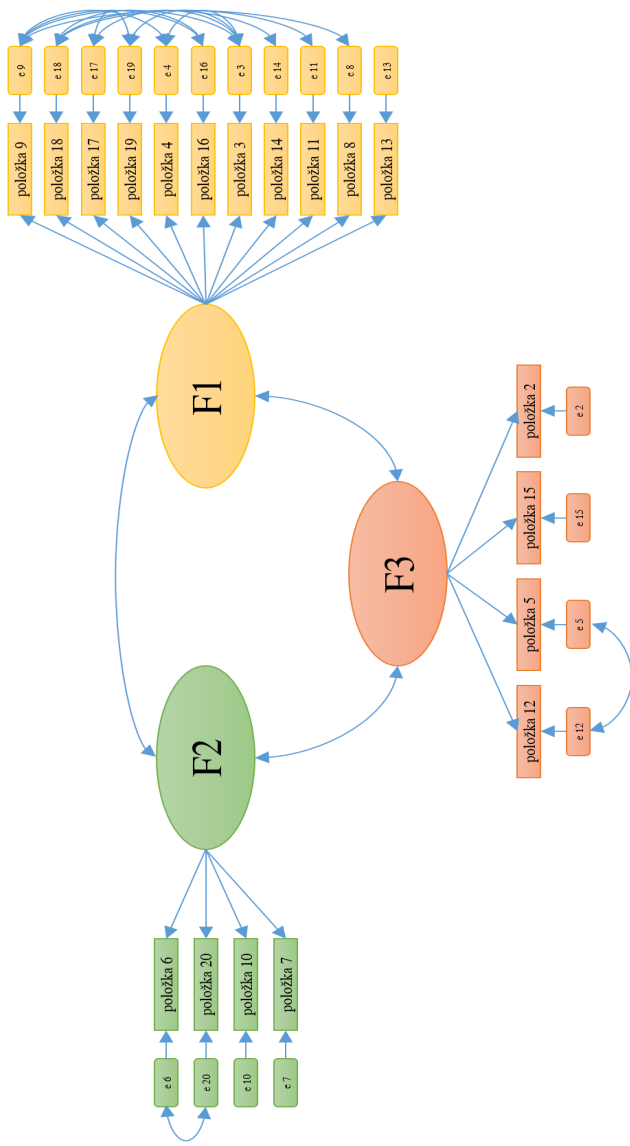
V českej verzii dotazníka autori Kožený a Tišanská (2003) vynechali položku 19 (Niekto, kto vašim problémom rozumie), pretože bola sýtená súčasne dvoma faktormi (v českej verzii nazvanými *chápanie autorita* a *emocionálna blízkosť*). V slovenskej verzii táto položka bola bez problémov zaradená ku faktoru jeden *pozitívna sociálna a emocionálna interakcia*. Mimo tohto rozdielu konfirmačná faktorová analýza potvrdila rozloženie faktorov totožne so slovenskou verzou dotazníka. *Chápanie autorita* s položkami 4, 14, 11, 9, 13, 8, 17, 16, 3, 18; *emocionálna blízkosť* s položkami 7, 20, 6, 10 a praktická intervencia s položkami 5, 2, 12, 15. Aj tento dotazník bol testovaný konfirmačnou faktorovou analýzou rekurzívnym modelom a vykazoval uspokojivé dáta (AGFI = 0,995; CNFI = 0,996).

Tabuľka 4 – Vzájomné korelácie medzi faktormi dotazníka MOS-SK

		MOS-SK <i>Láskavá opora</i>	MOS-SK <i>Inštrumentálna opora</i>
MOS-SK <i>Pozitívna sociálna a emocionálna interakcia</i>	r	0,695**	0,688**
	p(α)	< 0,001	< 0,001
MOS-SK <i>Láskavá opora</i>	r		0,555**
	p(α)		< 0,001

Uvedené faktorové riešenie bolo overované prostredníctvom konfirmačnej faktorovej analýzy (CFA prostredníctvom programu AMOS), ako metódy založenej na modelovaní štruktúrnych rovníc a ponúkajúca možnosť identifikácie kauzálnych vzťahov medzi pozorovanými a latentnými premennými v teoretických modeloch (Mueller, Hancock 2001) a umožňujúcej taktiež overenie adekvátnosti tohto riešenia. Tento trojfaktorový model (Obrázok 7) je podľa realizovanej konfirmačnej faktorovej analýzy dostatočne adekvátny pre jeho prijatie.

V neupravenom modeli CFA vykazoval hodnoty indikátorov adekvátnosti, ktoré nie sú dostatočné pre prijatie ($\chi^2 = 496,36$; $df = 149$; $p < 0,001$; CFI = 0,88; TLI = 0,86; RMSEA /interval spoľahlivosti 90%/ = 0,097 / 0,088 - 0,106/). Po pridaní najsilnejších kovariancií vo vnútri jednotlivých faktorov, ktoré je možné teoreticky vysvetliť obsahovou podobnosťou položiek je výsledný model akceptovateľný. Indikátory adekvátnosti riešenia sú z tohto pohľadu dostatočné ($\chi^2 = 336,77$; $df = 136$; $p < 0,001$; CFI = 0,93; TLI = 0,91; RMSEA /interval spoľahlivosti 90%/ = 0,08 / 0,07 - 0,09/).

Obrázok 7 - Štruktúra modelu dotazníka sociálnej opory MOS-SK slovenskej adaptácie so štandardizovanými faktormi

F1 - Pozitívna sociálna a emocionálna interakcia

F2 - Láskavá opora

F3 - Instrumentálna opora

Tabuľka 5 predstavuje pre obraznosť komparáciu vybraných psychometrických parametrov celého dotazníka MOS-SK s českou verziou dotazníka od autorov Kožený a Tišanská (2003) v rámci popisu jednotlivých faktorov. Aj pri týchto hodnotách možno sumárne konštatovať, že výsledné tri faktory nielen spolu aj samostatne dobre korelovali, vnútorná konzistencia jednotlivých stupníc bola primeraná, zároveň tak aj ich šikmosť a špicatosť. Rozdielne rozsahy týchto hodnôt možno vysvetliť zložením výskumného súboru (v českej verzii bol výskumný súbor seniorky).

Tabuľka 5 – Komparácia vybraných psychometrických parametrov dotazníka MOS-SK a českej verzie od autorov Kožený a Tišanská (MOS-CZ) (2003)

		počet položiek	stupnice				položky			rozsah korelácií	alfa
			M	SD	šikmosť	špicatosť	M	min.	max.		
MOS-SK	F1	11	46,69	7,99	-1,032	0,918	4,24	1,18	5,00	0,384 – 0,736	0,927
	F2	4	16,89	3,51	-1,069	0,610	4,22	1,00	5,00	0,488 – 0,642	0,819
	F3	4	17,84	2,58	-1,439	1,796	4,46	2,00	5,00	0,388 – 0,573	0,791

F1 – *Positívna sociálna a emocionálna interakcia*

F2 – *Láskavá opora*

F3 – *Inštrumentálna opora*

		počet položiek	stupnice				položky			rozsah korelácií	alfa
			M	SD	šikmosť	špicatosť	M	min.	max.		
MOS-CZ	F1	11	24,25	10,16	0,33	-0,99	2,2	2,0	2,61	0,71 – 0,86	0,94
	F2	4	7,71	3,76	0,95	-0,02	1,9	1,71	2,43	0,69 – 0,78	0,94
	F3	4	8,17	4,53	0,81	-0,02	2,0	1,78	2,26	0,84 – 0,87	0,93

F1 – „*Chápající autorita*“

F2 – „*Emocionální blízkost*“

F3 – „*Praktická intervence*“

V rámci vzájomných korelácií medzi faktormi posudzovaného dotazníka MOS-SK a dotazníka SELSA (Tabuľka 6) boli očakávané namerané štatisticky veľmi vysoké signifikantné záporné súvislosti od slabej intenzity po tú silnú. Výnimku tvoril iba faktor 2 sýtiaci láskavú oporu vo vzťahu ku faktoru romantickým vzťahom v rámci osamelosti adolescentov.

Tabuľka 6 – Korelácie dotazníkov faktorov SELSA a faktorov MOS-SK

		MOS-SK	MOS-SK	MOS-SK
		<i>Positívna sociálna a emocionálna interakcia</i>	<i>Láskavá opora</i>	<i>Inštrumentálna opora</i>
SELSA <i>romantické vzťahy</i>	r	- 0,322***	- 0,143*	- 0,538***
	p(α)	< 0,001	0,024	< 0,001
SELSA <i>rodina</i>	r	- 0,386***	- 0,517***	- 0,237***
	p(α)	<0,001	< 0,001	<0,001
SELSA <i>sociálne vzťahy</i>	r	- 0,515***	- 0,352***	- 0,229***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001

Následne boli tieto dva dotazníky podrobnejšie podrobené aj položkovým (MOS-SK) a faktorovým (SELSA) porovnaniam (Tabuľka 7). Vo väčšine položiek boli v rámci faktorov dotazníka osamelosti namerané štatisticky veľmi vysoko významné záporné súvislosti. Pri faktore *romantické vzťahy* prevažovali slabé korelácie (10x), vyskytli sa aj stredne silné (3x) a jedna silná, ktorá bola ako jediná silná v rámci tohto porovnávania. Išlo o položku, kde majú adolescenti odpovedať, či majú niekoho koho môžu ľúbiť a vďaka komu sa cítia žiadani.

Tabuľka 7 – Korelácie dotazníkov faktorov SELSA a položiek MOS-SK

		SELSA romantické vzťahy	SELSA rodina	SELSA sociálne vzťahy
<i>položka 2</i>	r	- 0,100	- 0,415***	- 0,322***
	p(α)	0,114	< 0,001	< 0,001
<i>položka 3</i>	r	- 0,250***	- 0,309***	- 0,407***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 4</i>	r	- 0,220***	- 0,371***	- 0,423***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 5</i>	r	- 0,030	- 0,364***	- 0,191**
	p(α)	0,638	< 0,001	0,002
<i>položka 6</i>	r	- 0,420***	- 0,206***	- 0,117
	p(α)	< 0,001	0,001	0,065
<i>položka 7</i>	r	- 0,281***	- 0,288***	- 0,313***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 8</i>	r	- 0,249***	- 0,348***	- 0,375***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 9</i>	r	- 0,300***	- 0,315***	- 0,430***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 10</i>	r	- 0,380***	- 0,213***	- 0,302***
	p(α)	< 0,001	0,001	< 0,001
<i>položka 11</i>	r	- 0,284***	- 0,207***	- 0,377***
	p(α)	< 0,001	0,001	< 0,001
<i>položka 12</i>	r	- 0,071	- 0,342***	- 0,214**
	p(α)	0,263	< 0,001	0,001
<i>položka 13</i>	r	- 0,137*	- 0,272***	- 0,299***
	p(α)	0,031	< 0,001	< 0,001
<i>položka 14</i>	r	- 0,237***	- 0,251***	- 0,377***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 15</i>	r	- 0,161*	- 0,430***	- 0,320***
	p(α)	0,011	< 0,001	< 0,001
<i>položka 16</i>	r	- 0,288***	- 0,308***	- 0,387***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 17</i>	r	- 0,247***	- 0,348***	- 0,382***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 18</i>	r	- 0,142*	- 0,266***	- 0,489***
	p(α)	0,025	< 0,001	< 0,001
<i>položka 19</i>	r	- 0,245***	- 0,289***	- 0,463***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 20</i>	r	- 0,576***	- 0,152*	- 0,165**
	p(α)	< 0,001	0,017	0,009

Pri faktore rodina sa objavilo najviac štatistických signifikancií aj keď len 8 slabých a 10 stredne silných. Faktor sociálne vzťahy štatisticky veľmi vysoko koreloval

s 4 položkami slabo ale so 14 položkami stredne silne. Možno povedať, že tak ako sa ukazovalo už pri štatisticky nízko signifikantných koreláciách medzi faktorom SELSA *romantické vzťahy* a faktorom MOS *inštrumentálna opora*, tak aj pri koreláciách medzi položkami práve pri týchto otázkach neboli namerané žiadne alebo len jedna veľmi nízka signifikancia (s položkou Máte niekoho, kto by vám pomohol s každodennými povinnosťami, keby ste ochoreli).

Nakoľko monografia validizačne popisuje dva dotazníky sociálnej opory, budú vzájomne v rámci konkurenčnej validizácie vykonávané porovnania iba na tomto mieste. Očakávalo sa, že dotazníky MOS-SK a MSPSS-SK budú vzájomne štatisticky veľmi vysoko signifikantné, aby bolo potvrdené, že merajú to, čo merať majú. V ďalšej časti pri popise validizácie dotazníka MSPSS-SK už nebude duplikované toto porovnanie.

Tabuľka 8 – Korelácie dotazníkov faktorov MOS-SK a faktorov MSPSS-SK

		MOS-SK <i>Positívna sociálna a emocionálna interakcia</i>	MOS-SK <i>Láskavá opora</i>	MOS-SK <i>Inštrumentálna opora</i>
MSPSS <i>priatelia</i>	r	0,589***	0,374***	0,282***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
MSPSS <i>rodina</i>	r	0,470***	0,515***	0,317***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
MSPSS <i>výnimočná osoba</i>	r	0,683***	0,414***	0,618***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001

Ako už bolo spomenuté, s metodikou MOS-SK merajúcou sociálnu oporu boli očakávané pozitívne korelácie medzi jednotlivými faktormi, čo sa aj potvrdilo (všetky so štatisticky veľmi vysokou signifikanciou). Najsilnejšia korelácia bola medzi faktormi *výnimočná osoba* (MSPSS-SK) a Faktorom 1 (MOS-SK) sýtiacim emocionálnu oporu a pozitívnu sociálnu interakciu ($r = 0,683$). V rámci sociálnej opory od zdroja *rodina* (MSPSS-SK) a druhom sociálnej opory *láskavá opora* (MOS-SK) boli namerané štatisticky veľmi vysoko signifikantné korelácie, no s nízkou intenzitou ($r = 0,317$). Tieto výsledky sa dajú znovu vysvetliť vývinovým obdobím, v ktorom sa respondenti nachádzali, pretože u adolescentov nemusí súvisieť to, či majú sociálnu oporu od rodiny a súčasne sociálnou oporou, ktorá sýti najmä romantickú lásku.

Pri podrobnejšej položkovej analýze (Tabuľka 9) boli namerané štatisticky veľmi vysoko signifikantné súvislosti pri všetkých položkách (MOS-SK). Pri faktore *výnimočná osoba* (MSPSS-SK) boli preukázané jedna slabá, 8 stredne silných a 9 silných korelácií. Faktor *rodina* (MSPSS-SK) obsahoval 5 slabých a 13 stredne silných korelácií. Faktor *priatelia* (MSPSS-SK) 4 slabé, 13 stredne silných a 2 silné korelácie.

Tabuľka 9 – Korelácie dotazníkov faktorov MSPSS-SK a položiek MOS-SK

		MSPSS-SK <i>priatelia</i>	MSPSS-SK <i>rodina</i>	MSPSS-SK <i>výnimočná osoba</i>
<i>položka 2</i>	r	0,323***	0,434***	0,369***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 3</i>	r	0,435***	0,342***	0,575***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 4</i>	r	0,475***	0,468***	0,489***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 5</i>	r	0,250***	0,373***	0,263***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 6</i>	r	0,172**	0,266***	0,469***
	p(α)	0,007	< 0,001	< 0,001
<i>položka 7</i>	r	0,367***	0,293***	0,495***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 8</i>	r	0,417***	0,405***	0,485***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 9</i>	r	0,485***	0,385***	0,649***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 10</i>	r	0,356***	0,261***	0,542***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 11</i>	r	0,395***	0,223***	0,630***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 12</i>	r	0,248***	0,354***	0,283***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 13</i>	r	0,405***	0,386***	0,469***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 14</i>	r	0,428***	0,376***	0,513***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 15</i>	r	0,309***	0,424***	0,386***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 16</i>	r	0,436***	0,335***	0,590***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 17</i>	r	0,455***	0,399***	0,542***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 18</i>	r	0,511***	0,296***	0,396***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 19</i>	r	0,514***	0,363***	0,546***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 20</i>	r	0,166***	0,246***	0,542***
	p(α)	0,009	< 0,001	< 0,001

Prehľad validizácie dotazníka MOS do rôznych jazykov

Dotazník MOS bol validizovaný do viacerých jazykov. V už vyššie spomínanej českej verzii autori Kožený a Tišanská (2003) na základe psychometrickej analýzy senioriek (N = 227) žijúcich v komunite bez partnera, vylúčili jednu položku, ktorá sýtla súčasne dve oblasti a vytvorili tak 18 položkovú škálu založenú na subjektívnom ohodnotení sociálnej opory, ktorú respondenti očakávajú od svojho sociálneho okolia v troch faktoroch (chápujúca autorita, emocionálna blízkosť a praktická intervencia), ktoré dosahovali hodnoty Cronbachov koeficient alfa od 0,93 po 0,94. Vzťahovú rovinu validizovali v rámci korelácií položiek a faktorov.

V rámci čínskej verzie dotazníka (MOS-SSS-C) boli overované psychometrické vlastnosti na vzorke pacientov s chronickou chorobou srdca (N = 110) autormi Yu, Lee, Woo (2004). Bola potvrdená 4 faktorová štruktúra (hmotná opora; láskavá afektívna opora; pozitívna sociálna interakcia a emocionálna, informačná opora), kde sa Cronbachov koeficient alfa pohybovala od 0,93 do 0,96, zatiaľ čo celková alfa bola 0,84. Pre konštruktovú validitu využili taktiež dotazník *The Multidimensional Scale of Perceived Social Support* (MSPSS-C $r = 0,82$; $p < 0,001$) pre diskriminačnú validitu čínsku verziu dotazníka nemocničnej úzkosti a depresie *Hospital Anxiety and Depression Scale* (HADS $r = -0,58$; $p < 0,001$).

V Malajzii bol dotazník validizovaný autormi Mahmud, Awang a Mohamed (2004) na vzorke žien po pôrode (N = 215). Bol preukázaný trojfaktorový model (inštrumentálna opora; láskavá (afektívna) opora, pozitívna sociálna interakcia; informačná opora) dotazníka s Cronbachovým koeficientom alfa 0,93, pre jednotlivé časti sa pohyboval od 0,88 po 0,97. Dotazník validizovali spoločne s *The Malay version of the Beck Depression Inventory II* (BDI-II $r = -0,19$; $p < 0,01$) a *The Malay version of the Edinburgh Postnatal Depression Scale* (EPDS $r = 0,19$; $p < 0,01$).

Francúzsku verziu (N = 489) pripravili autori Robitaille, Orpana a McIntosh (2011) v rámci súdežnej komparácie s anglickou verzou (N = 2642). Potvrdili štyri faktory (emocionálna, informačná opora; hmotná opora; láskavá afektívna opora a pozitívna sociálna interakcia) s celkovým Cronbachovým koeficientom alfa 0,90 a pre jednotlivé faktory anglickej verzie (od 0,93 po 0,97) a francúzskej verzie (od 0,90 po 0,96).

V Brazílii validizovali Portugalskú verziu autori Soares, Biasoli, Scheliga, Baptista, Brabo, Morais, Werneck a Spector (2012) a prijali model s tromi faktormi (emocionálna, informačná opora; láskavá afektívna opora, pozitívna sociálna interakcia a láskavá afektívna opora). Vnútorňá konzistencia hodnotená pomocou Cronbachovho koeficientu alfa bola 0,95 a pre jednotlivé faktory v rozmedzí od 0,78 do 0,87. Výskumnú vzorku tvorili pacienti s Hodgkinovým lymfómom (N = 200).

Čínsku verziu v roku 2013 validizovali autori Wang, Zheng, He a Thompson aj pre čínsku mandarínčinu na vzorke pacientov s ischemickou chorobou srdca (N = 200). Taktiež potvrdili štyri faktory (hmotná opora; láskavá afektívna opora; pozitívna

sociálna interakcia a emocionálna, informačná opora), kde sa Cronbachov koeficient alfa pohybovala od 0,71 do 0,84 a celková alfa bola 0,91. Konštruktová validita bola meraná dotazníkom zdravia *Health Survey* (SF 36 mental component subscale $r = 0,25$; physical component subscale $r = 0,11$ $p < 0,01$), diskriminačná validita dotazníkom nemocničnej úzkosti a depresie *Hospital Anxiety and Depression Scale* (HADS anxiety $r = -0,39$; depression $r = -0,48$; $p < 0,001$).

Autorky Giangrasso a Casale (2014) ako prvé validizovali taliansku verziu dotazníka na adolescentoch ($N = 485$) a preukázali, že dotazník MOS-SSS je vhodný aj pre bežnú populáciu adolescentov. Dotazník vykazoval konzistenciu s celkovým Cronbachovým koeficientom alfa 0,94 a pre jednotlivé faktory sa pohyboval od 0,85 do 0,94. Autorky potvrdili štyri faktory (emocionálna, informačná opora; láskavá afektívna opora, hmotná opora a pozitívna sociálna interakcia). Validizácia dotazníka prebiehala spoločne s *Psychological Well-Being Scale* (PWBS self-acceptance $r = 0,29$; autonomy $r = 0,16$; environmental mastery $r = 0,29$; personal growth $r = 0,29$, purpose in life $r = 0,47$, positive relations $r = 0,312$; $p < 0,01$) a *The Beck Depression Inventory-II* (BDI-II $r = -0,20$; $p < 0,01$).

Vietnamská verzia dotazníka pochádza od autorov Khuong, Vu, Huynh a Thai (2018), ktorí ju validizovali na vzorke pacientov liečených metadónom ($N = 300$). Dotazník dosahoval dobrú vnútornú konzistenciu s Cronbachovým koeficientom alfa od 0,95 do 0,97 pre štyri faktory (hmotná opora; emocionálna, informačná opora; pozitívna sociálna interakcia; láskavá afektívna opora) a 0,97 pre celkovú mieru. Platnosť overovali spoločne s dotazníkmi *The Multidimensional Scale of Perceived Social Support* (MSPSS $r = 0,77$ $p < 0,001$) a *The Perceived Stigma of Addiction Scale* vnímanou stigmatizačnou stupnicou závislosti (PSAS $r = -0,76$ $p < 0,001$).

Autori Holden, Lee, Hockey, Ware a Dobson (2014) v Austrálii vytvorili z pôvodnej verzie 6 položkovú pre jednodimenzionálne meranie sociálnej opory. Využili dve výskumné vzorky žien a to narodené v rokoch 1946 – 1951 ($N = 10616$, $\alpha_{19} = 0,90$ a $\alpha_6 = 0,89$) a 1973 – 1978 ($N = 8977$, $\alpha_{19} = 0,90$ a $\alpha_6 = 0,87$). Dotazník vykazoval rovnakú mieru spoľahlivosti aj pri skrátenej verzii.

Zhrnutie MOS-SK

Aj preto, že niektoré zistenia boli diskutované priebežne v rámci popisu výsledkov, ponúkame na tomto mieste zhrnutie zistení z posudzovania psychometrických vlastností slovenskej verzie dotazníka merajúceho druhu sociálnej opory MOS-SK. Cieľom tejto časti bolo overiť jeho faktorovú štruktúru, validitu a reliabilitu výskumného nástroja na výskumnej vzorke adolescentov, reprezentovaných studentmi stredných škôl.

V rámci faktorového nasýtenia dotazníka MOS-SK boli identifikované tri faktory. Prvým bol **Pozitívna sociálna a emocionálna interakcia**, v ktorom sa z pôvodného dotazníka od autoriek Sherbourne a Stewart (1991) spojili faktory Emocionálna opora a Pozitívna sociálna interakcia. Celý prvý faktor tak vypovedá o pozitívnom vplyve, empatickom porozumení, vypočutí a dostupnosti osôb pre zdieľanie, zábavu a uvoľnenie. Tento faktor sýti jedenásť položiek (3, 4, 8, 9, 11, 13, 14, 16, 17, 18 a 19). V kontexte reliability dosiahol hodnotu koeficientu alfa 0,927, čo je dostatočne vysoko.

Druhým faktorom je **Láskavá opora** so štyrmi položkami (6, 7, 10, 20). Tento faktor je významný práve v období adolescencie, kedy sa prostredníctvom romantickej lásky stále utvára identita jedinca a náklonnosť od rodičov nie je už v tejto miere postačujúca. Ako už bolo vyššie spomenuté, oproti pôvodnému dotazníku pribudla položka 7 (*Máte niekoho, s kým vám je dobre*), ktorá je však obsahovo plne vysvetliteľná a akceptovateľná aj vo faktore Láskavá opora. V tomto faktore bol koeficient alfa sýtený hodnotou 0,819, čo je taktiež dostačujúce.

Tretí faktor **Inštrumentálna opora** (hmotná opora) taktiež so štyrmi položkami (2, 5, 12, 15) sýti konkrétnu formu pomoci v kontextoch praktickej pomoci napríklad pri chorobe, alebo aj s každodennými povinnosťami. Tento faktor je položkami totožný s faktorom v pôvodnom dotazníku. Všetky vzájomné medzipoložkové ako aj medzifaktorové korelácie boli štatisticky veľmi vysoko signifikantné. Koeficient alfa dosiahol hodnotu 0,791.

Trojfaktorové modelové riešenie bolo možné prijať aj v rámci overovania konfirmačnej faktorovej analýzy, avšak až po pridaní najsilnejších kovariácií vo vnútri jednotlivých faktorov. Tie sú ale obsahovo vysvetliteľné.

Pre overovanie a potvrdenie diskriminačnej validity posudzovaného dotazníka MOS-SK, mal v kladnom smere korelovať dotazník Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988), ktorý je zameraný na meranie sociálnej opory. V rámci overenia konkurenčnej validity v negatívnom smere sme zvolili dotazník Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA-S) (DiTomasso, Spinner 1993), merajúci mieru osamelosti. V oboch prípadoch sa potvrdili štatisticky signifikantné korelácie v očakávaných smeroch.

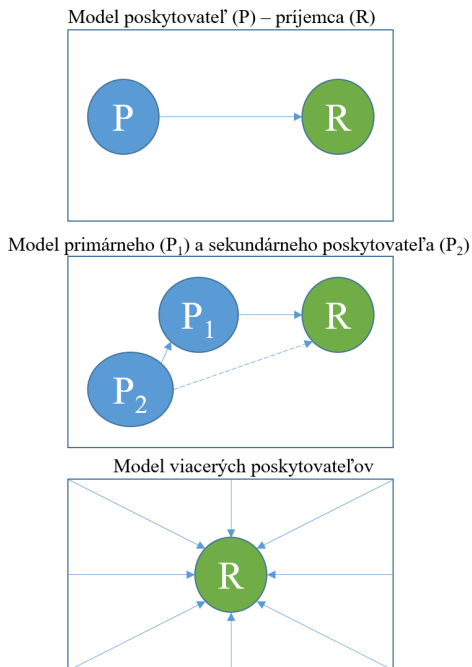
Do budúca by bolo vhodné na výskumnej vzorke adolescentov zrealizovať aj meranie diskriminačnej validity vnútornej konzistencie jednotlivých faktorov a aj stabilitu dotazníka ako takého v čase. To, akým rôznym spôsobom vychádza sýtenie faktorov validizačných štúdií v rôznych jazykových mutáciách (ich popis sa nachádza v časti Prehľad validizácie dotazníka MOS do rôznych jazykov) môže naznačovať aj kultúrnu a regionálnu nejednoznačnosť tohto dotazníka a bolo by zaujímavé do budúca urobiť aj medzinárodnú komparačnú štúdiu. Za všetky možno spomenúť taliansku verziu autoriek Giangrasso a Casale (2014), ktoré taktiež preukázali vhodnosť tohto

dotazníka práve pre adolescentov s potvrdením ale až štyroch faktorov (emocionálna, informačná opora; láskavá afektívna opora, hmotná opora a pozitívna sociálna interakcia).

Napriek už spomínanému výsledky preukazujú, že dotazník MOS-SK je spoľahlivý, krátky, zrozumiteľný a jednoducho administrovateľný pre cieľovú skupinu slovenských adolescentov. Meranie jednotlivých druhov sociálnej opory adolescentov tak do budúcnosti napomôže nielen novým výskumným zisteniam, ale môže byť prínosom aj pre prax sociálnej práce.

ZDROJE SOCIÁLNEJ OPORY

Pred tým ako budú popísané samotné zdroje sociálnej opory samotných adolescentov, je potrebné uviesť, v rámci ktorých modelov sociálnej opory vystupujú a ako pôsobia na príjemateľa sociálnej opory. Modely sociálnej opory možno predstaviť v teoretickej rovine na základe jednoduchej kategorizácie ako modely poskytovateľov. V týchto modeloch jeden alebo viacerí jedinci – členovia siete – poskytujú príjemcovi užitočnú oporu, ktorá pritom nie je konkrétny koncept, ako by sa zdalo v týchto modeloch, ale je to dynamický proces, ktorý zahŕňa interakciu medzi poskytovateľom (P) a príjemcom (R) a líši sa podľa príjemcu a poskytovateľa. (Hupcey 1998)

Obrázok 8 - Súčasný modely sociálnej opory (Hupcey 1998)

- A) Model poskytovateľ – príjemca: jeden poskytovateľ spĺňa všetky potreby príjemcu.

- B) Model primárneho a sekundárneho poskytovateľa: sekundárny poskytovateľ pomáha primárnemu poskytovateľovi pri uspokojovaní potrieb príjemcu.
- C) Model viacerých poskytovateľov: viac ako jeden poskytovateľ zapojený do uspokojovania potrieb príjemcu.

Pri adolescentoch je nevyhnutné poukázať na dôležitosť kvality sociálnych vzťahov, ktoré môžu významne pôsobiť na správanie tak v protektívnom, ako aj v ohrozujúcom smere. Podstatou u všetkých zdrojov sociálnej opory ostáva fakt, že jedinec má vedomie o tom, že iní ľudia sú mu k dispozícii a sú ochotní poskytnúť pomoc v prípade potreby. Dôležité je zameriavať sa na ich kvalitu, nie kvantitu. Veľké množstvo napr. priateľov ešte nevytvára o kvalite a vysokej miere sociálnej opory.

Sociálnu oporu môže poskytovať mnoho typov ľudí, a to ako v neformálnej sociálnej sieti (napríklad rodina, priatelia, spolužiaci), tak aj vo formálnejších sieťach pomoci (napríklad učitelia, sociálni pracovníci, psychológovia, zdravotníci, sociálni pedagógovia, tréneri).

K zdrojom sociálnej opory patria:

- prirodzené zdroje, ktoré tvoria najbližší príbuzní – rodičia, súrodenci, deti, manžel/-ka, priatelia a pod.,
- komunitné zdroje - inštitúcie, združenia, hnutia, mimo-vládne organizácie, ale tiež štátne (Levická 2005).

Pri rôznych zdrojoch sociálnej opory môže byť ten istý zdroj vhodný pre jedného, ale nevhodný pre iného prijímateľa. Úlohy poskytovateľa a príjemcu, normy pre tieto roly a problémy vnímanej spravodlivosti v rámci reciprocity a vhodnosti transakcie sú dôležité pri určovaní, či podporné správanie od konkrétneho poskytovateľa bude mať pozitívny vplyv. (Cohen, Syme 1985) Sociálna opora adolescentov od rôznych zdrojov je spájaná s rôznymi sociálnymi a vývinovými oblasťami. Napríklad tá, zo strany učiteľov má súvis s akademickým výkonom a dobrými fungovaním v škole. Sociálna opora od rodinných príslušníkov je spájaná s efektívnejším prispôbovaním sa a taktiež s akademickými výsledkami. Podporný rovesnícky systém je funkčný v rámci pomoci adolescentom dosahovať ciele a prekonať prekážky. (Vietze 2011) Napríklad študent, ktorý je zavalený veľkým množstvom učiva prijme sociálnu oporu od svojho spolužiaka, ktorý je v rovnakej situácii lepšie ako od priateľa, ktorý je možno študentom inej triedy a momentálne v tom období sa nepotrebuje učiť také množstvo učiva. Alebo adolescent, ktorý sa dostane do rizikovej situácie a rizikovo sa správa, bude vyhľadávať vo vyššej miere svojich

priateľov s podobným rizikovým správaním a nachádzajúcich sa v podobnej životnej situácii ako rodiča, ktorý by ho pokarhal a potrestal.

Sociálna opora pre adolescentov zo strany rodičov

Rodičia majú v štruktúre a obsahovej náplne sociálnej opory najvýznamnejšie a najstálejšie miesto. Je to aj z toho dôvodu, že dlhodobo zastávajú dvojakú úlohu. Jednak sa snažia pomôcť svojim deťom aby sa vyrovnali s aktuálne prebiehajúcim problémom, stresom (tu a teraz) a zároveň pracujú na jeho dlhodobej socializácii. Aj v kontexte Eriksonovej teórie psychosociálneho vývoja, ktorý hovorí, že dôvera sa musí rozvíjať spolu s nedôverou. Je to z dôvodu aby došlo k zdravému vývinu, pretože je potrebná rovnováha medzi sociálnou prepojenosťou a oddelenosťou. (Bryant 2012) Práve toto sa deje v období adolescencie, nakoľko adolescent potrebuje cítiť zo strany rodičov nielen rešpekt a uznanie, ale aj ich emocionálnu oporu a zároveň sa postupne od nich oddeľuje. Aj v súčasnosti si rodina svoje postavenie ponecháva a je tým silnejšie, čím otvorenejšia atmosféra panuje v rodine. (Vašutová, Panáček 2013) Z rodín s dobrými podpornými vzťahmi pochádzajú ľudia s vyššou mierou kvalitnej sociálnej opory. Zároveň však deti z rodín, kde je relatívne vyššia miera podporných rodinných vzťahov majú vyššiu mieru všeobecne vnímanej sociálnej opory. (Křivohlavý 2009)

Emocionálna stabilita adolescenta, pozitívne vzťahy s rodičmi a dostatok sociálnej opory z ich strany sú predpoklad pre zdravý vývin. Silné vzťahy sú pre neho motiváciou, pomocou v integrácii a tiež usmernení. Ak sú porušené, dôsledkom je duševná nevyrovnanosť, teda deštrukcia emocionálnej stability, sebaobrazu či sebahodnotenia. (Mičková 2014) Sociálna opora poskytovaná rodičmi má výrazný vplyv aj na kvalitu duševného zdravia adolescentov, pričom nižšia opora sa môže spájať so zhoršujúcim sa duševným zdravím. U adolescentov vnímajúcich svojich rodičov ako podporujúcich sa menej často vyskytuje delikvencia, problémové správanie v škole a zneužívanie návykových látok. Naopak nízka podpora od rodičov umožňuje väčší vplyv rovesníkov, čo môže ale viesť k rozvoju rizikového správania (Parker, Benson 2004). Celkovo možno povedať, že absencia spoľahlivých sociálnych rodinných vzťahov a sociálnej opory môže narušiť zdravý vývin adolescentov, čo môže predstavovať dlhodobé a vážne dôsledky.

Dobré vzťahy medzi adolescentmi a rodičmi sú v prípade, že rodičia svoje dieťa považujú za dospelé, samostatné a uznávajú jeho osobnosť, podporujú tým jeho ambície, rešpektujú jeho rozhodovanie samého za seba. Adolescent samostatný sa tak môže plne uplatňovať v rôznych situáciách (Gáborová, Porubčanová 2016). Konflikty môžu nastať z dôvodu, že rodičia predstavujú pre adolescentov model spôsobu života v dospelosti, ktorý dávajú do kontrastu so spôsobom života, ktorý by chceli sami v budúcnosti žiť, preto ten rodičovský spôsob kritizujú. Adolescenti sú kritikmi hodnôt, názorov, správania sa rodičov. (Kopčanová a kol. 2016) Záporný vzťah rodičov k adolescentom determinuje mnoho problémov v osobnostnom svete (neurózy,

depresívne myšlienky, pocit menejcennosti, preceňovanie svojich síl) i v ich sociálnych interakciách (utiahnutosť, konfliktné vzťahy, problémové správanie, pasivita, formy správania zamerané proti ľuďom alebo od ľudí) (Čerešníková 2014).

Sociálna opora od rodiny je kľúčovým teoretickým konceptom ovplyvňujúcim aj škálu sociálneho správania (od normokonformného cez delikventné po kriminálne). Vo všeobecnosti možno povedať, že čím je vyššia sociálna opora v sociálnej sieti jedinca, tým menej je pravdepodobné, že sa táto osoba zapojí do nežiadúceho sociálneho správania. Medzi dospievajúcimi, to znamená, že čím je väčšia sociálna opora poskytovaná rodinou, spoločne s trvalými pozitívnymi vzťahmi s rodičmi, tým nižšie je riziko delikvencie. Sociálna opora môže vytvárať kontext, v ktorom sa vytvárajú silné prosociálne väzby a tiež kontext, v ktorom sú rodičia a iná sociálna kontrola sú najúčinnější. (Kort-Butler 2018) Súčasne môže byť sociálna opora rodičov obzvlášť vhodná na podporu dobrého školského správania, optimálneho akademického výkonu, vnútornej motivácie k úspechu a primeraných sociálnych spôsobilostí (Tomás, Gutiérrez, Pastor, Sancho 2020).

Pokiaľ adolescent žije v domácnosti iba s jedným rodičom, často kráti si s ním vytvára intenzívnejší vzťah a preto aj je od neho sociálna opora silnejšia. (Fanti 2012) Toto zistenie je zaujímavé i v kontexte úplnosti rodiny, kedy je potrebné pracovať s oboma rodičmi na efektívnejšom preukazovaní sociálnej opory. V rámci spomínanej oblasti by bolo však potrebné rátať i s obtťažujúcou sociálnou oporou popisovanou skôr. Vo všeobecnosti však adolescenti vnímajú sociálnu oporu od rodičov ako veľmi dôležitú a uspokojivú, najmä v oblasti náklonnosti, intimity a inštrumentálnej pomoci.

V tejto oblasti je vhodné brať do úvahy vzájomné pôsobenie rodičov a vrstovníkov v kompenzačnom modeli, ktorý predpokladá, že adolescenti v prípade pociťovania nízkej miery opory od rodičov, môžu tento nedostatok prekonať vyššou orientáciou na svojich vrstovníkov. To sa môže diať v rámci reálnych či virtuálnych sociálnych vzťahov. Na tomto mieste však možno pozorovať rizikovosť následnej orientácie sa jedinca na virtuálne vzťahy, pretože rodičovská opora a opora vrstovníkov môžu ovplyvňovať vznik patologických javov v opačných smeroch. To znamená, že prežívaná opora zo strany rodičov môže pôsobiť ako protektívny faktor, zatiaľ čo opora zo strany vrstovníkov môže pôsobiť ako rizikový faktor. (Širůček, Širůčková, Macek 2007) Podľa Bowlbyho teórie vzťah adolescentov s rodičmi a vrstovníkmi spolu kladne korelujú. Znamená to, že čím je citová väzba na rodičov istejšia a pevnejšia, tým schopnejší je dospievajúci pri vytváraní dobrých vzťahových väzieb so svojimi vrstovníkmi a tým sa ľahšie rozvíjajú aj ako nezávislí jedinci. Výskum však poukazuje na dva úplne nezávislé „sociálne svety“. Oba svety však nadobúdajú dôležitosť pre adolescenta a vzájomne na seba vplyvujú, pretože bol zistený posun v sociálnej opore počas dospievania, kedy sociálna opora rodičov vo všeobecnej rovine klesala a sociálna opora vnímaná od priateľov sa zvýšila až do bodu, keď oba stupne opory boli približne rovnaké. Tieto zmeny nastávajú v priemere pred 16. rokom života. Spomínaný proces u

chlapcov trvá dlhšie, respektíve neskôr ako u dievčat. (Helsen, Vollebergh, Meeus 2000) Zástupným ale i kompenzačným zdrojom sociálnej opory od rodičov v období adolescencie môže byť aj romantický partner, ktorý pomáha adolescentovi k identifikácii so sebou.

Sociálna opora pre adolescentov zo strany priateľov

V období adolescencie je špecifickým znakom odpútavanie sa od rodiny, rodinného prostredia a slabnutie už vytvorených väzieb. To môže mať dočasný charakter a po nájdení vlastnej identity často dochádza ku znovuoobnoveniu väzieb. (Fábry, Lucká a kol. 2015) V tejto životnej etape si už adolescenti uvedomujú potrebu brať do úvahy myšlienky iných a dosiahnuť s nimi konsenzus. V rámci priateľstva uznávajú aj normatívnosť princípu reciprocity a chápu, že osobné zdroje možno zdieľať pre obojstranný prospech. To v konečnom dôsledku vedie k morálnemu pocitu medziľudskej zodpovednosti, vzájomného záujmu a skvalitňovaniu sociálneho podporného systému. (Youniss 2012) Zároveň dochádza k zvyšovaniu významu vplyvu rovesníkov, pretože v adolescencii sú priateľstvá omnoho zložitejšie ako priateľstvá z detstva. Zahŕňajú totiž väčšiu intimitu, dôveru a reciprocity. To pramení zo sociálnych zmien, ktoré v adolescencii prebiehajú. Ide napríklad o schopnosť porozumieť iným, porozumieť vzťahom, porozumieť sociálnym pravidlám a štruktúre. (Bell 2016)

Príslušnosť k skupine rovesníkov je dôležitou skutočnosťou pre úspešný priebeh dospievania. V rovesníckej skupine sa adolescenti snažia a skúšajú nájsť vlastnú sociálnu identitu, vyskúšať rôzne role, osamostatniť sa zo spomínaného vplyvu rodiny a získať určitý sociálny status. (Kulifaj a kol. 2016) Hľadajú vlastnú pozíciu vo svete a súčasne sa však dostáva do popredia ich potreba identifikácie so skupinou. Preto význam nadobúdajú vrstovnicke vzťahy, ktoré od rodiny preberajú úlohu zdroja istoty a naplňujú u dospievajúcich potrebu akceptácie, pochopenia, seba-odhalenia a obojstrannej opory. Členstvo v skupine adolescentom prináša okrem uspokojenia potrieb aj zázemie. V rámci rovesníckej skupiny sa vytvára skupinová identita, ktorá spôsobuje, že jedinec je viac sebedomý, čo by bez členstva v skupine pravdepodobne nedosiahol. (Vágnerová 2012) S rovesníkmi adolescenti nadväzujú diferencovanejšie vzťahy ako so svojou rodinou. Sociálne vzťahy sú v rovine kamarátstva, avšak sú trvácnejšie, úprimnejšie a hlbšie (Gáborová, Porubčanová 2016). Tieto im poskytujú novú istotu a možnosť dosiahnuť určitú samostatnosť od rodičov v rôznych oblastiach (Vágnerová 2000). No taktiež vzhľadom na prebiehajúci proces individualizácie dochádza k typickému boju medzi autonómiou a osobnou identitou, nemusí byť vždy jednoduché adolescentovi sociálnu oporu poskytnúť, prípadne pre adolescenta nemusí byť jednoduché oporu prijať. Vhodná forma sociálnej opory však pomáha adolescentovi využívať efektívne stratégie zvládania. Adolescenti s vyššou mierou sociálnej opory vykazujú vyššiu úroveň sebaúcty a lepšie sociálne spôsobilosti. Prostredníctvom nej

majú možnosť zdieľať spoločné záujmy, cítiť sa pochopení a rešpektovaní (Trejos-Herrera, Bahamón, Alarcón-Vásquez, Vélez, Vinaccia 2017).

Efektívne poskytovanie opory pravdepodobne pochádza od ľudí, ktorí sú si sociálne podobní a ktorí zažili podobné stresory alebo situácie (Thoits 1995 in Heaney, Israel 2008). Tieto charakteristiky zlepšujú „empatické porozumenie“ poskytovateľa opory, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť, že poskytovaná opora je v súlade s potrebami a hodnotami príjemcu. Okrem toho, jedinec ktorý túži po opore, s väčšou pravdepodobnosťou prekoná stigmú spojenú s potrebou pomoci a vyhľadá alebo zmobilizuje oporu, keď je poskytovateľ opory vnímaný ako empatický a chápaný. Empatické porozumenie je obzvlášť dôležité pre výmenu emocionálnej opory, ale vzťahuje sa aj na inštrumentálnu a informačnú oporu. (Heaney, Israel 2008) Sociálna opora sa môže prejaviť aj ako jedna z funkcií vrstovníckych vzťahov. Táto opora predstavuje prirodzenú súčasť života dospievajúcich, neprejavuje sa ale len v záťažových situáciách. V škole sa môže prejaviť napríklad vo forme pomoci s prípravou na vyučovanie. Mimo školského prostredia sa môže prejaviť napríklad možnosťou spoločného trávenia voľného času. (Krejčová 2011) Byť súčasťou skupiny, patriť niekam, dáva mladému jedincovi pocit príslušnosti a spoločenského prijatia, čím uspokojuje základnú ľudskú potrebu. Taktiež adolescentov pripravujú na trvalejšie emocionálne vzťahy v dospelosti. Práve pri tomto zohrávajú dôležitú úlohu rovesníci, s ktorými prichádzajú adolescenti do každodenného kontaktu. Sociálna opora od priateľov môže priaznivo ovplyvniť školské postoje, zapájanie sa do školských aktivít, motiváciu k akademickým úspechom, zvýšenú účasť na vzdelávacích aktivitách a normokonformné správanie sa adolescentov. (Tomás, Gutiérrez, Pastor, Sancho 2020). Školská trieda predstavuje akúsi malú sociálnu skupinu, ktorá je vytváraná na dosiahnutie spoločného cieľa. To, ako tu jedinec strávi čas je ovplyvnené jeho osobnosťou, ako aj osobnosťou učiteľov a v prevažnej miere osobnosťami jeho spolužiakov, teda rovesníkov. V rámci nej môžu byť jedinci vzájomne prijímaní, ale môže sa stať aj pravý opak. (Koscurová 2013)

Sociálna opora zo strany romantického partnera

V období adolescencie sa utvárajú ľúbostné a intímne vzťahy, ktoré bývajú neraz komplikované. Ich význam je pre obdobie adolescencie nevyhnutné nie z reprodukčného hľadiska ako pri dospeljej populácii, ale pre samotné utváranie identity v tomto období, kedy sú akoby zodpovedaním otázok „Kam patím?“ „Kam smerujem?“ (Šukolová, Sarmány-Schuller, Šeboková 2017). Prechod do dospelosti je definovaný schopnosťou dosiahnuť vzťahovú intimitu. Preto narastá význam emocionálnych vzťahov uspokojujúcich potrebu stimulácie, orientácie a zmysluplného učenia, citovej istoty a bezpečia, a naplnenia partnerského vzťahu spojeného so sexualitou v súvislosti s partnerskou láskou. Partnerský vzťah sa stáva skutočnou potrebou na emocionálnej, sociálnej i telesnej úrovni. (Vágnerová 2012) Sociálna opora

u jedincov v partnerskom vzťahu sa spája s vyššou mierou prežívania pocitu istoty, vyrovnanosti, spokojnosti a zároveň sa spája s pozitívnymi citovými vzťahmi rodiny. Vzťahy s rodičmi predstavujú podpornú úroveň, kým partnerský vzťah vytvára priestor pre novú líniu života adolescenta. Možno usudzovať, že túžba po emocionálnom kontakte je súčasťou harmonizácie osobnosti adolescentov čo zvyšuje mieru prijímania sociálnej pomoci. (Mičková 2014)

Rôzni členovia siete budú pravdepodobne poskytovať rôzne množstvá a typy sociálnej opory. Okrem toho efektívnosť poskytovanej opory môže závisieť od zdroja opory (napríklad dlhodobú pomoc najčastejšie poskytujú rodinní príslušníci; susedia a priatelia s väčšou pravdepodobnosťou poskytnú krátkodobú pomoc). V školskom prostredí adolescenti často potrebujú emocionálnu oporu od priateľov, rovesníkov, rodiny a informačnú oporu od pomáhajúcich profesionálov. Intímne vzťahy možno najlepšie využiť na emocionálnu oporu, ale pre informačnú oporu môžu byť vhodnejšie iné vzťahy. (Heaney, Israel 2008) Vo všeobecnosti možno povedať, že otázka dĺžky poskytovania sociálnej opory závisí od popisovaných konkrétnych zdrojov sociálnej opory ale primárne od situačných faktorov. Je to z dôvodu, že mnohé zdroje fungujú dobre pri poskytovaní krátkodobej pomoci, dlhodobé poskytovanie opory môže klásať zvýšené požiadavky na zdroj, ktoré presahujú jeho kapacitu a to hlavne pri adolescentoch. Preto je vhodné aj z pohľadu sociálnej práce preventívne pracovať v rámci rovesníckych vzťahov na budovaní dlhodobej sociálnej opory (súčasne je potrebné, aby boli aj vzťahy medzi adolescentom a rodičmi na dobrej úrovni). Taktiež v prípade, že by kapacita zdrojov sociálnej opory nebola dostatočná je nevyhnutné aby adolescent vedel, kde môže nájsť odborné zdroje sociálnej opory (napríklad v podobe sociálnych pracovníkov, sociálnych pedagógov, psychológov, ...).

Do pozornosti sa preto dostáva aj otázka či sú pomáhajúci profesionáli účinným zdrojom sociálnej opory. V prípade, že sa adolescentovi nedostáva potrebná miera sociálnej opory od prirodzených zdrojov, nastupujú pomáhajúci profesionáli, ktorí môžu pomôcť tým, že podporia prirodzené systémy sociálnej pomoci alebo ponúknu vlastnú pomoc. Napríklad úlohou sociálneho pracovníka je podrobne sa oboznámiť so sociálnou situáciou klienta i rodiny, hľadať s nimi ďalšie možnosti s ohľadom na ich fyzický či emocionálny stav, ponúknuť alternatívy možných riešení a ponúknuť im informácie, ktoré by viedli k prekonaniu ich nepriaznivej situácie. Pomáhajúci profesionáli majú prístup k informáciám a zdrojom, ktoré inak v sociálnej sieti adolescentov nie sú dostupné. Žiaľ, stále je prekážkou to, že pomáhajúci profesionáli nie sú vždy aktuálne k dispozícii, a tiež nie počas dostatočne dlhého časového obdobia. Okrem toho, profesionálne a laické vzťahy nie sú zvyčajne recipročné a môžu zahŕňať veľké rozdiely v moci.

Validácia dotazníka sociálnej opory MSPSS - SK

Validácia dotazníka sociálnej opory *Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS)* (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988) v jazykovej verzii pre podmienky Slovenskej republiky (vedecký článok odovzdaný na publikovanie) v rámci vedeckého článku autorkami ŠIŇANSKÁ, K., M. HOVANOVÁ, L. TÓTHOVÁ, 2023. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support: Validation Study of the Slovak version for adolescents. *Cogent education*, kde boli ponúknuté základné charakteristiky validizačného procesu, štruktúra modelu Multidimenzionálnej škály vnímanej sociálnej opory MSPSS-SK slovenskej adaptácie so štandardizovanými faktormi ako aj rozsiahla diskusia s problematikou chápania faktoru výnimočná osoba. V rámci monografie sú ponúknuté navyše podrobnejšie vzájomné korelácie a zostručený prehľad validizačných štúdií dotazníka MOS s rôznymi výskumnými vzorkami. Výskumný súbor však bol redukovaný o niekoľko položiek, preto sa spomínaný článok a táto monografia môžu v niektorých hodnotách líšiť.

Dotazník MSPSS pôvodne tvorilo 24 položiek s možnosťou odpovedí prostredníctvom 5 bodovej Likertovej škály, avšak po opakovaných faktorových analýzách bol autormi redukovaný a modifikovaný. Súčasný pozostáva z 12 položiek rozdelených do dimenzií zdrojov sociálnej opory (*rodina* – položky: 3, 4, 8, 11; *priatelka* – položky: 6, 7, 9, 12 a *výnimočná osoba* – položky: 1, 2, 5, 10) a meria očakávanú sociálnu oporu prostredníctvom 7 bodovej Likertovej škály (1- úplne nesúhlasím, 7- úplne súhlasím). Predstavuje stručný, ale komplexný a ľahko pochopiteľný nástroj. Autori Zimet, Dahlem, Farley (1988) venovali špeciálnu pozornosť očakávanej sociálnej opore. V rámci už modifikovaného dotazníka navrhli, aby sa koncept skúmal viacrozmerne, v troch dimenziách, ktoré zahrnuli do dotazníka MSPSS. Ten predstavuje i v súčasnosti najfrekvencovanejšie využívanú metodiku zameranú na skúmanie očakávanej sociálnej opory. Prvú dimenziu tvorí opora pochádzajúca od rodiny (teda do akej miery jedinci vnímajú, že dostávajú oporu od rodinných príslušníkov). Druhú dimenziu tvorí opora od priateľov a tretiu opora výnimočnej osoby. Posledná dimenzia je jedinečným aspektom dotazníka, ponecháva definíciu toho, kto je výnimočná osoba na respondentovi (Cheng, Chan 2004). V dotazníku je dimenzia výnimočná osoba sýtená položkami, v ktorých sa zisťuje vnímanie sociálnej opory od „špeciálneho človeka“. Tú možno interpretovať rôzne, napríklad ako partnera, učiteľa, poradcu a pod. Špeciálna osoba môže byť tá, s ktorou má respondent romantický alebo iný obzvlášť blízky vzťah (Aroian, Templin, Ramaswamy 2010).

Aj faktorová štruktúra slovenskej jazykovej verzie metodiky MSPSS-SK bola overovaná prostredníctvom exploračnej a následne konfirmačnej faktorovej analýzy. Znovu aj pri tomto dotazníku išlo o prvý slovenský preklad, v prvej fáze prebehla

exploračná faktorová analýza samostatne, bez ovplyvnenia štruktúrou pôvodného dotazníka, či iných jazykových verzií. Následne boli výsledky exploračnej faktorovej analýzy komparované so štruktúrou pôvodnej metodiky ako i inými jazykovými verziami a potvrdzované prostredníctvom konfirmačnej faktorovej analýzy.

Tabuľka 10 - Korelačná matica položiek dotazníka sociálnej opory MSPSS-SK

	<i>položka 1</i>	<i>položka 2</i>	<i>položka 3</i>	<i>položka 4</i>	<i>položka 5</i>	<i>položka 6</i>	<i>položka 7</i>	<i>položka 8</i>	<i>položka 9</i>	<i>položka 10</i>	<i>položka 11</i>	<i>položka 12</i>
<i>položka 1</i>	1,000											
<i>položka 2</i>	0,862	1,000										
<i>položka 3</i>	0,367	0,329	1,000									
<i>položka 4</i>	0,461	0,428	0,859	1,000								
<i>položka 5</i>	0,755	0,756	0,316	0,410	1,000							
<i>položka 6</i>	0,453	0,425	0,352	0,376	0,385	1,000						
<i>položka 7</i>	0,467	0,473	0,329	0,355	0,355	0,839	1,000					
<i>položka 8</i>	0,300	0,236	0,685	0,699	0,284	0,370	0,380	1,000				
<i>položka 9</i>	0,466	0,537	0,387	0,412	0,400	0,722	0,761	0,392	1,000			
<i>položka 10</i>	0,683	0,717	0,198	0,280	0,703	0,372	0,373	0,205	0,415	1,000		
<i>položka 11</i>	0,336	0,308	0,762	0,765	0,275	0,362	0,331	0,702	0,373	0,255	1,000	
<i>položka 12</i>	0,373	0,401	0,366	0,324	0,278	0,737	0,721	0,371	0,743	0,357	0,395	1,000

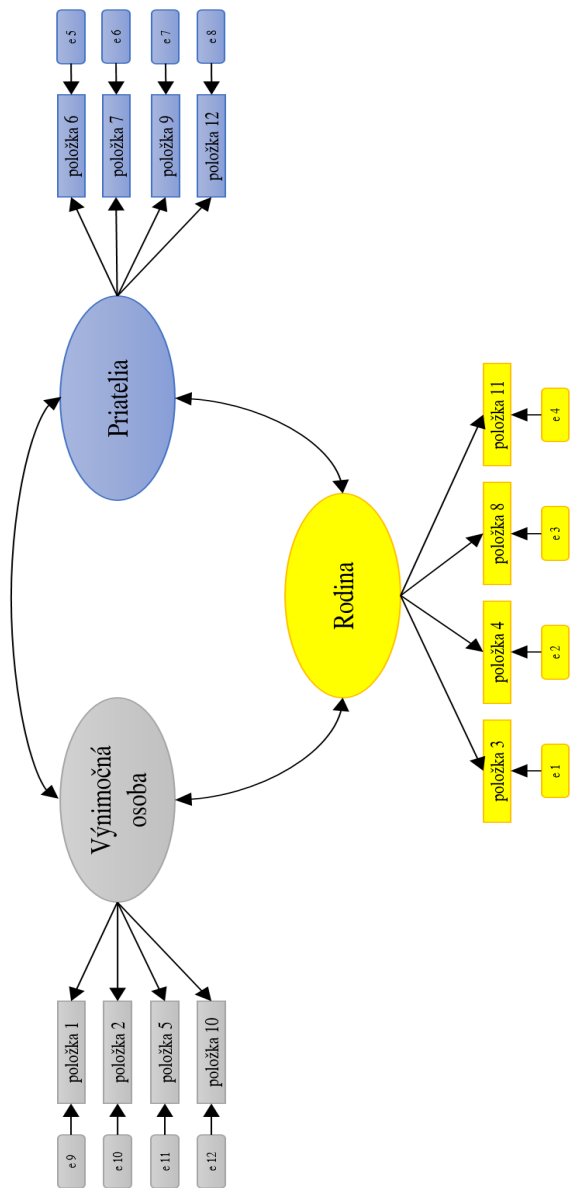
Tabuľka 11 – Faktorové nasýtenie dotazníka MSPSS-SK

	MSPSS- SK <i>výnimočná osoba</i>	MSPSS- SK <i>rodina</i>	MSPSS- SK <i>priatelja</i>
<i>položka 2</i>	0,874		
<i>položka 5</i>	0,869		
<i>položka 1</i>	0,859		
<i>položka 10</i>	0,832		
<i>položka 3</i>		0,896	
<i>položka 4</i>		0,881	
<i>položka 11</i>		0,865	
<i>položka 8</i>		0,818	
<i>položka 7</i>			0,876
<i>položka 6</i>			0,864
<i>položka 12</i>			0,854
<i>položka 9</i>			0,812

Korelácie medzi jednotlivými položkami (Tabuľka 10) a faktormi (Tabuľka 11) boli vo všetkých prípadoch štatisticky veľmi vysoko signifikantné, ako aj všetky korelácie medzi jednotlivými faktormi. To môže naznačovať, že dotazník by mohol vystupovať aj ako jednodimenzionálny pre meranie očakávanej sociálnej opory. Využitie nástroja pre meranie miery očakávanej sociálnej opory od zdrojov zastúpených jednotlivými faktormi má však omnoho väčší význam. (Šišňanská, Hovanová, Tóthová 2023)

Tabuľka 12 - Vzájomné korelácie medzi faktormi dotazníka MSPSS-SK

		MSPSS- SK <i>rodina</i>	MSPSS- SK <i>výnimočná osoba</i>
MSPSS - SK <i>priatelja</i>	r	0,516***	0,487***
	p(α)	< 0,001	< 0,001
MSPSS - SK <i>rodina</i>	r		0,379***
	p(α)		< 0,001

Obrázok 9 - Štruktúra modelu dotazníka Multidimenzionálnej škály vnímanej sociálnej opory MSPSS-SK slovenskej adaptácie so štandardizovanými faktormi

Pre potvrdenie faktorovej štruktúry bola realizovaná konfirmačná faktorová analýza. Výsledky trojfaktorového modelovania dotazníka MSPSS-SK indikujú vyhovujúce hodnoty zhody s dátami u všetkých sledovaných indexov (CFI = 0,960; TLI = 0,948; GFI = 0,917; RMSEA = 0,083). Ďalšie úpravy by síce boli možné, no z hľadiska ich teoretického opodstatnenia nie sú nutné. Vychádzajú z kovariancií, ktoré by boli medzi položkami z viacerých faktorov a ich predpokladaný modifikačný vplyv nie je natoľko významný. Tento model (Obrázok 9) je na základe uvedeného v súlade so štatistickou praxou (Thompson 2004; Prudon 2015) a preto je možné považovať ho za vhodný.

Tabuľka 13 - Psychometrické parametre dotazníka MSPSS-SK

	počet položiek	stupnice				položky			rozsah korelácií	alfa
		M	SD	šikmosť	špicatosť	M	min.	max.		
<i>výnimočná osoba</i>	4	23,56	7,26	3,560	41,84	5,82	1,00	7,00	0,705 - 0,890	0,920
<i>rodina</i>	4	22,12	5,83	- 0,967	0,139	5,53	1,00	7,00	0,686 - 0,899	0,918
<i>priatelia</i>	4	21,08	5,9	- 0,720	- 0,002	5,27	1,00	7,00	0,728 - 0,827	0,924

Tabuľka 13 predstavuje psychometrické parametre faktorov dotazníka MSPSS-SK a aj pri týchto hodnotách možno sumárne konštatovať, že výsledné tri faktory nielen spolu aj samostatne dobre korelovali, vnútorná konzistencia jednotlivých stupníc je primeraná, ako aj ich šikmosť a špicatosť.

Tabuľka 14 - Korelácie dotazníkov faktorov MSPSS-SK a faktorov SELSA

		MSPSS - SK <i>priatelia</i>	MSPSS- SK <i>rodina</i>	MSPSS- SK <i>výnimočná osoba</i>
SELSA	r	- 0,057	- 0,051	- 0,473***
<i>romantické vzťahy</i>	p(α)	0,371	0,419	< 0,001
SELSA	r	- 0,371***	- 0,707***	- 0,234***
<i>rodina</i>	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
SELSA	r	- 0,674***	- 0,349***	- 0,337***
<i>sociálne vzťahy</i>	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001

Na základe identifikácie vzájomných súvislostí jednotlivých faktorov MSPSS-SK a metodiky pre meranie osamelosti SELSA bola overovaná konkurenčná a diskriminačná validita (Tabuľka 14 a Tabuľka 15). Štatisticky významné korelácie sa potvrdili v očakávanom smere s metodikou SELSA (merajúcou jednotlivé subškály osamelosti), kde najsilnejšie negatívne korelácie boli v subškálach *rodina* (SELSA) a *rodina* (MSPSS-SK) ($r = - 0,707$) a taktiež *sociálne vzťahy* (SELSA) a *priatelia* (MSPSS-SK) ($r = - 0,674$). So stredne silnou negatívnou intenzitou v prípade faktoru *romantické vzťahy* (SELSA)

a *výnimočná osoba* (MSPSS-SK), sa otvára problematika s chápaním tohto zdroja (výnimočná osoba) sociálnej opory adolescentmi (teda čo pod jeho označením mali na mysli). Vo všeobecnosti sa predpokladá, že *výnimočná osoba* je dimenzia, kde respondenti označujú osobu, s ktorou sú práve v romantickom vzťahu. Stredne silný negatívny vzťah však bol potvrdený aj pri faktore *sociálne vzťahy* (SELSA) a *výnimočná osoba* (MSPSS-SK) a preto je možné, že v adolescencii, u jedincov bez romantických vzťahov vystupovali v rámci tohto zdroja sociálnej opory ostatné sociálne vzťahy, respektíve iná významná osoba (problematika ďalej podrobne rozpracovaná v spomínanom vedeckom článku). Osamelosť v období adolescencie (štatisticky veľmi vysoko signifikantná korelácia) vo faktore *rodina* je napĺňaná sociálnou oporou v podobe *výnimočná osoba* (MSPSS-SK) aj keď len v rámci slabého negatívneho vzťahu ($r = -0,234$). (Šiňanská, Hovanová, Tóthová 2022)

Tabuľka 15- Korelácie dotazníkov faktorov SELSA a položiek MSPSS-SK

		SELSA <i>romantické vzťahy</i>	SELSA <i>rodina</i>	SELSA <i>sociálne vzťahy</i>
<i>položka 1</i>	r	- 0,385***	- 0,267***	- 0,375***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 2</i>	r	- 0,363***	- 0,226***	- 0,346***
	p(α)	< 0,001	< 0,001	< 0,001
<i>položka 3</i>	r	- 0,024	- 0,660***	- 0,318***
	p(α)	0,707	< 0,001	< 0,001
<i>položka 4</i>	r	- 0,003	- 0,672***	- 0,293***
	p(α)	0,967	< 0,001	< 0,001
<i>položka 5</i>	r	- 0,453***	- 0,141**	- 0,220***
	p(α)	< 0,001	0,026	< 0,001
<i>položka 6</i>	r	- 0,069	- 0,279***	- 0,587***
	p(α)	0,278	< 0,001	< 0,001
<i>položka 7</i>	r	- 0,036	- 0,307***	- 0,610***
	p(α)	0,570	< 0,001	< 0,001
<i>položka 8</i>	r	- 0,005	- 0,595***	- 0,268***
	p(α)	0,931	< 0,001	< 0,001
<i>položka 9</i>	r	- 0,072	- 0,342***	- 0,653***
	p(α)	0,255	< 0,001	< 0,001
<i>položka 10</i>	r	- 0,458***	- 0,215**	- 0,290***
	p(α)	< 0,001	0,001	< 0,001
<i>položka 11</i>	r	- 0,077	- 0,621***	- 0,304***
	p(α)	0,226	< 0,001	< 0,001
<i>položka 12</i>	r	- 0,031	- 0,377***	- 0,603***
	p(α)	0,631	< 0,001	< 0,001

Prehľad validizácie dotazníka MSPSS do rôznych jazykov

Dotazník *Multidimensional Scale of Perceived Social Support* (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988) bol prevažne validizovaný ako trojfaktorový model prostredníctvom rôznych cieľových skupín, najčastejšie však išlo o chronických pacientov. Podrobnú analýzu jednotlivých validizačných štúdií ponúka aj vyššie popisovaný článok od autoriek Šišňanskej, Hovanovej, Tóthovej (2023) *The Multidimensional Scale of Perceived Social Support: Validation Study of the Slovak version for adolescents*, ktorý sa do istej miery prekrýva aj s nižšie ponúknutou analýzou jednotlivých validizačných štúdií.

V Thajsku realizovali validizačnú štúdiu pre dotazník MSPSS (Wongpakaran, Wongpakaran, Ruktrakul 2011) na vzorke dvoch skupín ($N = 462$): študentoch medicíny ($n=310$) a psychiatrických pacientoch ($n = 152$), kde pri oboch potvrdili trojfaktorový model s vnútornou konzistenciou Cronbach's alpha 0,91 pre študentov a 0,87 pre pacientov. Vo Švédsku taktiež pracovali s dvomi výskumnými skupinami, kde hlavnú tvorili ženy s hirutizmom ($n = 127$) a kontrolnú študentky ošetrovateľstva ($n = 154$). Výskumný nástroj vykazoval dobrú konzistenciu pri všetkých troch škálach ($\alpha = 0,91-0,95$) (Ekbäck et al. 2013). V Iráne pre overovanie metodiky využili výskumnú vzorku pacientov s infarktóm ($n = 176$; $\alpha = 0,84$; subškály $\alpha = 0,85 - 0,93$) a kontrolnú vzorku z bežnej populácie ($n = 71$; $\alpha = 0,92$; subškály $\alpha = 0,87 - 0,92$) a potvrdili tak trojfaktorový model (Bagherian-Sararoudi et al. 2013). V Číne metodiku overovali v rámci viacerých typov výskumných vzoriek, pričom pri rodičoch detí s mozgovou obrnou ($N = 487$; subškály $\alpha = 0,90 - 0,84$) (Wang et al. 2017) a užívateľoch metadonu ($N = 1212$; $\alpha = 0,92$, pri subškálach $0,84 - 0,89$) (Zhou et al. 2015) taktiež prijali trojfaktorový model. Dánsku metodiku overovali na vzorke kardiologických pacientov a ich partneroch ($N = 446$; $\alpha = 0,94$; subškály $\alpha = 0,91 - 0,95$) (Pedersen et al. 2009). V Malajzii bol dotazník overovaný na výskumnom súbore žien ($N = 583$; $\alpha = 0,90$; subškály $\alpha = 0,85 - 0,88$) navštevujúcich predpôrodnú kliniku (Stewart et al. 2014), na študentoch medicíny ($N = 237$; $\alpha = 0,89$) (Ng et al. 2010), ale aj na pacientoch psychiatrickej ambulancie ($N = 228$; $\alpha = 0,89$) (Ng et al. 2012). Francúzska validizácia metodiky bola realizovaná na výskumnej vzorke žien po pôrode ($N = 148$; $\alpha = 0,89$) (Denis, Callahan, Bouvard 2014). Túto cieľovú skupinu zvolili aj v Ugande ($N = 240$; $\alpha = 0,83$; pri subškálach $0,79 - 0,82$) (Nakigudde et al. 2009). V Taliansku pracovali s výskumnou vzorkou chronických pacientov ($N = 176$; $\alpha = 0,89$; subškály $\alpha = 0,91 - 0,96$) (De Maria et al. 2018).

Okrem chronických pacientov bola táto multidimenzionálna škála overovaná aj na bežnej dospeljej populácii ako napríklad v Brazílii, kde bola overovaná na zamestnancoch ($N = 831$; $\alpha = 0,96 - 0,93$) (Gabardo-Martins et al. 2017). V Grécku metodiku overovali na zdravotných sestrách ($N = 150$; $\alpha = 0,93$; subškály $\alpha = 0,95 - 0,96$) (Tsilika et al. 2018). V Turecku prijali modifikovaný 3- faktorový model prostredníctvom school administrators ($N = 433$; $\alpha = 0,92$; subškály $\alpha = 0,87 - 0,92$), kde však poukázali na problematiku chápania faktoru *výnimočná osoba* (Başol 2008). V Maďarsku na vzorke dospelých respondentov ($N = 1073$) boli taktiež potvrdené tri faktory po odstránení dvoch

položiek (jedna položka z faktoru rodina a jedna z faktoru priatelia) ($\alpha = 0,91$; subškály $\alpha = 0,87 - 0,93$) (Papp-Zipernovszky, Kékesi, Jámbori 2017).

I keď dotazník MSPSS nebol pôvodne vyvinutý pre adolescentov, prezentovaný autorský výskum ako aj štúdie naznačujú, že využívať ho v tejto skupine je spoľahlivé. Napríklad obsahuje hodnotenia opory od výnimočnej osoby, ktorá je jedným z jedinečných aspektov dotazníka MSPSS. Táto kategória je obzvlášť dôležitá pre dospelých, v čase, keď sa objavuje záujem o „randenie“ a môže dôjsť i k zvýšenému vplyvu dospelých mimo rodiny (Canty-Mitchell, Zimet 2000). Celkovo všetky dimenzie dotazníka sú pre adolescentov zrozumiteľné (opora pochádzajúca z týchto zdrojov je pre nich spravidla dostupná a spoľahlivá v čase, keď ju potrebujú) (Laksmi et al. 2020). Na výskumnej vzorke adolescentov ($N = 273$) bola multidimenzionálna škála sociálnej opory overovaná v Pakistane ($\alpha = 0,899$; subškály $\alpha = 0,86 - 0,87$) (Rizwan & Aftab 2009) a v Mexiku ($N = 290$; $\alpha = 0,83$; pri subškálach $0,61 - 0,90$) (Edwards 2004). V Indii pracovali s výskumnou vzorkou študentov z oblasti Punjab ($N = 461$; $\alpha = 0,92$; pri subškálach $0,84 - 0,87$) (Kaur, Beri 2019). V Poľsku boli výskumným súborom študenti vysokých škôl ($N = 418$; $\alpha = 0,89$; subškály $\alpha = 0,89 - 0,94$) a potvrdili tak tri faktory (Adamczyk 2013). Prostredníctvom výskumnej vzorky adolescentov ($N = 717$) bol v Ghane taktiež potvrdený 3- faktorový model ($\alpha = 0,88$; pri subškálach $0,61 - 0,74$), avšak v závere uvažovali aj nad 2 faktovú formuláciu dotazníka, ktorá by podľa ich názoru odstránila rôzne kontextové okolnosti prekladu (Wilson et al. 2016).

Ako už bolo uvedené, vo väčšine krajín vykazuje multidimenzionálna škála sociálnej opory dobrú reliabilitu a validitu, štúdie súhlasia s trojdimenzionálnou štruktúrou (najmä tie, v ktorých prevláda individualistická kultúra a jedinci vedia jasne diferencovať medzi rôznymi zdrojmi opory (Wilson, Yendork, Somhlaba 2017), čo naznačuje medzikultúrnu platnosť dotazníka MSPSS. Dotazník predstavuje medzinárodne uznávaný nástroj s možnosťou rýchlej implementácie (Denis, Callahan, Bouvard 2014; Dambi et al. 2017).

Pre úplnosť je potrebné uviesť, že v niektorých krajinách bol potvrdený len dvojfaktorový model, ako napríklad v Čile, kde bol dotazník overovaný na vzorke dospelých ($N = 76$; $\alpha = 0,86$) a potvrdili dve subškály rodina a priatelia (Mantuliz, Castillo 2002). Dvojfaktorový model bol prijatý aj v Nigérii na vzorke pacientov s mozgovou príhodou ($N = 140$; $\alpha = 0,78$) taktiež so subškálami rodina a priatelia (Mohammad et al. 2019). Aj v Zimbabwe, kde boli na vzorke opatrovateľov pacientov s rakovinou ($N = 120$) prijaté faktory rodina (obsahujúca tiež zložku výnimočná osoba ($\alpha = 0,89$) a priatelia $\alpha = 0,89$) pri celkovej $\alpha = 0,91$ (Dambi et al. 2017).

Problematika faktora výnimočná osoba

Autori výskumného nástroja the Multidimensional Scale of Perceived Social Support Zimet, Dahlem, Farley (1988) venovali špeciálnu pozornosť očakávanej sociálnej opore. V rámci neho navrhli, aby sa koncept skúmal viacrozmerne, v troch dimenziách, ktoré zahrnuli do dotazníka MSPSS. Ten predstavuje i v súčasnosti

najfrekventovanejšie využívanú metodiku zameranú na skúmanie očakávanej sociálnej opory. Prvú dimenziu tvorí opora pochádzajúca od rodiny (teda do akej miery jednotlivci vnímajú, že dostávajú oporu od rodinných príslušníkov), druhú opora od priateľov a tretiu opora výnimočnej osoby. Posledná dimenzia je jedinečným aspektom dotazníka, ponecháva definíciu toho, kto je výnimočná osoba na respondentovi (Cheng, Chan 2004). V dotazníku je dimenzia výnimočná osoba sýtená položkami, v ktorých sa zisťuje vnímanie sociálnej opory od „špeciálneho človeka“. Tú možno interpretovať rôzne, napríklad ako partnera, učiteľa, poradcu a pod. Špeciálna osoba môže byť tá, s ktorou má respondent romantický alebo iný obzvlášť blízky vzťah (Aroian, Templin, Ramaswamy 2010). Je potrebné mať na zreteli, že osoba, ktorú označujeme ako špeciálnu, sa môže líšiť podľa kultúry, v ktorej je výskum realizovaný (Basol 2008). Použitie konkrétnejšieho pojmu by však mohlo oslabiť nástroj, napríklad použitie pojmu partner by odkazovalo na existenciu romantického vzťahu (Bagherian-Sararoudi et al. 2013).

V tých štúdiách, kde dotazník vykazuje dve dimenzie, dochádza k spájaniu dimenzie výnimočná osoba s dimenziou rodina, alebo s dimenziou priatelia (Ho, Chan 2017). Vo všeobecnosti sa predpokladá, že výnimočná osoba je dimenzia, kde respondenti označujú osobu, s ktorou sú v romantickom vzťahu. Romantický vzťah však nemusia mať všetci respondenti. Navyiac, u niektorých špecifických skupín môžu tieto položky pôsobiť nevhodne (napríklad u arabských adolescentov, kde randenie medzi nimi je prisne zakázané a romantické vzťahy sú v rámci islamských kódexov správania povolené iba v kontexte manželstva. Preto Ramaswamy, Aroian, Templin (2009), nakoľko ich respondentmi boli adolescenti, arabskí prisťahovalci, predložili revidovanú verziu dotazníka MSPSS, kde vynechali položky viažuce sa k výnimočnej osobe a nahradili ich položkami zisťujúcimi sociálnu oporu zo strany zamestnancov školy. Faktorová analýza potvrdila toto navrhované riešenie. Prezza, Pacilli (2002) vo svojom výskume požiadali respondentov, aby po vyplnení dotazníka bližšie špecifikovali osobu, ktorú považovali v dotazníku za výnimočnú osobu. Viac ako $\frac{3}{4}$ starších zosobášených respondentov identifikovalo ako výnimočnú osobu svojho manžela/manželku. Separovaní, rozvedení alebo ovdovení respondenti najčastejšie, ale nie výlučne identifikovali svoje deti. Mladší a tiež tí, ktorí nikdy neboli zosobášení, si rovnomerne vybrali spomedzi priateľov, rodinných príslušníkov a partnerov. Tieto výsledky potvrdzujú, že význam pojmu výnimočná osoba môže závisieť od veku či rodinného stavu jednotlivca. Autori Wongpakaran a Wongpakaran (2012) predstavili revidovanú verziu dotazníka MSPSS. V inštrukcii upozornili respondentov, aby za výnimočnú osobu označovali osoby, ktoré nepatria do dimenzie priatelia alebo rodina. Výskum realizovali s dvoma skupinami respondentov, pričom prvá skupina vyplňala pôvodný dotazník a druhá skupina revidovaný dotazník. Revidovaný dotazník ukázal vyššiu mieru reliability. Je potrebné sa zamyslieť aj nad kontextom prekladu do miestneho jazyka respondentov. Niektoré jazykové mutácie (napr. čínština) preložili pojem výnimočná osoba ako „jeden najlepší priateľ“ a preto bolo pravdepodobné, že respondenti mohli za túto osobu považovať skôr najlepšieho priateľa než romantického partnera (ak ho v danej chvíli mali). Ho, Chan (2017) vo svojom výskume preto použili revidovaný dotazník (vytvorený na základe metodiky od Zimet et al. 1988 a Caplan et al. 1975), kde vynechali

4 položky z dimenzie výnimočná osoba a nahradili ich položkami merajúcimi sociálnu oporu pochádzajúcu z pracovného života respondentov (otázkami ohľadom kolegov a riaditeľa (nadriadeného) - respondentmi boli učiteľia). Navyiac aj pojem priateľ bol upresnený, že má pochádzať mimo pracovného prostredia respondenta, teda niekto z kolegov nemal byť označený ako priateľ v tomto význame. Autori tak navrhli štvorfaktorovú štruktúru, v rámci ktorej bolo možné analyzovať oporu pochádzajúcu z pracovného i neprovozného prostredia respondentov.

Zhrnutie MSPSS-SK

Aj v rámci popisovania psychometrických vlasností slovenskej verzie dotazníka MSPSS-SK sme diskutovali niektoré výsledky priebežne. Na tomto mieste bude ponúknuté zhrnutie zistení. Cieľom tejto časti bolo overiť jeho faktorovú štruktúru, validitu a reliabilitu na výskumnej vzorke adolescentov, reprezentovaných študentmi stredných škôl. Aj pri tomto dotazníku sa pristúpilo ku overovaniu prostredníctvom exploračnej a následne konfirmačnej faktorovej analýzy.

V rámci faktorového nasýtenia boli potvrdené tri faktory, súhlasne, tak ako aj v pôvodnom dotazníku od autorov Zimet, Dahlem, Farley (1988). Prvý a zároveň najdiskutovanejší faktor bol **Výnimočná osoba** pozostávajúci zo štyroch položiek (1, 2, 5, 10). Tomuto faktoru bola venovaná aj samostatná časť vyššie, preto vieme, že je možné ho chápať ako priateľov, rodinných príslušníkov ale v adolescencii už aj ako romantických partnerov. Jeho koeficient alfa dosahoval hodnotu 0,920.

Druhý faktor bol **Rodina** a obsahoval taktiež štyri položky (3, 4, 8, 11). Rodina je pre adolescentov kľúčovou zložkou a zároveň prvým a najdôležitejším miestom, kde by mala byť sociálna opora dieťaťu poskytovaná. Reliabilita reprezentovaná koeficientom alfa sa v tomto faktore pohybovala na hodnotu 0,918.

Posledný, ale pre adolescentov rovnako významný faktor tvorili **Priatel'ia**, tvoriaci štyri položky (6, 7, 9, 12). Priatel'ia sú taktiež veľmi dôležitou zložkou sociálnej opory, pretože pomáhajú ľahšie zvládať každodenné stresové situácie a sú nenahraditeľným zdrojom povzbudzovania, spolupatričnosti, ale aj podpora pri zvládaní rôznych úloh. Vnútor'na homogenita tohto faktora dosahovala dostatočne vysokú hodnotu a to 0,924.

Následne bolo možné prijať aj trojfaktorové modelové riešenie v rámci overovania konfirmačnej faktorovej analýzy, pretože výsledky trojfaktorového modelovania dotazníka MSPSS-SK indikovali vyhovujúce hodnoty zhody s dátami u všetkých sledovaných indexov. Ďalšie úpravy by boli taktiež možné, no z hľadiska ich teoretického opodstatnenia neboli nutné.

Pre overovanie a potvrdenie diskriminačnej validity posudzovaného dotazníka MSPSS-SK, mal v kladnom smere korelovať dotazník The Social Support Survey (Sherbourne a Stewart (1991), ktorý je zameraný na meranie sociálnej opory. V rámci overenia konkurenčnej validity v negatívnom smere sme zvolili dotazník Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA-S) (DiTomasso, Spinner 1993), merajúci mieru osamelosti. V oboch prípadoch sa potvrdili štatisticky signifikantné korelácie v očakávaných smeroch.

V kultúrnom kontexte Slovenska je limitov pre využitie dotazníka MSPSS-SK naozaj málo, avšak diskutovaný je faktor výnimočná osoba, ktorý bol podrobnejšie rozoberaný vyššie. Bolo by vhodné do budúcnosti doplniť aj otvorenú otázku, kde by adolescenti dopísali, koho oni vnímajú za výnimočnú osobu, teda na koho pri vyplňaní dotazníka mysleli. To by poskytlo relevantnejšie informácie aj o ich najužšej sociálnej sieti.

Dotazník MSPSS-SK sa ukazuje ako efektívny, krátky a veľmi spoľahlivý výskumný nástroj najmä pre skupinu adolescentov a môže byť tak výborným samostatným nástrojom merajúcim najvýznamnejšie zdroje sociálnej opory adolescentov. Taktiež je vhodným doplnkom už vyššie popisovaného dotazníka MOS-SK, ktorý meria druhy sociálnej opory.

ZÁVER

Monografia predstavila sociálnu oporu, zasadenú do prostredia adolescenta, ako mnohodimenzionálny konštrukt. Sociálnu oporu možno označiť aj ako vzťahovú oporu od prostredia, v ktorom jedinec žije a tým sa zvyšuje jeho odolnosť voči stresu a chuť zdolať aj životné neúspechy a krízy. Práve z tohto dôvodu bola sociálna opora vymedzená aj v súvislosti sociálno-ekologickej teórie. Inováciou vo vzťahu so sociálnou oporou bola teória „Push-pull“, orientujúca sa na motiváciu jedinca. Definičné ukotvenie sociálnej opory bolo postavené na jej najznámejších teóriách (Teória sociálnej opory ako nárazníka v boji so stresom, Teória sociálneho konštruktú a Teória podporných sociálnych vzťahov). Najväčšia pozornosť bola však zameraná na možnosti merania sociálnej opory, pretože jej viacdimezióvé meranie je nevyhnutné pre určenie mechanizmu, akým funguje. Druhy sociálnej opory sú obzvlášť dôležité pre pochopenie, ako sociálna opora tlmi účinky nežiadúcich sociálnych situácií. Zároveň je ale potrebné vedieť, od akých jednotlivých zdrojov je daná sociálna opora poskytovaná. Monografia preto ponúkla autorské validizačné spracovanie a overovanie psychometrických vlastností dvoch samostatných metodík *Multidimensional Scale of Perceived Social Support* (MSPSS) - (Zimet, Dahlem, Zimet, Farley 1988) a *Social Support Survey* (MOS) – (Sherbourne, Stewart 1991). Výsledkom monografie sú dve validizačne overené samostatné metodiky pre meranie druhov a zdrojov sociálnej opory, ktoré sú spoľahlivé pre používanie v skupine slovenských adolescentov (MOS-SK a MSPSS-SK). Obidve metodiky je samozrejme možné používať plne samostatne, ale aj súčasne. Ich vzájomné použitie by tak pokrývalo vaščinu dimenzii sociálnej opory adolescentov a poskytovalo by tak komplexnejší obraz o sociálnej opore ako multidimenzionálnom konštrakte. Do budúcnosti by bolo vhodné zastrešiť aj tretiu dimenziu sociálnej opory adolescentov a to skúmanie kvality ich poskytovanej siete. Toto rozšírenie vnímania sociálnej opory adolescentov bude významné a prínosné pre výskum ako i prax sociálnej práce.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ADAMCZYK, K., 2013. Development and validation of the Polish-language version of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS). *Revue internationale de psychologie sociale*, **26**(4), 25-48. ISSN 2119-4130.
- AHOUANSE, R. D., W. CHANG, H. L. RAN, D. FANG, Y. S. CHE, W. H. DENG, S. F. WANG, J. W. PENG, L. CHEN & Y. Y. XIAO, 2022. Childhood maltreatment and suicide ideation: A possible mediation of social support. *World Journal of Psychiatry*. **12**(3), 483-493. ISSN 2220-3206.
- ALBAYRAK, S., B. ÇAKIR, F. N. KILINÇ, Ö. VERGILI & Y. ERDEM, 2018. Reliability and Validity Study of the Turkish Version of Child and Adolescent Social Support Scale for Healthy Behaviors. *Asian Nursing Research*. **12**(4), 273-278. ISSN 1976-1317.
- ALMAŠIOVÁ, A., M. ŠAVRNOCHOVÁ, M. BARTÁK, M. ALMÁŠI, J. HOLDOŠ, L. VASKA, & A. HUDECOVÁ, 2019. Excessive use of the internet and playing computer games in socially excluded Slovak communities. *Addictology Journal*. **19**(4), 169-177. ISSN 2570-8112.
- AROIAN, K., TEMPLIN, T. N., & V. RAMASWAMY, 2010. Adaptation and Psychometric Evaluation of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support for Arab Immigrant Women. *Health Care for Women International*. **31**, 153-169. ISSN 1096-4665.
- AYDUK, O., A. GYURAK, & A. LUERSEN, 2008. Individual Differences in the Rejection-Aggression Link in the Hot Sauce Paradigm: The Case of Rejection Sensitivity. *Journal of Experimental Social Psychology*. **44**(3), 775-782. ISSN 0022-1031.
- BAGHERIAN-SARAROUZI, R. et al., 2013. Psychometric properties of the persian version of the multidimensional scale of perceived social support in Iran. *International Journal of Preventive Medicine*, **4**(11), 1277-1281. ISSN 2008-8213.
- BAL, S., G. CROMBEZ, P. V. OOST, & I. DEBOURDEAUDHUIJ, 2003. The role of social support in well-being and coping with self-reported stressful events in adolescents. *Child Abuse & Neglect*. **27**(12), 1377-1395. ISSN 0145-2134.
- BELEA, M. & A. CALAUZ, 2019. Social Support: A Factor of Protection against Stress during Adolescence. *Revista de cercetare și intervenție socială*. **67**. 52-66. ISSN 1584-5397.
- BELL, B. T., 2016. Understanding Adolescents. In: L. Little, D. Fitton, B. T. Bell, & N. Toth (eds.) *Perspectives on HCI Research with Teenagers*. Springer. 11-27. ISBN 978-3-319-33450-9.

- BENKA, J., a O. OROSOVÁ, 2015. Problematické používanie internetu a protektívna rola autonómie; Rizikové správanie v kontexte sebadeterminačnej teórie. *Edukácia. Vedecko-odborný časopis*. **1**(2), 31-37. ISSN 1339-8725.
- BARRERA, M., 2000. Social Support Research in Community Psychology. In: Rappaport J., Seidman E. (eds) *Handbook of Community Psychology*. Boston: Springer. ISBN 978-1-4615-4193-6.
- BAŞOL, G. 2008. Validity and Reliability of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support-Revised, with a Turkish Sample. *Social Behavior and Personality*, **36**(10), 1303-1314. ISSN 0301-2212.
- BAUMAN, S., D. CROSS & J. L. WALKER, 2013. *Principles of Cyberbullying Research: Definitions, Measures, and Methodology*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-89749-5.
- BRNULA, P., K. ČAVOJSKÁ, K. MÓZEŠOVÁ, P. MÓZEŠ a M. SMREK, 2015. *Úvod do teórií sociálnej práce*. Bratislava: Iris. ISBN 978-80-89726-36-3.
- BRYANT, B., 2012. How Does Social Support Function in Childhood? In: NESTMANN, F. & K. HURRELMANN, (eds.) *Social Networks and Social Support in Childhood and Adolescence. Prevention and intervention in childhood and adolescence*. Berlin; New York: Walter de Gruyter. ISBN 3-11-014360-7.
- CANTY-MITCHELL, J., & G. D. ZIMET, 2000. Psychometric properties of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support in Urban Adolescents. *American Journal of Community Psychology*. **28**(3), 391-400. ISSN 1573-2770.
- CASALE, M., M. BOYES, M. PANTELIC, E. TOSKA & L. CLUVER, 2019. Suicidal thoughts and behaviour among South African adolescents living with HIV: Can social support buffer the impact of stigma? *Journal of Affective Disorders*. **245**, 82-90. ISSN 0165-0327.
- COHEN S., R. MERMELSTEIN, T. KAMARCK, & H. M. HOBERMAN, 1985. Measuring the functional components of social support. In Sarason, I. G. & Sarason, B.R. (Eds), *Social support: theory, research, and applications*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- COHEN, S., & H. M. HOBERMAN, 1983. Positive Events and Social Supports as Buffers of Life Change Stress. *Journal of Applied Social Psychology*. **13**(2), 99-125. ISSN 1559-1816.
- COHEN, S., & SYME, S. L., 1985. Issues in the Study and Application of Social Support. COHEN, S., & SYME, S. L. (eds.), *Social support and Health*. San Francisco: Academic Press.

CONNELL, C. M. & A. R. D. AUGELLI, 1988. Social support and human development: Issues in theory, research, and practice. *Journal of Community Health*. **13**(2), 104-114. ISSN 0971-7587.

CRAMER, D., S. HENDERSON, & R. SCOTT, 1997. Mental Health and Desired Social Support: A Four-Wave Panel Study. *Journal of Social and Personal Relationships*. **14**(6), 761-775. ISSN 1460-3608.

CURTIS, A. C., 2015. Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health*. **7**(2), 1-40. ISSN 1054-139X.

ČEREŠŇÍK, M. a K. BANÁROVÁ, 2021. *Rizikové správanie, blízke vzťahy a osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania*. Praha: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-7476-216-1.

ČEREŠŇÍKOVÁ, M., 2014. PSYCHO-SOCIÁLNE POTREBY DOSPIEVAJÚCICH. In Kozoň, A. a kol. (eds) *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín: SpoSoIntE. ISBN 978-80-89533-12-1.

De MARIA, M. et al., 2018. Psychometric evaluation of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) in people with chronic diseases. *Ann Ist Super Sanità*. **54**(4), 308–315. ISSN 2384-8553.

DENIS, A., S. CALLAHAN, & M. BOUVARD, 2015. Evaluation of the French Version of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support During the Postpartum Period. *Matern Child Health Journal*. **19**, 1245–1251. ISSN 1573-6628.

DiTOMASSO, E., & B. SPINNER, 1993. The development and initial validation of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA). *Personality and Individual Differences*. **14**(1), 127-134. ISSN 0191-8869.

DiTOMASSO, E., C. BRANNEN, & L. BEST, 2004. Measurement and Validity Characteristics of the Short Version of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults. *Educational and Psychological Measurement*. **64**(1), 99-119. ISSN 1552-3888.

DOBŘÍKOVÁ, P. a L. LEKÁROVÁ, 2010. Sociálna opora a jej význam pre onkologicky chorých adolescentov. *Paliatívna medicína a liečba bolesti*. **3**(2), 73 – 75. ISBN 133-6896.

DOLBIER, C. L. & M. A. STEINHARDT, 2000. Development and Validation of Sense of Support Scale. *Behavioral Medicine*, **25**(4), 169-180. ISSN 1532-4796.

EDWARDS, L. M., 2004. Measuring Perceived Social Support in Mexican American Youth: Psychometric Properties of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. **26**(2), 187–194. ISSN 1552-6364.

- EKBÄCK, M. et al., 2013. The Swedish version of the multidimensional scale of perceived social support (MSPSS) - a psychometric evaluation study in women with hirsutism and nursing students. *Health and Quality of Life Outcomes*, **11**(168), 1-9. ISSN 1477-7525.
- ELICHOVÁ, M., M. FLÍDROVÁ, & A. JILEČKOVÁ, 2016. Burn Out Syndrom in Social Workers in the Czech Republic. *Jurnal Teknologi*. **11**(7), 1617-1622. ISSN 2180-3722.
- ELICHOVÁ, M., et al. (2017). *Sociální práce. Aktuální otázky*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0080-4.
- ESPELAGE, D. L. & S. M. SWEARER, 2004. *Bullying in American Schools: A Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention*. New Jersey: Routledge. ISBN 1-4106-0970-7.
- FÁBRY LUCKÁ, Z., a kol., 2015. *Diagnostika porúch správania v kontexte liečebnej pedagogiky*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-3996-4.
- FANTI, K. A. et al., 2012. A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors. *EUROPEAN JOURNAL OF DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY*. **9**(2), 168-181. ISSN 1740-5610.
- GABARDO-MARTINS, L. M. D., M. C. FERREIRA, & F. VALENTINI, 2017. Psychometric Properties of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Trends in Psychology*. **25**(4), 1885–1895. ISSN 2358-1883.
- GÁBOROVÁ, E. a D. PORUBČANOVÁ, 2016. *Vybrané kapitoly z vývinovej psychológie*. Brno: Tribun. ISBN 978-80-263-1088-4.
- GARCÍA-JUSTINIANO, N., C. PÉREZ-PEDROGO, I. SÁNCHEZ-CARDONA & L. PADILLA-COTTO, 2022. PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE MEDICAL OUTCOMES STUDY- SOCIAL SUPPORT SURVEY (MOS-SSS-A) AMONG ADOLESCENTS IN PUERTO RICO. *Behavioral Psychology / Psicología Conductual*. **30**(3), 693-708. ISSN 1132-9483.
- GERMAIN, C. B. & A. GITTERMAN, 1995. Ecological Perspective. In: R. L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of Social Work*. 816-823. Washington, D.C.: NASW Press.
- GERMAIN, C. B. (Ed.), 1979. *Social work practice, people and environments an ecological perspective*. New York: Colombia University Press. ISBN 978-0-231-04333-5.
- GIANGRASSO, B., & S. CASALE, 2014. Psychometric Properties of the Medical Outcome Study Social Support Survey with a General Population Sample of Undergraduate Students. *Social Indicators Research*. **116**, 185-197. ISSN 1573-0921.

GITTERMAN, A. & C. B. GERMAIN, 2008. *The Life Model of Social Work Practice: Advanced in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0-2311-3998-4.

GITTERMAN, A., 2009. The life model. In A. Roberts (Ed.), *The social workers' desk reference*. 231-234. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0199329649.

GITTERMAN, A., C. KNIGHT, & C. B. GERMAIN, 2021. *The life model of social work practice: Advances in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press. ISBN 9780231547291.

GUAN, N. CH., L. H. SENG, A. Y. H. ANN & K. O. HUI, 2013. Factorial Validity and Reliability of the Malaysian Simplified Chinese Version of Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS-SCV) Among a Group of University Students. *Asia Pacific Journal of Public Health*. 27(2). ISSN 1941-2479.

HALACHOVÁ, M. a E. ŽIAKOVÁ, 2014. The extent of social support depending on cyberbullying of adolescents. *SGEM Conference on Psychology & Psychiatry Sociology & Healthcare*. 465-470. ISSN 2367-5659.

HANCOCK, G. R & R. O. MUELLER, 2001. Rethinking Construct Reliability within Latent Variable Systems. In R. Cudeck, S. du Toit, & D. Sörbom (Eds.), *Structural Equation Modeling: Present und Future—A Festschrift in Honor of Karl Joreskog*. 195-216. Lincolnwood, IL: Scientific Software International.

HARTER, S., 1985. *Manual for the Social Support Scale for Children* [online]. Denver: University of Denver. Aveable from: <https://portfolio.du.edu/SusanHarter/page/44343>

HEANEY, C. A., & B. A. ISRAEL, 2008. Social Networks and Social Support. In K. Glanz, B. K. Rimer, K. Viswanath (Eds.) *Health behavior and health education: theory, research, and practice*. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 978-0-7879-9614-7.

HELSEN, M. W. VOLLEBERGH & W. MEEUS, 2000. Social Support from Parents and Friends and Emotional Problems in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 29(3), 319-335. ISSN 0047-2891.

HOEKSTRA-WEEBERS, J. E. H. M. et al., 2001. Psychological adaptation and social support of parents of pediatric cancer patients: a prospective longitudinal study. *Journal of Pediatric Psychology*. 26(4), 225–235. ISSN 0146-8693.

HOLDEN, L., CH. LEE, R. HOCKEY, R. S. WARE, & A. J. DOBSON, 2014. Validation of the MOS Social Support Survey 6-item (MOS-SSS-6) measure with two large population-based samples of Australian women. *Quality of Life Research*. 23(10), 2849–2853. ISSN 1573-2649.

HOUSE, J. S., 1981. *Work stress and social support*. Reading, Mass.: Addison-Wesley. ISBN 9780201031010.

HUPCEY, J. E., 1998. Clarifying the social support theory-research linkage. *Journal of Advanced Nursing*. **27**(6), 1231-1241. ISSN 1365-2648.

HOVANOVÁ, M. a D. MITROVÁ, 2020. ociálna opora a sociálna začlenenosť adolescentov v kontexte kyberšikanovania. *Behaviorálne závislosti v kontexte sociálneho fungovania: zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 9788055717470.

CHENG, S., & A. C. CHAN, 2004. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support: dimensionality and age and gender differences in adolescents. *Personality and Individual Differences*. **37**, 1359–1369.

IGBOLO M. A., U. J. SALAMI & CH. O. UZOCHUKWU, 2017. THE IMPACT OF FAMILY AND SOCIAL SUPPORT ON THE HEALTH AND WELL-BEING OF PEOPLE IN CALABAR METROPOLIS, CROSS RIVER STATE, NIGERIA. *European Journal of Social Sciences Studies*. **2**(1), 27-64. ISSN 2501-8590.

JAŠKOVÁ, A., & A. SABOLOVÁ FABIANOVÁ, 2018. *Sociálna práca ako rizikové povolanie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-1987-6.

KALINA, O., 2015. Rola sociálnej opory v kontexte sexuálne rizikového správania. *Edukácia. Vedecko-odborný časopis*. **1**(2), 103-108. ISSN 1339-8725.

KAUR, K., & N. BERI, 2019. Psychometric Properties Of Multidimensional Scale Of Perceived Social Support (MSPSS): Indian Adaptation. *International Journal of Scientific & Technological Research*. **8**(11), 2796–2801. ISSN 2277-8616.

KHUONG, L. Q., T-V. T. VU, V-A. N. HUYNH, & T. T. THAI, 2018. Psychometric properties of the medical outcomes study: social support survey among methadone maintenance patients in Ho Chi Minh City, Vietnam: a validation study. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*. **13**(8). ISSN 1747-597X.

KONČEKOVÁ, E., 2014. *Vývinová psychológia*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. ISBN 978-80-7165-945-7.

KOPČANOVÁ, D., A. KOPÁNYIOVÁ a A. SMIKOVÁ, 2016. *Metodická príručka pre zamestnancov a zamestnankyne poradenských zariadení v rezorte školstva SR. Príručka je určená na predchádzanie extrémizmu, antisemitizmu, xenofóbie a ostatným formám intolerancie v školskom prostredí*. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. ISBN 978-80-89698-20-2.

KORT-BUTLER, L., 2018. *Social Support Theory* [online]. Nebraska: University of Nebraska – Lincoln [cit. 2022-2-2]. Available from: https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1783&context=sociologyfa_cpub

- KOSCUROVÁ, Z., 2013. *Sociálna práca v škole. Teoreticko-výskumné reflexie v školskom prostredí*. Bratislava: Iris. ISBN 978-8089238-91-0.
- KOUBEKOVÁ, E., 2006. Sociálna akceptácia a sociálna opora v kontexte kvality života adolescentov s telesným postihnutím. *Psychológia a Patopsychológia Dieťaťa*. **41**(2), 161–173. ISSN 0555-5574.
- KOŽENÝ, J. a L. TIŠANSKÁ, 2003. Dotazník sociální opory – MOS: Vnitřní struktura nástroje. *Československá psychologie*. XLVII (2), 135-143. ISSN 0009-062X.
- KREJČOVÁ, L., 2011. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3474-3.
- KRPOUN, Z., 2012. Sociální opora: shrnutí výskumné činnosti v české a slovenské oblasti a inspirace do budoucnosti – nadané děti. *E-psychologie*. **6**(1), 42- 50. ISSN 1802-8853.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 2001. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7178-551-2.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 2009. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-568-4.
- KULIFAJ, P. et al., 2016. *Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou. Metodická príručka pre sociálnych pracovníkov a pracovník s mládežou*. Bratislava: Mládež ulice, o.z.
- KULIŠEK, J. a M. DOLEJEŠ, 2019. *DEPRESIVITA A IMPULZIVITA ako prediktory rizikového správania dospievajúcich v systéme ústavnej starostlivosti a nižšieho sekundárneho vzdelávania*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5655-3.
- LAKEY, B., & S. COHEN, 2000. Social support theory and measurement. In S. Cohen, L. G. Underwood, & B. H. Gottlieb (Eds.) *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists*. 29–52. Oxford University Press.
- LAKSMITA, O.D. et al., 2020. Multidimensional Scale of Perceived Social Support in Indonesian adolescent disaster survivors: A psychometric evaluation. *PLoS ONE*. **15**(3), 1–12. ISSN 1932-6203.
- LEVICKÁ, J. a kol., 2012. *Ekosociálne prístupy v sociálnej práci*. Trnava: OLIVA. ISBN 978-80-89332-14-4.
- LEVICKÁ, J., 2005. Význam sociálnej opory vo vzťahu k zdravotnému stavu klienta. *Kontakt*, **3**(4), 266-269. ISSN 1212-4117.
- LEVICKÁ, J., 2007. *Sociálna práca I*. Trnava: OLIVA. ISBN 978-80-969454-2-9.

- LEVICKÁ, J., 2020. *Prípadový manažment pre sociálnu prácu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. ISBN 978-80-572-0074-1.
- LUBELCOVÁ, G., 2014. Kriminalita ako modalita sociálneho konania. *Sociológia*. **46**(2), 167-193. ISSN 1336-8613.
- MAHMUD, W. M. R. W., A. AWANG, & M. N. MOHAMED, 2004. Psychometric Evaluation of the Medical Outcome Study (MOS) Social Support Survey Among Malay Postpartum Women in Kedah, North West of Peninsular Malaysia. *The Malaysian Journal of Medical Sciences*. **11**(2), 26–33. ISSN 2180-4303.
- MALECKI, Ch. K. & DEMARY, M. K., 2002. Measuring perceived social support: Development of the child and adolescent social support scale (CASSS). *Psychology in the School*. **39**(1). ISSN 1520-6807.
- MAREŠ, J., S. JEŽEK, & F. TOMÁŠEK, 2005. Child and Adolescent Social Support Scale – CASS. *The New Educational Review*. 11-25. ISSN 1732-6729.
- MAREŠ, J. a kol., 2001. *Sociální opora u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové: Nucleus. ISBN 80-86225-19-4.
- MÁTEL, A. a M. HARDY, 2013. *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce II*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-074-3.
- McAULAY, B., G. ZEITZ, & G. BLAU, 2006. Testing a „Push-Pull“ theory of work commitment among organizational professionals. *The Social Science Journal*. **43**(4), 571-596. ISSN 0362-3319.
- MEDVEĎOVÁ, L., 2004. ZDROJE STRESU A ZDROJE JEHO ZVLÁDANIA DEŤMI A ADOLESCENTMI. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. **39**(2-3), 108-120. ISSN 055-5574.
- MEEHAN, M. P., J. A. DURLAK & F. B. BRYANT, 2013. The relationship of social support to perceived control and subjective mental health in adolescents. *Journal of Community Psychology*. **21**(1), 49-55. ISSN 0090-4392.
- MIČKOVÁ, Z., 2014. Sociální opora a emočně vůľová stabilita v období adolescence. *Psychologie a její kontexty*. **5**(1), 75–87. ISSN 1805-9023.
- MUKHTAR, S. & Z. MAHMOOD, 2018. Moderating Role of Perceived Social Support between Perceived Parenting Styles and Relational Aggression in Adolescents. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. **27**(8), 831-845. ISSN 1092-6771.
- NAKIGUDDE, J. et al., 2009. Adaptation of the multidimensional scale of perceived social support in a Ugandan setting. *African Health Sciences*. **9**(1), 35–41. ISSN 16806905.

NAUSHEEN B, Y. GIDRON, R. PEVELER, & R. MOSS-MORRIA, 2019. Social support and cancer progression: a systematic review. *Journal of Psychosomatic Research*. **67**, 403-15. ISSN 1879-1360.

NESTMANN, F. & K. HURRELMANN, (eds.) 1994. *Social Networks and Social Support in Childhood and Adolescence. Prevention and intervention in childhood and adolescence*. Berlin; New York: Walter de Gruyter. ISBN 3-11-014360-7.

NG, C. G. et al., 2010. Validation of the Malay version of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS-M) among a group of medical students in Faculty of Medicine, University Malaya. *Asian Journal of Psychiatry*. **3**, 3–6. ISSN 18762026.

NG, C. G. et al., 2013. Factorial Validity and Reliability of the Tamil Version of Multidimensional Scale of Perceived Social Support Among a Group of Participants in University Malaya Medical Centre, Malaysia. *Indian Journal of Psychological Medicine*. **35**(4), 385–388. ISSN 0975-1564.

NICK, E. A., D. A. COLE, S-J. CHO, D. K. SMITH, T. G. CARTER, & R. ZELKOWITZ, 2019. The Online Social Support Scale: Measure Development and Validation. *Psychological Assessment*. **30**(9), 1127-1143. ISSN 1040-3590.

NOLTEN, P. W., 1994. *Conceptualization and measurement of social support: The development of the student social support scale*. Unpublished doctoral dissertation, University of Wisconsin–Madison.

OGURLU, Ü., H. SEVGI-YALIN & F. YAVUZ-BIRBEN, 2016. The relationship between social–emotional learning ability and perceived social support in gifted students. *Gifted Education International*. **34**(1), 76-95. ISSN 2047-9077.

PAPP-ZIPERNOVSZKY, O., M. Z. KÉKESI, & S. JÁMBORI, 2017. A multidimenzionális észlelt társas támogatás kérdőív magyar nyelvű validálása [Validation of the multidimensional perceived social support questionnaire in Hungarian]. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika folyóirat [Journal of Mental Hygiene and Psychosomatics]*. **18**(3), 230–262. ISSN 1786-3759.

PARDECK, J. T., 1989. *Child Abuse and Neglect: Theory, Research, and Practice*. New York: Gordon and Breach Science Publishers. ISBN 0-677-25860-7.

PARKER, J. S. & BENSON, M. J., 2004. Parent-adolescent relations and adolescent functioning: self-esteem, substance abuse, and delinquency. *Journal of Adolescence*. **39**(155), 519-530. ISSN 0140-1971.

PAYNE, M., 2014. *Modern social work theory*. New York: Oxford University Press. ISBN 987-0-230-24960-8.

PEDERSEN, S. S. et al., 2009. Poor Perceived Social Support in Implantable Cardioverter Defibrillator (ICD) Patients and Their Partners: Cross-Validation of the

- Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Psychosomatics*. **50**(5), 461–467. ISSN 1534-7796.
- PRUDON, P., 2015. Confirmatory Factor Analysis as a Tool in Research Using Questionnaires: A Critique. *Comprehensive Psychology*. **4**(10), 1-18. ISSN 2165-2228.
- RIZWAN, M., S. & AFTAB, 2009. Psychometric properties of the multidimensional scale of perceived social support in Pakistan young adults. *Pakistan Journal of Psychology*. **40**(1), 51-65. ISSN 0030-9869.
- ROBITAILLE, A., H. ORPANA, & C. N. MCINTOSH, 2011. Psychometric properties, factorial structure, and measurement invariance of the English and French versions of the Medical Outcomes Study social support scale. *Health Reports*. **22**(2), 33-40. ISSN 08406529.
- RODRIGUEZ, M. S. & S. COHEN, 1998. Social Support. *Encyclopedia of Mental Health*.
- ROTABI, K. S., 2007. Ecological Theory Origin from Natural to Social Science or Vice Versa? A Brief Conceptual History for Social Work. *Advances in Social Work*. **8**(1), 113-129. ISSN 2331-4125.
- ROY, R., 2011. *Social Support, Health, and Illness: A Complicated Relationship*. Toronto: University of Toronto Press. ISBN 978-1-4426-4035-1.
- RUSNÁKOVÁ, J. a M. ČEREŠNÍKOVÁ, 2015. *Sociálna opora a sociálne siete marginalizovaných Rómov. Analýza druhov sociálnej opory v sociálnych sieťach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. ISBN 978-80-558-0947-2.
- SABOLOVÁ FABIANOVÁ, A., 2020. *Reziliencia ako koncept sociálnej práce*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-555-2651-5.
- SALLIS, J. F., N. OWEN, & E. B. FISHER, 2008. Ecological models of health behaviour. In K. Glanz, B. K. Rimer, K. Viswanath (Eds) *Health behavior and health education: theory, research, and practice*. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 978-0-7879-9614-7.
- SARASON B.R., I. G. SARASON, & G. R. PIERCE, 1990. *Social Support: An Interactional View*. New York: J. Wiley & Sons. ISBN 9780471606246.
- SARASON, I. G., & B. R. SARASON, 2013. *Social Support: Theory, Research and Applications*. Washington: Springer Science, Business Media. ISBN 978-94-010-8761-2.
- SHERBOURNE, C. D., & A. L. STEWART, 1991. The MOS Social Support Survey. *Social Science Medicine*. **32**, 705-714. ISSN 0277-9536.

SOARES, A., I. BIASOLI, A. SCHELIGA, R. L. BAPTISTA, E. P. BRABO, J. C. MORAIS, G. L. WERNECK & N. SPECTOR, 2012. Validation of the Brazilian Portuguese version of the Medical Outcomes Study-Social Support Survey in Hodgkin's lymphoma survivors. *Supportive Care in Cancer*. **20**, 1895-1900. ISSN 1433-7339.

STEINBERG, L., & A. SHEFFIELD MORRIS, 2001. Adolescent Development. *Annual Review of Psychology*. **52**(1), 83–110. ISSN 0066–4308.

STEWART, A. L., & WARE, J. E., 1992. *Measuring Functioning and Well Being: The Medical Outcomes Study Approach*. Durham and London: Duke University Press.

STEWART, R. C. et al. 2014. Validation of the multi-dimensional scale of perceived social support (MSPSS) and the relationship between social support, intimate partner violence and antenatal depression in Malawi. *BioMed Central Psychiatry*, **14**(180), 1-11. ISSN 1471-244X.

SWENSON, C. C. & M. CHAFFIN, 2006. Beyond psychotherapy: Treating abused children by changing their social ecology. *Aggression and Violent Behavior*. **11**(2), 120-137. ISSN 1359-1789.

ŠAVRNOCHOVÁ, M., 2015. *Závislosť od alkoholu v kontexte rodinného systému*. Banská Bystrica: BELANUM. ISBN 978-80-557-0833-1.

ŠAVRNOCHOVÁ, M. a kol., 2020. *Excesívne používanie internetu u adolescentov na Slovensku*. Banská Bystrica: BELANUM. ISBN 978-80-557-1798-2.

ŠEBOKOVÁ, G., 2018. Duálny model duševného zdravia a sociálna opora u žiakov stredných škôl. *Školský psychológ/Školní psycholog*. **19**(1). ISSN 2695-0154

ŠIŇANSKÁ K., M. HOVANOVA, L. TÓTHOVÁ, 2022. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support: Validation Study of the Slovak version for adolescents. *Cogent education*.

ŠIRŮČEK, J., M. ŠIRŮČKOVÁ a P. MACEK, 2007. Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj rizikového chování v adolescenci. *Československá psychologie*. **51**(5), 476-488. ISSN 0009-062X.

ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO, 2017. *Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-577-3.

ŠOLCOVÁ, I. a V. KEBZA, 1990. Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*. **43**(1), 19-38. ISSN 0009-062X.

ŠOLCOVÁ, I., 1999. Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*. **43**(1) ISSN 0009-062X.

- ŠRAMKOVÁ, M., 2018. Sociálna opora u žiakov rómskeho etnika. *Psychologie pro praxi*. **2**(53), 43-63. Praha: Karolinum. ISSN 2336-6486.
- ŠUKOLOVÁ, D., I. SARMÁNY-SCHULLER a G. ŠEBOKOVÁ, 2017. Výber romantického partnera u adolescentov – Q- štúdiá. *Školský psychológ. Školní psycholog. Časopis Asociácie školskej psychológie*. **18**(1), 186-192. ISSN 1212-0529.
- TARDY, CH. H., 1985. Social Support Measurement. *American Journal of Community Psychology*. **13**(2), 187-202. ISSN 1573-2770
- TEATER, B., 2010. *Applying Social Work Theories and Methods*. New York: Open University Press. ISBN 978-033523778-4.
- THOMPSON, B., 2004. *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications*. Washington, D.C.: American Psychological Association. ISBN 1-59147-093-5.
- TISCHLER, V., A. RADEMEYER, & P. VOSTANIS, 2007. Mothers experiencing homelessness: mental health, support and social care. *Health and Social Care in community*. **15**(3), 246-253. ISSN 1365-2524.
- TOMÁS, J. M., M. GUTIÉRREZ, AM. PASTOR, & P. SANCHO, 2020. Perceived Social Support, School Adaptation and Adolescents' Subjective Well-Being. *Child Indicators Research*. **13**, 1597-1617. ISSN 18748988.
- TREJOS-HERRERA, A. M., M. J. BAHAMÓN, Y. ALARCÓN-VÁSQUEZ, J. I. VÉLEZ & S. VINACCIA, 2018. Validity and Reliability of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support in Colombian Adolescents. *Psychosocial Intervention*. **27**, 56-63. ISSN 1132-0559.
- TSILIKA, E. et al., 2019. Psychometric Properties of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support in Greek Nurses. *Canadian Journal of Nursing Research*. **51**(1), 23–30. ISSN 0844-5621.
- UNGAR, M. A., 2002. Deeper, More Social Ecological Social Work Practice. *Social Service Review*. **76**(3) 480-497 ISBN 0037-7961.
- VÁGNEROVÁ, M., 2000. *Vývojová psychologie detství dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2846-2.
- VASKA, L., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ a J. VRŤOVÁ, 2020. *Modely supervízie organizácie – výskumné reflexie*. Banská Bystrica: BELIANUM. ISBN 978-80-557-1806-4.

- VAŠKOVÁ, A. a S. LOVAŠOVÁ, 2019. Význam sociálnej opory u adolescentov prežívajúcich osamelosť. *Journal socioterapie*. **5**(3), 1-7. ISSN 2453-7543.
- VAŠUTOVÁ, M. a M. PANÁČEK, 2013. *Medzi dĕtstvím a dospĕlostí. Vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-125-1.
- VESELSKÁ, Z., A. MADARASOVÁ GECKOVÁ, O. OROSOVÁ, B. GAJDOŠOVÁ, J. P. van DIJK & S. A. REIJNEVELD, 2009. Self-esteem and resilience: The connection with risky behavior among adolescents. *Addictive Behaviors*. **34**(3), 287–291. ISSN 0306-4603.
- VIETZE, D. L., 2011. Social support. Brown B. B. & M. Prinstein, Eds. *Encyclopedia of Adolescence*. New York: Hardcover. ISBN 9780123739155.
- WANG, W., X. ZHENG, H-G. HE, & D. R. THOMPSON, 2013. Psychometric testing of the Chinese Mandarin version of the Medical Outcomes Study Social Support Survey in patients with coronary heart disease in mainland China. *Quality of Life Research*. **22**, 1965-1971. ISSN 1573-2649.
- WANG, Y. et al., 2017. Psychometric Properties of Multi-Dimensional Scale of Perceived Social Support in Chinese Parents of Children with Cerebral Palsy. *Frontiers in Psychology*. **8**, 1–6. ISSN 1664-1078.
- WILSON, A., J. S. YENDORK, & N. Z. SOMHLABA, 2017. Psychometric Properties of Multidimensional Scale of Perceived Social Support among Ghanaian Adolescents. *Child Indicators Research*. **10**, 101–115. ISSN 1874897X.
- WONGPAKARAN, T., N. WONGPAKARAN, & R. RUKTRAKUL, 2011. Reliability and Validity of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS): Thai Version. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*. **7**, 161–166. ISSN 17450179.
- XIA, Y., & Y. YANG, 2019. RMSEA, CFI, and TLI in structural equation modeling with ordered categorical data: The story they tell depends on the estimation methods. *Behavior Research Methods*. **51**(1), 409–428. ISSN 1554-3528.
- YU, D. S. F., T. F. D. LEE, & J. WOO, 2004. Psychometric Testing of the Chinese Version of the Medical Outcomes Study Social Support Survey (MOS-SSS-C). *Research in Nursing & Health*, **27**, 135–143. ISSN 1098-240X.
- ZHOU, K., H. LI, X. WEI, J. YIN, P. LIANG, H. ZHANG, L. KOU, M. HAO, L. YOU, X. LI, & G. ZHUANG, 2015. Reliability and validity of the multidimensional scale of perceived social support in Chinese mainland patients with methadone maintenance treatment. *Comprehensive Psychiatry*. **60**, 182–188. ISSN 1532-8384.
- ZIMET, G. D., N. DAHLEM, S. ZIMET, & G. FARLEY, 1988. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, **52**(1), 30–41. ISSN 0022-3891.

ŽOLNOVÁ, J., 2019. Vnímanie sociálnej opory žiakmi v stredných odborných školách pri reedukačných centrách. *Prohuman*. ISSN 1338-1415

Sociálna opora ako významná súčasť života adolescenta

Vedecká monografia

Autorka: Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2023

Náklad: 100 ks

Počet strán: 90

Počet autorských hárkov: 5 AH

Vydanie: prvé

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

Účelová publikácia, nepredajná.

ISBN 978-80-574-0198-8 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0199-5 (e-publikácia)

DOI <https://doi.org/10.33542/SOA-0199-5>

ISBN 978-80-574-0198-8

9 788057 401988

